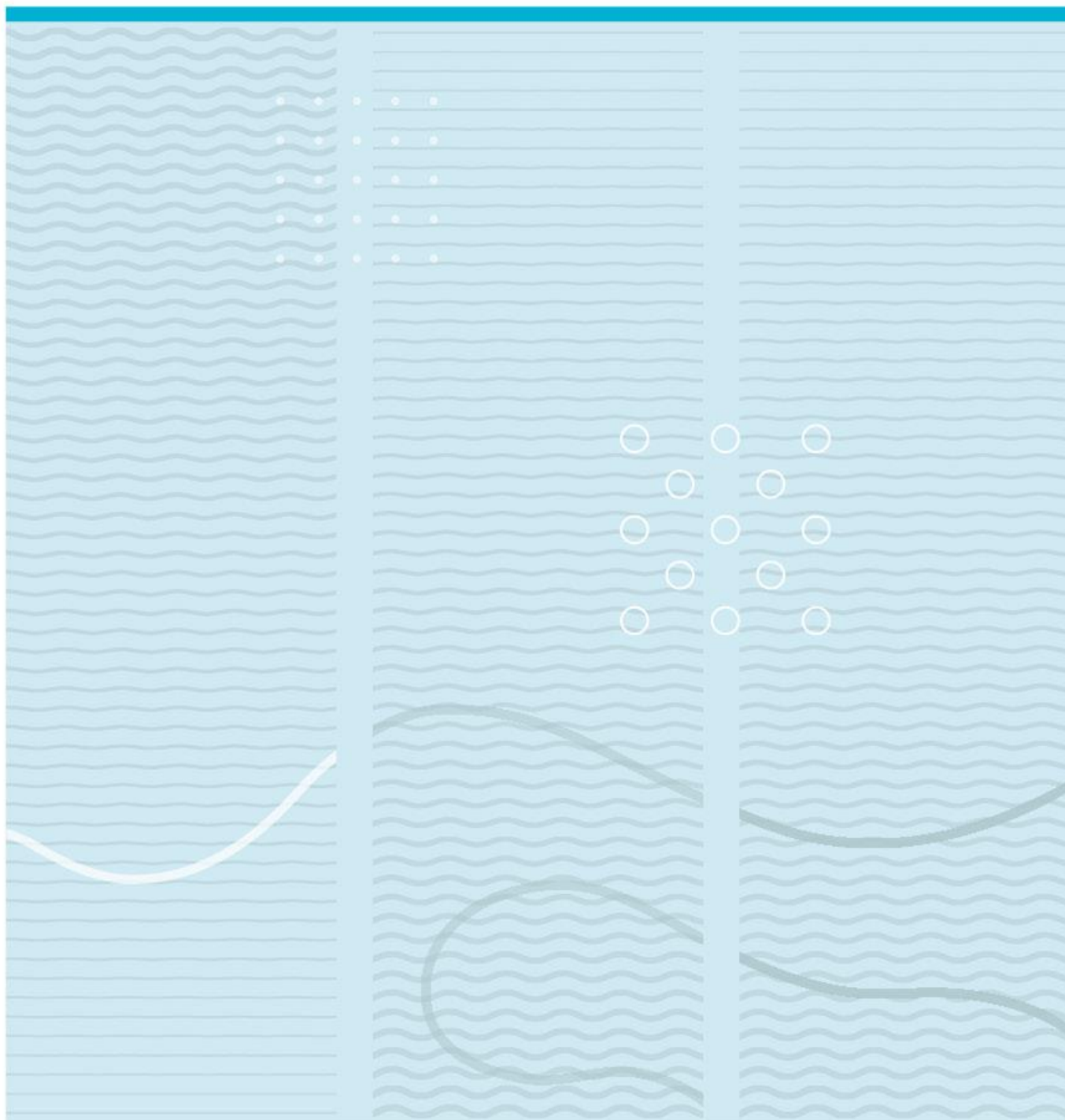

Asbjørn Einar Vikan

Lagmenn og samfunn

Lagmenns sosiale posisjon i middelalderens Tønsberg ca. 1274-1430

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for Handelshøyskolen
Institutt for Økonomi, Historie, og Samfunnsvitenskap
Raveien 215
3199 Borre

<http://www.usn.no>

© 2023 Asbjørn Einar Vikan

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Sammendrag

Denne oppgaven handler om lagmenn i kongedømmet Norge i middelalderen, med spesielt fokus på byen Tønsberg. Målet er å undersøke lagmennenes sosiale posisjon i samtiden, og eventuelt hvordan dette endret seg i løpet av tidsperioden. Oppgaven vil se på en tidsperiode fra 1274 til rundt 1430, som er en periode hvor mange ulike menn innehadde embetet. Kildematerialet som omtaler det sosiale er det bevart veldig lite av fra denne tidsperioden, men diplomer utstedt i rettssammenheng er det derimot mange av. Basert på disse er det mulig å se lagmennenes sosiale posisjon, gjennom eiendomskjøp, testamenteringer, domsbrev og gaver.

Lagmannsembete var ekstremt viktige i dannelsen av et kongedømme som fulgte landsloven, og bydannelsen som gradvis skjedde utover middelalderen, dermed ble det gjennom hele middelalderen ivaretatt av kongen selv. Det kommer tydelig frem i forskningen at lagmennene hadde svært god økonomi, og en sterk sosial posisjon i samtiden. Nesten halvparten av dem som satt med embete, i tidsperioden oppgaven ser på, var adelige, men det var en utvikling fra at det var den sosiale eliten i kongedømmet, til at det heller var den lokale eliten. Gjennom gavebrev og testamenter som flere av lagmennene utstedte er det mulig å se hva de eide, og hva de kunne gi bort til kirker for frelse. Alle disse faktorene er med på å vise at lagmannen var en viktig person i byen hvor de satt med embete, spesielt i Tønsberg som utover 13- og 1400-tallet mistet sin sterke status i kongedømmet.

Gjennom disse bevarte diplomene er det altså mulig å se lagmennene på individnivå, noen er det mulig å vite hvor de var fra de fikk embete, til de døde. Det er for eksempel en lagmann fra Tønsberg som fikk tittelen, lagmann i kongsgården, dette ga en enorm sosial status i samtiden. Dette eksempelet, hvor lagmannen i kongsgården kom fra Tønsberg, skiller seg ut, men det er flere andre lagmenn som hadde verdifulle bygårder og jordområder. Disse lagmennene vil bli introdusert i oppgaven, men det er også viktig med nok bakgrunnsinformasjon, som vil komme først i oppgaven.

Forord

Denne oppgaven har vært ekstremt lærerik og interessant, den hadde trolig aldri kommet i havn om det ikke var for de mange veiledningstimene jeg hadde med veilederen min, Bjørn Bandlien. Her har han vist sin enorme kunnskap om middelalderen, og ikke minst tålmodighet, da jeg har forsøkt å forstå alt som skal med i en masteroppgave.

Det siste året har på mange måter vært veldig utfordrende, gitt at jeg aldri før har skrevet en oppgave på denne størrelsen, eller satt meg så dypt inn i et kildemateriale. Men takket være veiledninger og mange uvurderlige diskusjoner med familie, venner og medstudenter har det blitt en ferdig masteroppgave. En spesiell takk til Vilde og Louise, og alle som har sittet i andre etasje på biblioteket, som har hjulpet meg masse med alle mine dumme spørsmål om alt fra referering, til strukturell oppbygning av oppgaven. Jeg er også takknemlig til mine venner ellers, dere vet hvem dere er, som har tatt meg med på sosiale ting utenfor skolen det siste året, hvor jeg har fått muligheten til å tenke på noe annet.

En ekstra stor takk til familien min, spesielt mamma og pappa, som har hørt på meg og gitt meg et annet perspektiv på oppgaven i løpet av det siste året. Spesielt også til min bestemor, Mommo, som alltid har vært interessert i oppgaven, selv om ikke alt har vært like forståelig.

Borre, 12.05.2023

Asbjørn Einar Vikan

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Forord	4
Innholdsfortegnelse	5
1 Innledning	8
1.1 Bakgrunn for lagmenn	8
1.2 Tidligere forskning	10
1.3 Metode	12
1.3.1 Lagmennesenes diplom	13
1.4 Lagmenn i kongedømmet Norge	13
1.4.1 Lagmenn i byene	14
1.4.2 Lagmennesenes funksjon i middelalderen	15
1.4.3 Bylagmannen og lagmannen i kongsgården.....	17
1.5 Lagmenns rolle i forhold til andre embeter	18
1.5.1 Sysselmannen og fehirden.....	18
1.5.2 Gjaldkeren og rådmenn	19
1.5.3 Byråd og bylagting	20
1.5.4 Lagmannens forhold til disse embetene	22
1.5.5 Lagmannsembete etter de store pestepidemiene	23
1.6 Lagmannens rolle i Oslo	24
1.6.1 Rådmenn og styrken bak en dom	25
1.6.2 Profesjonaliseringen av embetet.....	26
1.6.3 Fulgte ikke Oslo sin lagmann lands- og byloven?	27
1.6.4 Lagmennene i Oslo sitt forhold til kirken	28
1.7 Lagmenn i Tønsberg	28
1.7.1 Liste over de individuelle lagmennene i Tønsberg	30
1.7.2 Lagmennene i Tønsberg	31
1.7.3 Fulgte lagmannen i Tønsberg lagmannen i Oslo?	31
1.7.4 Embetets utvikling i Tønsberg	32
2 Lagmannens sosiale posisjon	34
2.1 Lagmannens inntekter og rikdom	37
2.2 Korrupsjon?	38

2.3	Eiendommer og sosioøkonomisk drift.....	39
2.3.1	Lagmennes bygårder	41
2.4	Sosiale goder fra embete lagmann	45
3	Utdanning og prosessen for å bli lagmann.....	47
3.1	Norges forhold til utlandet i middelalderen.....	47
3.1.1	Bjarne Audunsson	48
3.2	Erfaring gjennom praksis og deltakelse.....	50
3.3	Bibelskoler.....	52
3.4	Konkurransen mellom kirken og de verdslige?.....	52
3.4.1	Motstand mot selvstendig kristen jurisdiksjon.....	53
3.5	Utdannelse eller praksis?	54
4	Lagmannsembetets forhold til kirken	55
4.1	De individuelle kirkene i Tønsberg	55
4.1.1	Lavranskirken.....	55
4.1.2	Mikaelskirken.....	57
4.1.3	Mariakirken	57
4.1.4	Peterskirken	59
4.2	Grunner for gavebrev.....	59
4.3	Individuelle lagmenns gaver til kirken	60
4.3.1	Guttorm Kolbjørnsson.....	61
4.3.2	Gaute Aslaksson	62
4.3.3	Amund Gautesson	63
4.3.4	Jon Karlsson	65
4.4	Sammenheng mellom gavebrevene?	66
5	Sosiale nettverk.....	68
5.1	Individuelle lagmenns sosiale nettverk.....	69
5.1.1	Guttorm Kolbjørnsson.....	69
5.1.2	Gaute Aslaksson og Amund Gautesson	71
5.1.3	Jon Karlsson	72
5.2	Styrken på relasjoner	74
5.3	Oslo og Bergen	74
5.3.1	Oslo	76
5.3.2	Lagmennes nettverk.....	78

6	Konklusjon	80
6.1	Oppsummering	80
6.1.1	Sosial posisjon.....	80
6.1.2	Utdanning	81
6.1.3	Forhold til kirken, gavebrev og testamenter.....	81
6.1.4	Sosiale nettverk	82
6.2	Videre forskning	83
7	Litteraturliste	86

1 Innledning

Denne oppgaven vil i hovedsak se på lagmannsembete i middelalderen Norge, mer spesifikt i middelalderbyen Tønsberg. I løpet av denne oppgaven vil enkeltindivider bli presentert, og disse er kritiske for forståelsen av hvordan lagmannsembete utviklet seg. Selve hovedfokuset vil være rundt lagmenns sosiale posisjon i middelalderen, i en tidsperiode som strekker seg mellom 1274 til 1430-årene. Det er interessant å merke seg om deres sosiale posisjon endrer seg, enten til det bedre eller verre, og hvordan embete utvikler seg. Lagmannen var kritisk i utviklingen av en styrende stat, og det er spennende å se på hva som måtte til for å bli lagmann, hvem som ble det og ikke minst hva dette førte med seg. Det er gjort tidligere forskning rundt dette emnet, men dette nærmer seg snart hundre år gammelt, dermed er det relevant å se på kildene i nytt lys. Det vil også bli gjort en sammenligning med lagmennene i de andre større norske byene, som Bergen og Oslo, for å se om det er noen likhet eller ulikheter her. Oppgaven vil benytte seg av mye nyere forskningslitteratur, men baserer seg først og fremst på *Diplomatarium Norvegicum* og *Regesta Norvegica*. *Diplomatarium Norvegicum* er en utgave av rettsdokumenter, testamenter, brev og lignende, gjerne kalt diplomer, mens *Regesta Norvegica* er et register over disse med fylldige sammendrag og kommentarer. Kildematerialet oppgaven hovedsakelig vil basere seg på er rettsdokumenter, men disse forteller likevel mye rundt lagmennes sosiale posisjon i samfunnet.

Siden disse diplomene denne oppgaven arbeider utfra er over 600 år gamle, er det i visse tilfeller noen dokumenter som er ødelagte, og enda flere som trolig er borte. Likevel er det bevart tusenvis av brev, som gir et godt innblikk i livet til både lagmenn og de som levde i middelalderen Norge. Selv om det er bevart et gitt antall diplom fra Tønsberg er det gunstig for oppgaven å dra sammenhenger til disse andre byene, også se om det kan være likt i Tønsberg. Dette vil denne oppgaven forsøke å nøste opp i, gjennom bruk av disse arkivene for å gi et innblikk i hvordan det var å være lagmann i Tønsberg i perioden 1274-1430.

1.1 Bakgrunn for lagmenn

Denne oppgaven skal se på perioden etter Magnus Lagabøters landslov i 1274, der embetet lagmann gradvis fikk en viktigere posisjon i Norges rettssystem. Det er likevel viktig å merke seg at det var mye viktig som hendte allerede før dette. Kongedømmet Norge hardt rammet av

borgerkriger helt til første halvdel av 1200-tallet. I denne perioden var det rivaliserende grupper, som Birkebeinere og baglere, som kriget om makten, samtidig som kirken var på sitt vis delaktig.¹ Kongedømmet hadde en løs administrasjon, og rettskultur, som førte til at flere områder hadde ulike lover, spesielt områder rundt de store tingstedene. Dette var da Gulating, Frostating, Eidsivating og Borgarting, hvor alle disse tingene hadde utviklet sine egne lover.² Disse tingene var i hovedsakelig et rettslig administrasjonsområde som de rådet over, et eksempel er at Frostating dekket store deler av Trøndelag. Det var på disse tingene hvor rettslig praksis ble utført, et samlingspunkt hvor folk kom for å løse opp eventuelle saker i regi av et løst rettslig system. Ved konflikter, som et drap, tyveri, biting eller fornærmelser mellom to parter ble dette gjerne løst selv, av ætten til de fornærmede. I denne forstanden betyr ætt, familien og slekten.³ Løsningen var da som regel enten en form for hevn, eller en enighet. Sunde påpeker at dette samfunnet som var basert på hevn og vold til, en viss grad fungerte til å holde orden i samfunnet, men det førte ofte til at den sterkeste parten fikk viljen sin.⁴ Hvis A drepte B, hadde ætten til B retten på sin side til å gjennomføre et hevndrap på A, men om A hadde en sterk ætt og mange våpenbærende menn, ville dette blitt vanskelig.⁵ Samfunnet i denne perioden bar tydelig preg av at rettsvesenet var sentrert rundt hevn, selv den eldre gulatingsloven sier: "Ingen har krav på rettsbot seg meir enn tri gonger, korkje kar eller kvinne, um han ikke hemner seg innimellom."⁶ Dette betød at en person ikke fikk motta noen erstatning mer enn to ganger, før den fornærmede måtte hevne seg. Som viser at Gulatingsloven helte mot hevn. Selv om dette var loven i Norge tidlig middelalderen, endret dette seg altså med innføring av landsloven.

Ved innføringen av en felles lov gikk det en endring i rettsvesenet fra selvstendig hevn, ætten og ære til at dette skulle bli avgjort av et kongelig embete, nemlig av lagmannen. Tinget fikk også en større og mer permanent plass i rettsvesenet, som tidligere bare hadde vært en samling av folk, og en dóm, for å løse opp i enkeltsaker før det igjen ble oppløst.⁷ Det ble også en endring av rettsvesenet ved at de gikk fra et muntlig rettssamfunn, til et skriftlig.

---

¹ Sunde, 2005, s. 39-40

² Sunde, 2005, s. 46-48

³ Sunde, 2005, s. 53

⁴ Sunde, 2005, s. 56-57

⁵ Kjus, 2011, s. 30 & Sunde, 2005, s. 57

⁶ Robberstad & Lien, 1969, s. 191

⁷ Sunde, 2005, s. 81-82

Dette betyr altså at de begynte å se verdien av å skrive ned saker. Det ble også mer profesjonalisert ved at lagmannen begynte å dømme basert på lovboken, som inneholdt by- og landsloven, i stedet for å være den mest lovkyndige på lagtinget, som tidligere var et yrke som gikk i arv.⁸ Det var også her embete fikk navnet lagmann, som er beskrivende for hvordan samfunnet endret seg fra en muntlig til en skriftlig kultur.

Lagmennene fikk lover som de skulle dømme etter, og straffer fastsatt av kongen som skulle gjelde for alle i kongedømmet. Istedenfor at de individuelle ættene skulle ta loven i sine egne hender, og hevne seg i ulik grad, ble ansvaret nå lagt hos lagmannen og en dóm. En annen interessant utvikling er at samfunnet gikk gradvis vekk fra tanken om at drap og hevn var sentralt, til at forbrytere heller skulle betale bøter for å bryte loven.⁹ Trolig kom dette som en reaksjon på at de var ferdig med borgerkrigene, og at de nå skulle gå roligere tider i møte, med mindre drap og uro. Det var også ment som et forsøk på et mer sivilisert styre, hvor kongen hadde mer å si. En institusjon som var delaktig i denne endringen var kirken, de gagnet på mindre drap og ikke minst faste lover hvor de kunne kreve bøter fra. Kirken fikk også en spesiell jurisdiksjon som gikk ut på at de selv skulle dømme i alle saker som omhandlet de geistlige, og det ble innført et eget kapittel i landsloven som beskyttet kirken som institusjon.¹⁰ Dermed ble folk bøtelagt for religiøse synder til kirken, mens verdslige synder og lovbrudd ble bøtelagt av kongen. Selv om det kan virke som at dette var enkelt å skille, var dette langt ifra enkelt, og i flere tilfeller så fløt rettspraksisen til kirken og kongen sammen. Det er tilfeller av lagmenn som dømte geistlige. Dermed er det også interessant å se nærmere på lagmannens spesifikke rolle i rettsvesenet.

1.2 Tidligere forskning

Når det kommer til tidligere forskning rundt den sosiale posisjonen, nettverk og lignende til lagmenn i Tønsberg er det ikke skrevet mye direkte. Det verket som tar for seg dette mest, er *Tønsbergs historie* av Oscar Albert Johnsen. I dette verket tar Johnsen for seg det vanskelige kildematerialet som finnes fra denne perioden, og presenterer det på en forståelig måte, han

---

⁸ Sunde, 2005, s. 89

⁹ Sunde, 2005, s. 119

¹⁰ Sunde, 2005, s. 128

har biografier om hver enkelt lagmann, som har vært en stor hjelp til denne oppgaven.¹¹ Dette verket er ikke en analyse av lagmenns rolle og sosiale posisjon i byen, men en fremstilling av de ulike lagmennene. For å få en god oversikt, og forståelse, over hvordan det kan ha vært i middelalderen Tønsberg vil det være fruktbart å se på hvordan det var i de andre større byene, Bergen, Oslo og til dels Trondheim. Knut Helle, en middelalderhistoriker, har skrevet om Bergen i middelalderen, perioden fra opphavet til 1536.¹² Helle omtaler også lagmannens sosiale posisjon i det store bybildet, og ikke minst mye hvordan kongsmenn stod i sosial anseelse over andre husfaste menn.¹³ Men Helle ser ikke mye rundt lagmannsembetets utvikling i det store bildet, spesielt hvordan embetets sosiale posisjon endret seg fra 1350-tallet og utover. Uansett vil dette være uvurderlig for å se etter likheter og eventuelle ulikheter mellom Tønsberg og Bergen. Denne sammenligningen vil også bli gjort ved andre norske byer, som for eksempel Oslo.

Det vil også være lønnsomt å se på en by som er geografisk nærmere Tønsberg, her er nemlig Oslo spesielt interessant. Et verk som tar for seg denne tidsperioden, og geografisk område, er boken til Arnved Nedkvitne og Per Norseng innsiktsfull, for denne tar for seg mye informasjon og presenterer dette på en forståelig måte.¹⁴ Det er derfor interessant å se på hvorvidt lagmennes sosiale posisjon var annerledes når de var geografisk nærmere hverandre. Nedkvitne og Norseng omtaler ikke mye om lagmannens sosiale posisjon, men tar om seg mye om hvordan lagmannsembete fungerte i samtiden, i et mer rettshistorisk syn. Noe som da må påpekes med disse verkene, er at de har et overordnet fokus på samfunnet i middelalderen, ikke kun på det sosiale, spesielt ikke kun lagmenn. Et annet viktig verk som vil bli brukt i oppgaven er *Speculum legale*, skrevet av Jørn Øyrehagen Sunde, som hovedsakelig tar for seg rettshistorie.¹⁵ Dette vil hovedsakelig bli brukt i starten, siden det gir en grundig oversikt over rettslandsskapet i tidlig middelalderen Norge og lagmannens posisjon i samfunnet. Når det kommer til lagmannens sosiale posisjon er ikke *Speculum legale* veldig relevant, gitt at det er rettshistorie, som ser på historien, og kilder, på et annet vis enn det vil bli gjort i denne oppgaven. Ellers i oppgaven vil det bli benyttet en rekke andre

---

¹¹ Johnsen, 1928, s. 360-368

¹² Helle, 1982

¹³ Helle, 1982, s. 452 & 515

¹⁴ Nedkvitne & Norseng, 2000

¹⁵ Sunde, 2005

viktige historikere som har vært til enorm hjelp til forståelsen av samtiden, som Grethe Blom, Ola Teige og Cato Belsvik for å nevne noen. Disse har vært uunnværlige i fremstillingen av denne oppgaven, og har vært stor hjelp for å få kontroll over samfunnet i middelalderen.

1.3 Metode

Denne oppgaven vil i hovedsak bruke bevarte diplomer fra perioden som ble skrevet innenfor det relevante tidsrommet, diplomene er utgitt i *Diplomatarium Norvegicum*.¹⁶ I senere år har det også kommet omfattende sammendrag av disse diplomene, dette er utgitt som *Regesta Norvegica*. *Regesta Norvegica* er uvurderlig i arbeidet med å forstå enkelte brev, da *Diplomatarium Norvegicum* står i originalspråket. Disse diplomene, eller brevene, som blir brukt i oppgaven omhandler i de fleste tilfeller saker der lagmannen har kommet med dom. De har sannsynligvis blitt ivaretatt i tilfelle det ble tvist om disse områdene, i senere tid. Det er også flere diplomer som er gavebrev fra personer til forskjellige kirker, dette gir et uvurderlig innblikk i deres personlige økonomi, gitt hvor mye de kunne gi for ulike kristne sakramenter. Disse brevene til lagmenn vil altså da ikke bli lest slik de var ment, men heller for å se på samfunnet rundt, spesielt lagmennes nettsverk og lignende. Ikke bare dette, men det gir en oversikt over utviklingen til embetet, det gjenspeiler deres uavhengighet og makt.

Noe som må nevnes når temaet først er lagmennes brev, er det faktum at det trolig er mange som har gått tapt. Dette er gitt den store alderen på brevene, siden flere av dem var skrevet på 1300-tallet. Ved flere tilfeller i brevene blir det nevnt andre brev, som ikke lenger finnes, eller det er bevart stadfestingsbrev, men ikke det originale domsbrevet eller gavebrevet.¹⁷ Dette kan gjøre at det blir et feil syn på en lagmann. Eksempelvis om han egentlig ga store jordområder til en kirke, men disse brevene er tapt, så ser det ut som at han ikke ga noen gavebrev i det hele tatt. Dette er uheldig, men ikke noe man får gjort noe med nå i dag. Flere av dem er også skadet av tiden, så det er tilfeller hvor hele navn og store deler av brevene er uleselige.¹⁸ En annen faktor som kan spille inn er at diplom kan være forfalsket, og dermed gi et annet inntrykk enn det som var tilfellet. Dette er det noen eksempler på, og det er

---

¹⁶ Denne oppgaven bruker den digitaliserte versjonen av *Diplomatarium Norvegicum*

¹⁷ RN VII 1193

¹⁸ DN VI 375 & DN II 638

heller ikke utenkelig at det er flere som ikke har blitt oppdaget.¹⁹ Selv om disse problemene er tilstede, er lagmennenes diplomer en kilde som er viktig for å få et innblikk i middelalderen generelt, og spesielt i Tønsberg.

1.3.1 Lagmennenes diplom

Selv om en stor del av lagmannens jobb var å dømme i saker, var det ikke bare dette de gjorde. Det er bevart flere dokumenter som omfatter seg andre områder. Lagmannen var også ansvarlig for å utstede en rekke andre diplom, som vitnebrev, kjøpebrev og gavebrev for å nevne noen. Vitnebrev var som regel noe lagmannen utstedte angående eiendomstransaksjoner, pantsetting, ekteskapsavtaler og lignende.²⁰ Lagmannen i Oslo var delaktig i så mange som 58 vitnebrev i perioden 1302 til 1429.²¹ De aller fleste av disse omtalte salg av jordområder eller eiendommer, og det er trolig at de så verdien av å dokumentere dette til senere anledninger. Et eksempel hvor dette løste en rettstvist var i Tønsberg i 1429. Da løste lagmannen en konflikt om et jordområde ved at den ene parten viste et vitnebrev helt fra 1407, da den andre parten ikke hadde noe fast bevis på sitt eierskap, falt eierskapet til den første.²² Dette viser hvor viktig god dokumentasjon var for lagmannsembete, og det gir innsikt i hvordan både samfunnet og rettsvesenet fungerte i Norge i middelalderen. Som Helle påpeker, så gir dette bare et begrenset innblikk i den øvre samfunnsklassen, og det var oftest menn som var omtalt, sjeldent kvinner, og aldri barn.²³ Det finnes heller ikke mange vitnebrev som omtaler de fattige i kongedømmet, antageligvis fordi de ikke hadde noe å selge, eller gi bort.

1.4 Lagmenn i kongedømmet Norge

Yrket lagmann i middelalderen betegner en lovkyndig mann, han var den personen på tinget som hadde kontroll på lover og tidligere bestemmelser. Dette var før landsloven kom, og lagmannsvervet ble mer formalisert og lagt under kongen.²⁴ Før dette var lagmennene

---

¹⁹ RN VI 746

²⁰ Helle, 1982, s. 180

²¹ Dette er basert på Regesta Norvegica

²² RN X 928, RN IX 287

²³ Helle, 1982, s. 180

²⁴ Sunde, 2005, s. 164-165

lovkloke bønder, som bare gikk inn i lagmannsrollen på tinget, ellers var de bønder uten noen høyere stilling. Utover 1200-tallet fikk lagmannen en sterkere rolle i samfunnet takket være kongemakten. Sunde skriver at dette var for å hindre kirkemakten i å vinne jurisdiksjonskampen som foregikk mellom dem.²⁵ Etter at lands- og byloven til Magnus VI Lagabøte kom i 1274 var det 12 lagmenn i Norge, fordelt på fire lagdømmer. Disse lagmennene kunne reise rundt innenfor rettsområdet sitt og dømme, ellers så møttes de på et lagmannsstevne, eventuelt hjemme hos lagmannen.²⁶ De fikk jurisdiksjon over store områder, og fikk gjennom landsloven muligheten til å utøve dom i kongens navn, med bøter for de som ikke fulgte hans orskurd.²⁷ Selv om lagmennene nå dømte i kongens navn førte ikke dette til at ting ble borte, det var fortsatt bare 12 lagmenn i Norge på slutten av 1200-tallet, noe som er altfor lite til å holde juridisk kontroll i et land på størrelse med Norge. Dermed løste de det ved at saker først ble tatt opp på tinget, og bevis fremlagt, før lagmannen kom og dømte utfra lovene som var i samtiden.²⁸ Dermed brukte ikke lagmannen for mye tid på hvert ting, og han hadde faktisk tid til å reise innom flere. Dette gjaldt trolig hovedsakelig der folk bodde spredt, som i bygdene, trolig var det annerledes i byene, selv om lagmansdømmene ofte strakk seg langt utenfor bygrensene.

1.4.1 Lagmenn i byene

Noen byer i middelalderen det er interessant å se på er Tønsberg, Bergen, Oslo og Nidaros, dette var de største byene i samtiden. Noe spesielt med Bergen og Nidaros var at de fikk sitt eget lagmansembete i byen, noe som førte til at de hadde en lagmann som bare dømte i affærer i byen.²⁹ Dette viser hvor store og viktige disse to byene var, også hvor mange mennesker som bodde i disse voksende byene. To andre viktige byer på denne tiden, men ikke store nok til sin egne lagmann var Tønsberg og Oslo. Dette var til tross for at Tønsberg hadde den største og sikreste kongsgården i landet, og var sentral i starten av 1300-tallet.³⁰ Mens Oslo var en voksende by, kanskje spesielt fordi det var et bispesete, og kirken fikk et sterkt

---

²⁵ Sunde, 2005, s. 164

²⁶ Johnsen, 1929, s. 364

²⁷ Helle, 1982, s. 513

²⁸ Sunde, 2005, s. 167

²⁹ Helle, 1982, s. 514-515

³⁰ Belsvik, 1997, s. 47

fotfeste her.³¹ Uavhengig om lagmennene hadde jurisdiksjon på et større område, eller en by, var det et veldig gjevt yrke, han ble lønnet med inntekter av kongelig jordegods, bøter direkte til lagmannen, lagmannstoll og fri skyss på reiser i tjenesten.³² Så de fleste lagmenn ble velstående menn, det var til og med tilfeller hvor lagmenn overtok en gård i gjeld til lagmannen, i Tønsberg.³³ Det er også mulig å se i Bergen at lagmennene hadde større eiendommer, og lagmannen Eindride Simonsson hadde flere bygårder, og gårder, som peker på velstand. Hvordan han opptjente seg alt dette blir ikke fortalt av Helle, men trolig gjennom lønn, skatter og denne tollene som lagmennene kunne kreve.³⁴ Men lagmannen fikk ikke dette gratis, det var gjennom mye arbeid, og de hadde en sentral funksjon i samfunnet.

1.4.2 Lagmennes funksjon i middelalderen

Før lagmannsembetet ble dannet ble de fleste viktige saker tatt opp på lokale ting og dømt av en dóm på seks eller tolv menn, gjerne i regi av en lovkyndig bonde, som husket og kunne lovene.³⁵ Trolig gikk dette ansvaret i arv og var sett på som viktig, dette betyr at en far lærte opp sønnen sin til å ta over etter seg.³⁶ Det skjedde et skifte rundt denne tradisjonen i perioden rundt 1223, da var det nemlig kongen som begynte å ansette disse lovkyndige mennene, til det kongelige embetet lagmann. Allerede i denne perioden var det så mange som 9 lagmenn som møtte opp i Bergen, fra hele landet.³⁷ Dette var i perioden før landsloven ble opprettet, og store deler av Østlandet brukte den eldre Gulatingsloven. Gulatingsloven var en lovsamling som var mye basert på at enkeltindivider skulle ta loven i sine egne hender, og drap var en sentral del av samfunnet. For eksempel var hevndrap noe som var vanlig, og forventet av de fornærmede i samfunnet.³⁸ Dette var noe som ble gradvis endret til straffer og bøter, trolig gjennom utbredelsen av kristendommen, og de tiltalte fikk muligheten til å forsvare seg.³⁹ Dette var noe som gjorde det viktigere med noen som kunne lovene, enn noen gang, og ikke minst tolke ulike situasjoner i lys av lovene. Dette gjorde at lagmannens rolle gradvis ble

---

³¹ Brendalsmo, 2021, s. 40

³² Helle, 1982, s. 513

³³ DN XI 97 & RN VIII 770

³⁴ Helle, 1982, s. 515

³⁵ Sunde, 2005, s. 165

³⁶ Sunde, 2005, s. 164

³⁷ Helle, 1982, s. 513

³⁸ Kjus, 2011 s. 30-31

³⁹ Sunde, 2005, s. 164-165

viktigere, for hvis befolkningen skulle følge disse nye lovene og lagmannen, måtte de føle seg rettferdig behandlet. Dermed var det viktig at lagmannen faktisk hadde kontroll over lovene, og dømte utfra dem, som stilte et enormt krav til at lagmannen måtte ha lesekunnskap og en viss form for utdanning.

En annen funksjon som lagmannen fikk, var muligheten til å utstede dom, i kongens navn, uten å måtte ta det opp med et ting, eller samle en dóm.⁴⁰ Lagmannens orskurd, eller lovsord, var sett på som bindende, så hvis de andre mennene på tinget eller, anklagde var uenige og nektet dommen, måtte kongen selv dømme i saken.⁴¹ Dette hendte sjeldent, men det er eksempler hvor det hendte, men siden lagmannen hadde så mye makt i lovgivningen, sin fulgte de aller fleste den. Dessuten skulle lagmannen dømme utfra loven, som legger opp til nøytralitet og rettferdighet, men logisk nok følte nok ikke den dømte seg ofte rettferdig behandlet.

Noe annet som lagmannen ofte hadde som rolle i diplomene var at han stilte som et sterkt vitne i rettslige dokumenter, noe som var grunnen til at det ofte var en lagmann med på store avgjørelser. Det var også gradvis utover middelalderen sett på som verdifullt å ha dokumenter på salg av jordområder og avtaler, og en person stilte sterkt om han hadde et tidligere diplom hvor en lagmann vitnet på tidligere kjøp, salg eller avtaler.⁴² I denne perioden ble altså vitner stadig viktigere. På første halvdel av 1300-tallet er det flere eksempler på lagmannen som dømte alene, men nærmere slutten av 1300- og starten av 1400-tallet var det stadig sjeldnere at lagmannen dømte alene.⁴³ Dette var for å få mer legitimitet i dommene og øke den rettslige ekspertisen, gjerne gjennom å ha med seg sysselmanen, rådmenn eller selv geistlige.⁴⁴ Dette skyldtes trolig ikke at lagmannen mistet makt utover denne perioden, men snarere for å hindre at folk skulle føle seg urettferdig behandlet, også eventuelt nekte på dommen. Det var vanlig at en lagmann respekterte dommen til tidligere lagmann, så hvis en person hadde beseglede diplom med seglet til lagmannen, var sjansen stor for at de godtok dette. Ofte dreide det seg om eiendomstvister knyttet til avtaler som var inngått mange år

---

⁴⁰ Sunde, 2005, s. 166-167

⁴¹ Sunde, 2005, s. 166

⁴² RN VIII 834

⁴³ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 250

⁴⁴ RN VIII 1203

tidligere, gjerne muntlig, som gjorde det vanskelig å trekke en konklusjon, dermed var lagmennene gjerne gode på å dokumentere hva de dømte. Både for deres egen del, og de som ble dømt

1.4.3 Bylagmannen og lagmannen i kongsgården

Det var nemlig flere forskjellige typer lagmenn, det var lagmannen i distriktene, bylagmannen og kongens lagmann. Tønsberg hadde kun en distriktslagmann, i motsetning til Bergen som hadde både bylagmann og en distriktslagmann.⁴⁵ Forskjellen på disse to var veldig liten, det eneste var at bylagmannen holdt seg for det meste til problemer inne i byen, mens lagmannen hadde et helt lagsogn. For at en by skulle ha en egen lagmann måtte det være nok innbyggere og saker i byen, som var årsaken til at dette embete kun var i de aller største byene, som Nidaros og Bergen.⁴⁶ Tønsberg og Oslo hadde ikke en egen bylagmann, men derimot utstedte lagmannen deres de fleste diplomer fra byen, siden det var vanlig at personer dro til lagmannen, og ikke omvendt.⁴⁷ Dette var ikke tilfellet i tidlig 1300-tallet, da dro trolig lagmannen rundt og holdt orskurd der det var nødvendig, som trolig var en av årsakene til at lagmannen fikk dekt reisekostnader.

Selv om både lagmannen og bylagmannen var viktige for samfunnet, var det en type lagmann som var enda viktigere, nemlig den kongelige lagmannen. Den kongelige lagmannen var ansett som «Rikets høieste dommer»⁴⁸, og hadde ansvaret for dommer og retten på rikspan. Dette må ikke blandes med at alle lagmenn var kongelige embeter, det var bare en lagmann som hadde tittelen «loghmadr j konongs garde»⁴⁹, eller lagmann i kongsgården.⁵⁰ I en tolvårs periode mellom 1320 og 1332 var det en mann fra Tønsberg som var lagmann i kongsgården, dette var Guttorm Kolbjørnsson, som tidligere hadde vært lagmann i Tønsberg, og trolig godt kjent med kongen, Håkon Magnusson.⁵¹ Kolbjørnsson var adelig, som forklarer hvordan han fikk denne viktige sosiale posisjonen, men det er viktig å merke seg at han også hadde fungert som lagmann i 16 år før dette. Dette bidro til å gjøre han erfaren, og ga god

---

⁴⁵ Helle, 1982, s. 514

⁴⁶ Blom, 1997, s. 271 & Helle, 1982, s. 514

⁴⁷ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 251

⁴⁸ Johnsen, 1929, s. 361

⁴⁹ DNI 180

⁵⁰ RN IV 346

⁵¹ DNI 156

forståelse av lovene.⁵² Selv om Kolbjørnsson var lagmann i kongsgården utstedte han få diplom sammen med kongen til stede, men han utstedte mange som lagmann i kongsgården. Selv om lagmannen i kongsgården og lagmannen var høyt ansette embeter var det fortsatt noen embeter som ga høyere sosial status, som sysselmannen og fehirden.

1.5 Lagmenns rolle i forhold til andre embeter

1.5.1 Sysselmannen og fehirden

Lagmannen var ikke det eneste embetet som var lagt under kongen, og som fikk en viktigere posisjon i dannelsen av et mer formalisert styre av landet. Disse embetene var sysselmann, fehirden, gjaldker og rådmenn for å nevne noen, og alle hadde delaktighet i administrasjonen av de større byene.⁵³ Det embetet som var mest ansett, og som hadde mest makt, var sysselmannen. Sysselmannen overtok lokalstyringen av kongedømmet omkring 1200-tallet, og de hadde som hovedoppgave å drive inn skatter og lede forsvaret av landet.⁵⁴ Dette embetet var over lagmennene, og de hadde forskjellige områder som de skulle administrere for kongen. Sysselmannen endret etter hvert navn til høvedsmann, og rollen gikk mot at de skulle samle inn skatter og stå for den lokale byadministrasjonen.⁵⁵ Sysselmannen var ofte med lagmannen på utstedelsen av diplomer, og kunngjøringer som lagmannen stedte ut, enten til rådhjelp eller som vitne.⁵⁶ Dette viser hvor viktig sysselmannen var i perioden, da han også kunne påvirke og støtte lagmannen i dommene som han kom med. Trolig var sysselmannen med på dette fordi det var behov for vitner, og ikke minst at det ofte gjaldt personer under hans jurisdiksjon, spesielt om det var saker i byene. Sysselmannen var ikke det eneste embetet som ga sterkere sosial posisjon, vi skal se på et annet embete som også var viktig i samtiden.

Fehirden var dette embetet som ga en høyere sosial posisjon, dette embetet sitt ansvar var nemlig å være en skattmester for kongen, dermed føre regnskap og holde kontroll på økonomien for kongen.⁵⁷ Dette kom som et motsvar på at flere innenfor kirken og de geistlige

---

⁵² RN III 152 & RN IV 52

⁵³ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 248

⁵⁴ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 239

⁵⁵ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 239

⁵⁶ RN III 654 & RN IV 100

⁵⁷ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 150

begynte med dette, men han hadde ikke mye ansvar innenfor dømning eller lovorskurden som var lagmannens område. Dette er en av grunnene til at de sjeldent nevnes i noen av diplomene som lagmannen utstedte. Sett bort ifra dette var fehirden et viktig embete i samtiden, på samme nivå som lagmannen, men innenfor et annet område. Helle nevner at i kongsgården i Bergen, smelter embetene fehirden og sysselmannen sammen til høvedsmannen.⁵⁸ Dette blir begrunnet i at det etter 1350-tallet ser ut som at det var en og samme person som satt med disse yrkene, og det er logisk med tanke på at de satt med lignende oppgaver i kongedømmet. Det samme var tilfellet i Tønsberg i høymiddelalderen, Johnsen påpeker at det var menn med stillingen sysselmann og fehirde i perioden rundt 1300-tallet.⁵⁹ Men likt som i Bergen gikk disse embetene sammen til høvedsmann, dette kan trolig være forklaringen på at sysselmenn og høvedsmenn blir nevnt sammen med lagmenn, men ikke fehirden. Det var også embeter som ga en lavere sosial posisjon enn lagmannen, selv om de fortsatt var underlagt kongen, og viktige i samfunnet.

1.5.2 Gjaldkeren og rådmenn

Gjaldkeren var en av de første kongelige embetsmennene i norske kongedømmet, og embetets hovedoppgave var å kreve inn bøter og innkreve skatter.⁶⁰ Det var gjaldkere i alle de større byene, og de hadde på 1100-tallet en viktig posisjon, dette var gjerne høvdinger og hadde en viktig sosial posisjon. Utover 1200-tallet mistet embetet anseelsen sin og ble raskt underlagt både sysselmannen og lagmannen.⁶¹ Helle peker på at gjaldkeren holdt posisjonen sin litt lenger i Bergen, men på starten av 1300-tallet ble embetet endret til byfogd, det ble underlagt byrådet og embetet utviklet seg til det som i dag ville blitt sett på som en form for politistyrke.⁶² På 1340-tallet ble byfogden underlagt byrådet i Bergen, dette var grunnet mye korrupsjon og utnyttelse av systemet, så det utviklet seg til at byrådet stemte på hvem som skulle bli byfogd istedenfor at kongen valgte dette.⁶³ Byrådet var et annet viktig organ for kongen å holde kontroll på byene, og det var også en mulighet for byfolket selv til å delta i viktige saker og dommer. Tidligere var gjaldkeren lederen for byrådet, men når

---

⁵⁸ Helle, 1982, s. 825

⁵⁹ Johnsen, 1929 s. 355

⁶⁰ Johnsen, 1929, s. 335

⁶¹ Nedkvitne & Norseng 2000, s. 240

⁶² Helle, 1982, s. 505

⁶³ Helle, 1982, s. 504

lagmannsambetet ble dannet, falt rollen naturleg på han.⁶⁴ På byrådet måtte alle menn som eide eiendom i byen møte opp, mens rådmennene var en gruppe på 12-13 utvalgte menn som måtte møte opp her og på bylagtinget.⁶⁵ Rollen til disse rådmennene var å dømme med lagmannen i lagtingene, og de var bymennenes representant. Det var også slik at hvis noen ikke var enig i lagmannens lovorskurd, så kunne de kreve å ta det opp på lagtinget foran disse rådmennene.⁶⁶ Dette var trolig viktig for flere hvis de følte seg urettferdig behandlet av lagmannen, enten på grunn av feil tolkning av loven, eller muligens en lagmann som ikke likte visse personer. Disse embetene ble gradvis iverksatt for at ikke all makt skulle ligge hos en person, og for at de kunne lene seg på hverandre. Det var også en måte for kongen å sikre at folket begynte å følge landsloven, som var en stor endring for folk.

1.5.3 Byråd og bylagting

Byrådet og bylagtinget var to viktige instanser som ikke kan oversees når det skal sees på lagmenn i middelalderen. Dette var to samlinger som ble introdusert ved Magnus lagabøters bylov, og som hovedsakelig ble ledet av lagmannen.⁶⁷ Byrådet var det mest vanlige, her møttes lagmannen og rådmenn for å dømme i sivile saker. Dette var da gjerne mindre saker som ikke trengte en større dóm for å komme til enighet, og utover middelalderen fikk rådmennene her viktigere oppgaver som angikk byen.⁶⁸ Det var trolig her flere av brevene hvor det står at dommen er utstedt i nærvær av rådmenn eller gode menn da de ble skrevet.⁶⁹ Rådmennene i byrådet fikk gradvis utover middelalderen mer rollen som meddommer ved siden av lagmannen. Dette var i strid med tidligere da lagmannen hovedsakelig brukte rådmennene for å gjøre dommen sin sterkere i synet til befolkningen. Det andre organet som kom med byloven var lagtinget, som var en domstol som skulle samles årlig, søndagen etter 13. dags jul. Det var på dette tinget at saker som ikke hadde blitt løst ved lavere instanser ble tatt opp.⁷⁰ Hvis ikke alle rådmennene i byrådet ble enige med lagmannen, utsatte de saken til å senere ta den opp foran lagtinget.⁷¹ Blom skriver at det her var lagretten som dømte,

---

⁶⁴ Helle, 1982, s. 526

⁶⁵ Helle, 1982, s. 527 & Johnsen, 1929, s. 345

⁶⁶ Nedkvitne & Norseng 2000, s. 24

⁶⁷ Blom, 1997, s. 199-200

⁶⁸ Blom, 1997, s. 200

⁶⁹ RN IX 270 & RN VII 1530

⁷⁰ Blom, 1997, s. 201

⁷¹ Nedkvitne & Norseng, 2000, 242

underlagt lagmannen, og at de bestod av 12 rådmenn. Dette var de som var i den "innerste domsirkelen", utenfor dem var det ytterligere 12 rådmenn, 12 lagrettsmenn og tre menn fra hver byfjerding, utvalgt av gjaldkeren.⁷² Her var det trolig flere viktige saker som ble tatt opp, og grunnen til at det var så mange deltakere i dette tinget var at det også ble tatt opp bysaker, retterbøter og saker som trengte den allmenne konsensusen. Lagtinget var noe som det var en borgerplikt å møte opp på, altså skulle de med borgertittel og som satt i dette tinget møte opp så sant det var mulig.⁷³ Men det var ikke absolutt nødvendig å holde lagtinget hvert år som vi vil se nærmere på.

Selv om det stod i landsloven at byene skulle holde bylagting ble ikke dette opprettholdt i alle de større byene på 13- og 1400-tallet, dette er noe som kan ses i forhold til om det var en egen bylagmann eller ikke. Mye tyder på at Bergen var den første til å holde bylagting, mens i Nidaros er det ikke sikre kilder på at det ble holdt før hundre år etter at byloven kom.⁷⁴ Dette var sent, men fortsatt mye bedre enn Oslo som ikke organiserte et lagting slik byloven beskrev i det hele tatt i middelalderen.⁷⁵ Det blir faktisk også nevnt at de sløyfet hele avsnittet om bylagtinget i osloutgaven av Byloven, som betyr at de trolig ikke så verdien av dette tinget som et organ. Selv i Tønsberg ble det heller ikke kalt inn til noe bylagting, trolig av samme årsak som i Oslo, altså manglende bylagmann. Men i Tønsberg lagmannssogn holdt de fortsatt lagting, med rådmenn og gjaldkeren, men dette ble gjort litt annerledes da de hadde 24 medlemmer, 12 rådmenn og 12 nevndemenn, eller lagrettsmenn.⁷⁶ Det er mulig å bemerke en likhet på bylagtinget i Bergen og Tønsberg, noe som ikke er tilfeldig siden det trolig var dette bylagtinget bygget på, men det var altså ikke helt det samme. Lagting var noe som kunne holdes flere ganger i løpet av et år på et spesifikt sted, for å lage nye lover og lignende. Dette var i kontrast til bylagtinget som hadde en årlig dato og skulle ta opp uløste saker i byrådet og senere saker som omhandlet byen.⁷⁷ Dette var ikke det eneste som var ulikt i de ulike middelalderbyene i Norge, Oslo sitt lagmannsdømme var kanskje spesielt unikt i oppbygging og praktisering av byloven.

---

⁷² Blom, 1997, s. 201

⁷³ Blom, 1997, s. 201

⁷⁴ Blom, 1997, s. 201

⁷⁵ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 243

⁷⁶ Johnsen, 1929, s. 346

⁷⁷ Blom, 1997, s. 200-201 & Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 253

1.5.4 Lagmannens forhold til disse embetene

Det var som har blitt belyst nå flere embeter og instanser i kongedømmet Norge i middelalderen, og tunga må holdes rett i munnen hvis en skal se på lagmannen i forhold til disse. Det samme gjelder også at årstallet må spesifisere, spesielt når det kommer til gjaldkeren, som tidlig middelalderen var helt i toppen av samfunnet, men som stupte på 1200-tallet.⁷⁸ Gjaldkeren ble underlagt lagmannen og sysselmanen, og embetet utviklet seg til det som i dag ville blitt sett sammenhenger til yrket politi. Sysselmanen var det ene yrket som var mer ansett enn lagmannen, og som ga en sterkere posisjon i samfunnet.⁷⁹ Lagmannen var underlagt det lokale styret til sysselmanen, som var det eneste embetet som tydelig var over lagmannen. Men disse to embetene hadde sine separate områder som de sjeldent blandet, lagmannen hadde ansvaret for lovorskurden, eventuelle nye lover og endringer av kongen, lagting og stevner. Sysselmanen var med på stevnene og tingene, men hvis lagmannen ga en dom var det kun kongen som kunne endre den, selv ikke sysselmanen som satt med den lokale styringen. Dette kan ha vært for å ikke gi all makt til et embete, men heller spe det litt utover for å ikke danne nye selvstendige byer som kunne senere gå mot kongen. Dette var også trolig en av grunnene til at de også hadde embetet fehirde, som hadde kontroll på økonomien og skatter i byene. Fehirde ga trolig omtrentlig like stor sosial posisjon som lagmannen, de hadde begge viktige jobber i bysamfunnet, og var samfunnskritiske for at det skulle gå rundt.⁸⁰ Den største forskjellen på fehirde og lagmannen var at der lagmannen hadde mange under seg, hadde ikke fehirde dette, men grunnlaget for dette var at de påvirket befolkningen på ulike måter. Lagmannen hadde rådmenn i byrådet og lagtinget som han benyttet seg av i ulik grad, men som gradvis utover middelalderen ble viktigere i samfunnet.

Rådmennene på byrådet og lagtinget var underlagt lagmannen, og var et mindre gjevt yrke, men fortsatt et viktig embete, de var delaktige på byrådet og lagtinget. Disse møtene var ment for å gi borgerne en delaktighet i dømmingen av sivile saker, ikke minst det å holde byene etter den standarden kongen satte.⁸¹ Det var også på byrådet og lignende stevner hvor lagmannen leste opp eventuelle nye lover og brev fra kongen, så det var her lagmannen var

---

⁷⁸ Nedkvitne & Norseng 2000, s. 240

⁷⁹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 239

⁸⁰ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 150

⁸¹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 251

lederen. Men dette varierte stort i de ulike store norske byene hvor stor vekt lagmannen la på disse møtene, og selv lovene varierte til en viss grad i de større byene. Lovene var nemlig til en viss grad diffuse slik at det var opp til lagmennene til å tolke lovene utfra det de skulle dømme.⁸² Denne maktstrukturen, pluss de i forhold til de andre kongelige embetene, var viktige for å sikre en rettferdig og solid administrasjon av byene på lokalnivå, men i andre halvdel av 1300-tallet kom det en global hendelse som skulle utfordre dette.

1.5.5 Lagmannsembete etter de store pestepidemiene

En viktig faktor som må tas i betraktning ved vurdering av tidsperioden denne oppgaven ser på, er de store pestepidemiene på andre halvdel av 1300-tallet, dette var en stor historisk hendelse som påvirket hele kongedømmet. Det var ikke bare befolkningen det rammet, det var nemlig også de kongelige embetene, siden det plutselig ble plutselig en stor utskiftning av innehavere av disse rollene. I Bergen ble det så stor mangel på juridisk kompetanse at bylagmannen og lagmannen ute i sognet ble slått sammen, så samme person fungerte som Bergens lagmann og Gulatings lagmann.⁸³ Det samme skjedde med flere andre kongelige embeter, som sysselmannen og fehirden som fikk endret navnet sitt til et noe mer generelt begrep som var «ombudsmenn». En av grunnene til at lagmannsambetet samlet seg var hovedsakelig grunnet manglende kompetanse, men trolig var det også mindre behov for lovorskurden, siden det var betraktelig færre folk. Det var nemlig ikke bare de kongelige embetene og de verdslige maktene som slet grunnet minskende befolkning, Johnsen skriver at kirkene ble hardt rammet av dette i Tønsberg og ellers i landet. Dette var fordi det var fordi det var færre folk til å drive kirkens jord og mye vanskeligere å drive inn tienden, som var en hovedinntekt for de geistlige.⁸⁴ Det var likt i Oslo også, for her i året 1400 ga tienden bare mellom halvparten og to tredjedeler av hva den hadde gjort før 1350.⁸⁵ Her kan det dras en sammenheng til lagmannsambetet, da han trolig ikke lenger ville kunne kreve like mye i lagmannstollen, som var en stor del av inntekten hans. Men det var ikke alle steder der det ble mangel på lagmenn, slik som i Tønsberg overlevde lagmannen de største pestbølgene.

---

⁸² Sunde, 2005, s. 166

⁸³ Helle, 1982, s. 684

⁸⁴ Johnsen, 1929, s. 379

⁸⁵ Johnsen, 1929, s. 379

Gaute Aslaksson var en av to lagmenn i hele kongedømmet som med sikkerhet overlevde den store manndauden, som innebærer den første store pestbølgen i årene 1348-1350.⁸⁶ Aslaksson satt med embetet helt til midten av 1360-tallet, han ble nevnt for siste gang som lagmann i Tønsberg i et domsbrev som er datert til 1366.⁸⁷ Etter dette hadde Tønsberg lagsogn en egen lagmann frem til århundreskiftet til 1400-tallet, da er Jon Karlsson lagmann i Tønsberg. Noe som må merkes ved Jon Karlsson er at han også var lagmann i Borgesyssel, altså nåtidens Østfold, som var en tilnærma like stor syssel som Tønsberg, men uten en egen lagmann.⁸⁸ Borgarsyssel var under Tønsberg feirdsle, men lagmannen ble ikke kalt for lagmann i Borgarsyssel før rundt 1400-tallet. Det er heller nesten ingen diplomer som omhandler Borgarsyssel før helt i slutten av 1300-tallet, som peker på at det kan ha vært under Tønsberg lagsogn. Dette kan da peke på at lagmannen i Tønsberg utvidet lagsognet sitt til å innebære Borgarsyssel på andre halvdel av 1300-tallet. Eventuelt kan det ha vært underlagt Tønsberg lagsogn hele tiden, men bare ikke blitt nevnt med eget navn før slutten av det 12. århundre. Ellers er det få kilder som peker på store endringer i lagmannsembete i Tønsberg eller Oslo som følge av den manndauden eller de andre pestbølgene. Sett bort ifra utviklingen takket være et dalende befolkningstall, som igjen trolig førte med seg tapt inntekt og et mindre behov for lagmannen. Slik som skjedde i Bergen, før befolkningen bygde seg opp igjen utpå 1400-tallet.

1.6 Lagmannens rolle i Oslo

Som vi frem til nå har sett var lagmannen en viktig dommer i middelalderen, lagmannen var viktig for at folk skulle følge loven, og rettslig straffet om de ikke fulgte den. I Oslo var dette like viktig som i alle de andre større byene, men det kan ses en forskjell på lagmannen i Oslo til Tønsberg og Bergen. Ifølge lands- og byloven til Magnus Lagabøte skulle det være en egen lagmann for hver by, med noen utnevnte rådmenn som skulle støtte lagmannen i folks saker og avgjørelser.⁸⁹ Disse viktige rådmennene blir knapt nevnt før i 1358 i Oslo, dette var i ulikhet til 1290 i Bergen. Det blir nevnt at disse rådmennene kom i samsvar med at Oslo fikk

---

⁸⁶ Den andre var Sørkve Arnesson i Frostating lagmannssogn, Johnsen, 1929, s. 363

⁸⁷ RN VI 1095 & DN I 388

⁸⁸ Belsvik, 1997, s. 106-107

⁸⁹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 248

større byprivilegier, og ble gradvis mer ansett som en by, som selvsagt da måtte ha alle de viktige institusjonene.⁹⁰ Det var trolig også viktig for å legitimere lagmannens dom ved å ha med noen av borgerne i byen til å rådføre seg, trolig så også befolkningen det som mer betryggende at flere var delaktig. Selv om byloven forutsa at det skulle være en egen bylagmann og eget bylagting, var altså ikke dette tilfellet for Oslo. Her dømte lagmannen over hele Oslo lagmannsdømme. Dette var i kontrast til Bergen og Nidaros, som hadde en adskilt lagmann for byen og lagsognet, men det var likt som de hadde det i Tønsberg store deler av middelalderen.⁹¹ Det kan også tenkes, at hvis byen ikke hadde stor nok befolkning ville ikke lagmannen ha tjent nok til å leve på det, dermed var det muligens nødvendig å styre i hele lagsognet for å tjene nok. Dette er selvsagt ren spekulasjon, og står ikke i noen domsbrev eller kilder. Noe annet det er interessant å se på er at lagmannen i Oslo sitt monopol på domsmakten minket utover middelalderen.

1.6.1 Rådmenn og styrken bak en dom

Rådmennenes rolle som meddommer og dommer på lagtinget var en rolle som ble lite benyttet i Oslo, fra 1358 til reformasjonen var de bare meddommere eller rettsvitner i 17 dokumenterte brev, ellers så dømte lagmannen selv.⁹² Lagmannen dømte i kongens navn, så dermed hadde han muligheten til å utøve en dom på egenhånd, men som nevnt så kunne dømte benekte dommen, og da gikk saken videre direkte til kongen selv.⁹³ Nedkvitne og Norseng peker på det at lagmenn ikke trengte å ha med seg noen når han felte en dom, men dommen ville trolig få en større autoritet hos befolkningen om rådmenn var med.⁹⁴ Disse rådmennene, eller domsmenn som de også ble kalt, hadde også en rolle med å kontrollere at alt gikk riktig for seg. Selv alt dette ble de altså ikke benyttet av lagmannen i Oslo, i perioden 1350-1450 dømte lagmannen alene i 21 bevarte brev, i kontrast til seks i Tønsberg, og to i Bergen.⁹⁵ En grunn til at dette var mulig var at det ikke var mange som gikk imot dommene til lagmannen, og de fleste fulgte det som ble sagt. En annen faktor som trolig hadde større påvirkning var at det verken var konkurranse fra erkebiskoper eller hanseater i Oslo som truet

---

⁹⁰ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 249

⁹¹ Helle, 1982, s. 514

⁹² Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 250

⁹³ Sunde, 2005, s. 166

⁹⁴ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 250

⁹⁵ Nedkvitne & Norseng, 2000 s. 252

embetsmannsmakten.⁹⁶ Dette er i sterk kontrast til både Nidaros og Bergen i samtiden, da erkebiskopen satt i Nidaros og hanseatene i Bergen, begge disse partene hadde stor påvirkningskraft og innflytelse.⁹⁷ Oslo hadde et bispesete, men her satt det bare en biskop, og det var trolig ikke like lukrativt for hanseatene å bedrive handel her som på Vestlandet. Dette ga muligheten for at embetsmennene fikk utstedte lover og lovorskurd ubestridt, noe som igjen fjernet behovet til å ha med seg rådmenn og andre vitner. Utover andre halvdel av 1400-tallet dømte lagmannen aldri alene i Oslo, akkurat hvorfor dette var tilfellet er ikke sikkert, mulig mistet embetene den posisjonen de hadde, eller så var det en profesjonalisering av embetet.⁹⁸ Uansett viser dette hvor sterk embetsmannsstaten var i Oslo på 12-1300-tallet, uavhengig av både erkebiskop og andre makter.

1.6.2 Profesjonaliseringen av embetet

Utover 12-, 13 og 1400-tallet utviklet lagmannsembete seg mye, det gikk fra et embete som hadde en person med absolutt makt over lover til et mer profesjonalisert embete med rådmenn, fast tilholdssted og ikke minst bedre dokumentering. Det var ikke alt dette lagmannen i alle de norske byene var like gode på å følge, som lagmannen i Oslo og Tønsberg var med bylagting og rådmenn. Men uavhengig av dette er det tydelig at en større befolkning førte med seg et sterkere behov for et profesjonelt rettssystem, og en av måtene å få dette på var et fast lokale.⁹⁹ Tidligere i middelalderen var det slik at lagmannen reiste rundt og holdt stevner og dømte hjemme hos folk, det var slik at kongen stod for reiseutgifter, og lagmannen hadde rett på fri reise og underhold for seg selv og sitt reisefølge.¹⁰⁰ Dette var selvsagt veldig lukrativt i starten, men lagmannsognene var store og det tok trolig store deler av tiden til lagmannen å reise rundt. Dette sammen med et trolig økt behov for lagmannen, ble det mye reising for dette embete. Dette var muligens en av flere årsaker til at lagmannen i Oslo etter hvert begynte å holde stevner hjemme på sin egen gård, før han senere igjen fant en fast gård der det ble holdt. Utover 1300-tallet gikk denne gården under flere navn som rådmannshuset, rådhuset og rådstuen.¹⁰¹ Det endte med at gården ble kalt rådstuen, og dette var noe de holdt

---

⁹⁶ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 253

⁹⁷ Helle, 1982, s. 492

⁹⁸ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 250

⁹⁹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 251

¹⁰⁰ Helle, 1982, s. 513

¹⁰¹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 251

gjennom resten av middelalderen. Det var da her lagmannen holdt stevner og ga sin dom, og det var også her rådmennene etter hvert satt sammen med lagmannen. Det at de tre navnene inneholdt noe som pekte på rådmennene kan det vise oss at rådmennene opererte utfra samme gård. Selv om lagmannen i Oslo ikke benyttet rådmennene, så hadde de andre oppgaver også. De arbeidet sammen med både lagmannen og gjaldkeren om nye byvedtekter og reguleringer som ville angå bybefolkningen.¹⁰² Denne faste gården hvor lagmannen satt førte til at befolkningen måtte reise til han for å få saken sin ført opp til stevne, og som nevnt er trolig en grunn til dette at det utover middelalderen ble flere saker, spesielt frem til midten av 1300-tallet. Selv om en mulig løsning på dette hadde vært å ha flere lagmenn, en egen for byen og en annen for bygdene, så ble ikke dette fulgt.

1.6.3 Fulgte ikke Oslo sin lagmann lands- og byloven?

Som sett frem til nå så fulgte ikke lagmannen i Oslo lands- og byloven til den grad som de andre større norske byene gjorde. Her spesielt når det gjaldt den delen som spesifiserte at det skulle være en egen lagmann for byen og lagmannsognet, eller bygdene. Trolig ville denne andre lagmannen blitt kalt Eidsivalagmannen, gitt at det var både Gulatingslagmannen i Bergen og Frostatingslagmannen i Nidaros, for distriktene.¹⁰³ Men dette ble altså ikke tilfellet, og det er heller ikke mulig å vite med sikkerhet hvorfor dette ikke ble tilfellet, siden det ikke er nevnt noen steder. Ellers så kan det også ses at lagmannen i Oslo nesten aldri holdt et lagting slik som byloven foreslo, eller brukte rådmennene på den måten byloven foreslo.¹⁰⁴ Men dette betyr ikke at lagmannen ikke fulgte byloven, men heller at han ikke brukte de ressursene som var tilgjengelig. En av disse grunnene kan, som tidligere foreslått, være at det ikke var mye motstand mot lovorskurden til lagmannen. I 1346 skulle bymennene holde alle bestemmelser som lagmannen, rådmennene og gjaldkeren fastsatte i henhold til loven, som bare styrket lagmannens makt i samtiden.¹⁰⁵ Men det er også viktig å se at rådmennene også ble nevnt her, og det var i denne perioden lagmannen faktisk begynte å bruke rådmenn mer, selv om dette fortsatt ikke var på nivå med Bergen og Nidaros.

---

¹⁰² Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 251 & Helle, 1982, s. 506

¹⁰³ Blom, 1997, s. 260 & Helle, 1997, s. 526

¹⁰⁴ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 249

¹⁰⁵ Nedkvitne & Norseng, 2000, 241

1.6.4 Lagmennene i Oslo sitt forhold til kirken

Oslo i middelalderen hadde et bispesete, og den geistlige makten var relativt sterk i denne byen, men fortsatt mye mindre sterk enn i Nidaros, der det var en erkebiskop.¹⁰⁶ De geistlige i Oslo hadde en egen gruppe som var juridisk utdannede, og disse hadde en delvis overlappende rolle som lagmannen. Dette var spesielt hvis det var snakk om brudd på kirkeretten eller om en prest var part i en sak, da utøvde de domsmøtene og stevnene sine på lik linje som lagmannen.¹⁰⁷ Dermed hadde ikke lagmannen i Oslo veldig mye å gjøre med sakene til kirken, og det er dermed tilnærmet ingen diplomer som peker på at lagmannen dømte noen geistlige. Det er noen eksempler hvor lagmenn opptrådte som hederlige vitner, eller var med på utstedelsen av brevet, men i alle disse blir det nevnt en geistlig først.¹⁰⁸ I denne perioden var det nemlig slik at de nevnte folk etter deres sosiale rang, det var også vanlig at geistlige skulle nevnes før verdslige.¹⁰⁹ Trolig så de geistlige på lagmannen som en viktig ressurs for å legitimere saker, og som et sikkert vitne i saker, men ikke som den dommer. Det må påpekes at dette er i Oslo, der det var et bispesete, derfor peker mye på at det var likt i Nidaros, gitt at det satt en ganske mektig erkebiskop her. Dette gjorde det dog ikke i Tønsberg, så muligens hadde ikke kirken like stor makt i byen. Men det var trolig ikke slik at lagmenn dømte geistlige her grunnet dette, det var tross alt en del av landsloven at geistlige skulle dømme i kristne saker selv.¹¹⁰ Uansett var det trolig slik at lagmennene ikke gjorde alt likt som i Oslo og Bergen, gitt at de trolig tolket by- og landsloven ulikt.

1.7 Lagmenn i Tønsberg

Som nevnt kom også lagmannsembete til Tønsberg med lands- og byloven på 1270-tallet, og trolig hadde det tidligere vært noen med lignende roller. Slik som ellers i Norge, som Oslo og Bergen. Det er bevart flere domsbrev fra Tønsberg som kan vise oss hvordan lagmannen i Tønsberg levde, oppførte seg og fulgte loven. Selvsagt har flere blitt borte enn bevart, men de gir oss et visst innblikk. Lagmannsdømmet som Tønsberg tilhørte var stort og i tidlig

---

¹⁰⁶ Brendalsmo, 2021, s. 40

¹⁰⁷ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 244

¹⁰⁸ RN VIII 279 & RN IV 1091

¹⁰⁹ Brendalsmo, 2021, s. 80

¹¹⁰ Helle, 1982, s. 595

middelalder var hele Vestfold under Borgartings lagmannsdistrikt, selv om dette ikke var lenge.¹¹¹ Før allerede Tønsberg og Vestfold fikk sin egen lagmann fra midten av 1200-tallet, senere igjen utpå 1400-tallet gled Borgeysssel innunder jurisdiksjonen til Tønsberg lagmann.¹¹² Johnsen gir en systematisk og riktig oppramsing av lagmenn i sin bok om Tønsbergs historie, noe som hovedsakelig er basert på en gjennomgang av domsbrev, bøter og lignende bevarte dokumenter.¹¹³ Dette hendte trolig grunnet byens viktige posisjon for kongedømmet de første 100-150 årene av middelalderen, da var Tønsberg større og viktigere enn selv Oslo, til og med en egen kongsgård.¹¹⁴ Det var tydelig at kongen så på Tønsberg som den viktigste byen på Østlandet, og det var en av grunnene til at de bestemte seg for at det ikke skulle bli noe bispesete i byen. Dette bispesete ble heller lagt til Oslo, som på denne tiden var en mindre by, men som vi allerede har sett blir større enn Tønsberg relativt fort.¹¹⁵ Det ble heller ikke få kirker i Tønsberg grunnet dette, tvert imot, men de fikk ikke en så sterk posisjon som en biskop, det var heller flere kirker som var på kongen sin side i flere saker, som Mikaelkirken gjerne var.¹¹⁶

Det var ikke bare mange kirker i Tønsberg i høymiddelalderen, på samme måte som i Oslo hadde byen et velutviklet rettssystem med både sysselmann og gjaldker. Dette var embeter som lagmannen jobbet sammen med i større eller mindre grad. Noe interessant å merke seg er at Tønsberg, likt som i Oslo, ikke bedrev byråd og bylagting før mye senere i middelalderen enn Bergen. Rådmenn blir ikke nevnt i noen dokumenter før så sent som i 1390, dette var nesten hundre år etter Bergen, selv om de fulgte samme bylov.¹¹⁷ Hvorfor dette var tilfellet er ikke mulig å si da det er manglende kilder som omtaler det, men det var lik utvikling som i Oslo. Dermed er det mye som tyder på at lagmannen ikke hadde like mye press rundt sine dommer og avgjørelser slik som det trolig var i Bergen, hovedsakelig fra Hanseatene, biskopen og de geistlige.¹¹⁸ Muligens hadde lagmannen friere tøyler, og at det ikke var mange som betvilte lovorskurden hans. Noe som kan peke på dette var at det ikke var

---

¹¹¹ Johnsen, 1929, s. 361

¹¹² Johnsen, 1929, s. 361

¹¹³ Johnsen, 1929, s. 361-368

¹¹⁴ Belsvik, 1997, s. 47

¹¹⁵ Belsvik, 1997, s. 56

¹¹⁶ Brendalsmo, 2021, 69-70

¹¹⁷ Nedkvitne & Norseng, 249

¹¹⁸ Helle, 1982, s. 475-476

mange tilfeller av folk som klagde til kongen på orskurd i denne tidsperioden. Det var selv i Oslo bare et par tilfeller hvor dømte i saker gikk direkte til kongen, det var i hovedsak om de ikke fulgte det lagmannen sa.¹¹⁹ Som nevnt tidligere kunne saker bli tatt opp i bymøtet om det var uenighet blant de dømmende, men dette kom såpass sent i Tønsberg at det nesten ikke er eksempler av det. Spesielt ikke i det tidsrommet som denne oppgaven ser på, som er fra rundt 1274 til 1430-årene.

1.7.1 Liste over de individuelle lagmennene i Tønsberg

1. Einar Logmadr 1294-1304
2. Guttorm Kolbjørnsson 1304-1320, 1332-1336
3. Torvid Trondsson 1322-1336
4. Harald Alvsson 1346-1358
5. Gaute Aslaksson 1348-1359
6. Jon Tormodsson 1361-1365
7. Berg Hermundsson 1365-1380
8. Amund Gautesson 1388-1390
9. Brand Gunarsson 1390-1395
10. Jon Karlsson 1395-1422
11. Sigurd Sjofarsson 1429-1440¹²⁰

Det er viktig å bemerke seg her at det gjerne er noen år mellom de ulike lagmennene, og at noen ikke satt i lang tid ifølge brevene, spesielt Amund Gautesson. Det er langt ifra utenkelig at de satt utover perioden som kan bevises utfra brevene som omtaler dem. Ta Amund Gautesson som eksempel, ser det ut til han satt med embete i en ekstremt kort periode, hvis en skal følge diplomene. Grunnen til dette er fordi det ikke bevart noen diplomer som omtaler lagmannen i Tønsberg med navn fra 1380 til 1388.¹²¹ 1387 blir det omtalt en lagmann i Tønsberg, men ikke direkte med navnet.¹²² Altså er det ikke utenkelig at lagmennene satt med embete lenger, men det kan ikke bevises i kildematerialet som er bevart.

---

¹¹⁹ Nedkvitne & Norseng, s. 242

¹²⁰ Her går oppgaven kun til 1430, men det er viktig å bemerke seg at Sjofarsson satt lenger

¹²¹ RN VIII 840 & RN VIII 1450

¹²² RN VIII 1362

1.7.2 Lagmennene i Tønsberg

De ulike lagmennene nevnt ovenfor finnes det ulik mengde informasjon om og rundt, noen av dem er det bevart mange diplomer fra, mens andre er det utrolig få og lite informasjon rundt. Spesielt en dette gjelder er Jon Tormodsson, det eneste diplommet som er bevart fra han er tydeligvis forfalsket.¹²³ Dette er i kontrast til Guttorm Kolbjørnsson, Gaute Aslaksson og Jon Karlsson, som trolig er de lagmennene, i Tønsberg, det er bevart mest informasjon rundt og diplomer fra. En fellesnevner hos flere av lagmennene var at de var en del av den sosiale eliten i ulik grad, Kolbjørnsson og Berg Hermundsson var adelige og en del av den sosiale eliten, mens Harald Alvsson og Torvid Trondsson ikke var adelige, eller en del av det øverste laget til den sosiale eliten. Seglet hans er ikke bevart i boken «Norske sigiller fra middelalderen, bind 1»¹²⁴, men diplomene han utstedte står det spesifikt at de er beseglet av utstederne.¹²⁵ Dette peker på at han hadde sitt eget segl, men ikke dermed sagt adelig.¹²⁶ Noe annet det er interessant å merke seg ved noen av lagmennene er at de ikke alle kom fra Tønsberg, men heller for eksempel Borgesyssel. Dette gjelder både Jon Karlsson og Berg Hermundsson, og viser at de var villige til å flytte på seg for å ha embete.¹²⁷ Noe interessant med Jon Karlsson er at han også var lagmann i Borgesyssel, som viste at en lagmann kunne være lagmann for flere lagsogn, dette var muligens grunnet den drastiske befolkningsnedgangen.¹²⁸ Det er heller ikke utenkelig at det var en kontakt mellom de ulike lagsognene, som for eksempel Tønsberg og Gulating, eller Oslo.

1.7.3 Fulgte lagmannen i Tønsberg lagmannen i Oslo?

Så langt i oppgaven er det veldig mye som peker på at lagmannen i Tønsberg og Oslo fulgte landsloven veldig likt, på en litt annen måte enn spesielt Bergen. Dette var i hovedsak rundt benyttelse av bymenn, byråd og lagting. Det er faktisk bare bevart seks diplomer fra Tønsberg hvor lagmannen ikke dømte alene, uten rådmenn, i perioden 1350-1450, dette er i kontrast til Oslo hvor det var 21 brev.¹²⁹ Dette viser at Tønsbergs lagmann brukte sine rådmenn mer enn

---

¹²³ RN VI 746

¹²⁴ Huitfeldt-Kaas, 1899

¹²⁵ RN VIII 572 & RN V 881

¹²⁶ Bratberg, 2023

¹²⁷ Johnsen, 1929, s. 363 & 365

¹²⁸ RN IX 422

¹²⁹ Nedkvitne & Norseng, 252

det ble gjort i Oslo. Selv om det må påpekes at lagmannen fortsatt ikke benyttet disse rådmennene til å holde byråd og lagting, som nevnt lenger opp. Så mye peker på at lagmannen i Oslo var ganske alene om å ikke benytte seg av rådmenn i dommene sine i den graden det ble gjort. Men noe som også må bemerkes her er at det er bevart nesten fire ganger så mange diplom i *Diplomatarium Norvegicum* som omfatter Oslo enn Tønsberg, dette gjør det da vanskeligere å trekke en definitiv sammenheng ut av dette.¹³⁰ Det kan også ses i Tønsberg at lagmannen hadde kontakt med de andre embetene fra Oslo, og de geistlige. Nedkvitne og Norseng peker på at i visse tilfeller da folk ikke godtok dommen til lagmannen, da den ble appellert videre til kongen, som på denne tiden av middelalderen helst satt i Oslo, kontra Tønsberg.¹³¹ Det er rimelig å tenke seg at lagmannen i Tønsberg periodevis tok turer til Oslo hvis noen ikke godkjente dommen hans, og dermed jobbet sammen med lagmannen i Oslo. Selv om dette hendte sjelden, da lagmannen dømte i kongens navn, og hadde en stor rettslig autoritet.

1.7.4 Embetets utvikling i Tønsberg

På samme måte som i Oslo, Bergen og Nidaros hadde embetet lagmann i Tønsberg en utvikling gjennom middelalderen. Dette skjedde innenfor flere plan, både sosialt, rettslig og økonomisk. Tidligere hadde lagmannen vært en lovkyndig bonde, men etter lands- og byloven ble han en kongelig embetsmann, og dette førte med seg både rettslige, sosiale og økonomiske goder. Tønsberg var en av de første byene i Norge, og var viktig for kongeriket på 12- og 1300-tallet, dette kan ha vært grunnen til at en av "lagmannen i kongsgården" kom herfra. Dette var Guttorm Kolbjørnsson, som var lagmann i kongsgården mellom 1318 til omkring 1330.¹³² Kolbjørnsson var også adelig og en ridder, så han hadde trolig nær kontakt med kongen, som på denne tiden og tidligere hadde overvintret på Slottsfjell.¹³³ Kolbjørnsson var bare en av et par lagmenn som var en del av adelen, senere ser det heller ut som at flere borgere inntok embete.

---

¹³⁰ Myhre, 2014, s.

¹³¹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 394-395

¹³² Johnsen, 1929, s. 361-362

¹³³ Nedkvitne & Norseng, s. 140

Bymenn som var prominente rådmenn, byfogder eller borgermestere kunne finne på å rykke opp til stillingen som lagmann.¹³⁴ Det er ikke beskrevet noen spesielle eksempler på akkurat dette i Tønsberg, men det er bedre dokumentert i Oslo angående rådmenn som gjorde dette. De eksemplene beskrevet der er ikke før så sent som tidlig 1400-tallet, og de kan vise til at det ble viktigere at lagmannen var erfaren enn at han hadde sterke familiebånd.¹³⁵ Dette kan ses på at hovedparten av lagmenn som vil bli presentert i denne oppgaven, var en del av den lokale eliten, kontra den høyeste sosiale eliten på landsbasis. Jon Karlsson var en av lagmennene som satt i en lang periode som lagmann, og han opptjente seg både eiendommer og rikdommer, han hadde også fornemme slektskap.¹³⁶ Dette var trolig starten på dette skiftet, hvor det ikke var like viktig med adel og fornemme slektskap for å få et kongelig embete, men heller utdanning og kunnskap. Noe annet det er interessant å merke seg er hvordan Karlsson ikke kom fra Tønsberg, han kom trolig fra Borgesyssel, som betød at han ikke var en Tønsbergenser. Mulig var han hentet inn grunnet erfaring og kunnskap, men dette blir dessverre ikke omtalt i kildene. Uansett gir dette et interessant innblikk i hvordan den sosiale statusen til embete utviklet seg, fra den sosiale eliten i embete, som Kolbjørnsson, til en mer lokal elite, som Karlsson.

---

¹³⁴ Johnsen, 1929, s. 367

¹³⁵ Nedkvitne & Norseng, s. 324

¹³⁶ Johnsen, 1929, s. 365 & Storm, 1885, s. 88

2 Lagmannens sosiale posisjon

Hele middelalderen var preget av et stort sosialt skille, det var det man kan kalle et standssamfunn. Den kongelige hirden og de geistlige var på toppen, deretter kom adelen og aristokratiet i andre gruppe, før tredjestanden kom med rike kjøpmenn og bønder.¹³⁷ Desto høyere stand du hadde, jo større goder fikk du i samfunnet, som skattefritak og en stemme i det offentlige. Selv om det også var gradvis færre jo høyere opp en var i standssamfunnet.¹³⁸ Det må her også nevnes at det var en fjerde stand med husløse og slaver, disse blir ikke ofte nevnt i kilder, men de var fortsatt en stor del av befolkningen. Dette kapittelet vil ta for seg lagmannens sosiale posisjon i samfunnet, ved å se på hva embete brakte med seg, hva slags eiendommer de eide og hvordan de tjente penger. Det vil bli hovedsakelig sett på lagmennene i Tønsberg, men det er interessant å se en sammenligning med lagmenn i Oslo og Bergen, for å se etter eventuelle ulikheter. Det er et par enkeltpersoner som vil bli spesielt omtalt, som er de det er igjen mest kildemateriale om, spesielt når det kommer til eiendommer eller rikdom.

Så langt i oppgaven har det blitt nevnt et par lagmenn i Tønsberg som tilhørte en sosial elite i samtiden, dette var Guttorm Kolbjørnsson, Gaute Aslaksson, Berg Hermundsson og Amund Gautesson.¹³⁹ Kolbjørnsson var ridder og trolig en høyt ansett adelig, med tanke på at han var lagmann i kongsgården, og en av kongens nærmeste rådgivere.¹⁴⁰ Dette var i en periode da lagmannsembete var sterkt, og den første perioden etter at by- og landsloven ble innført, og lagmannens arbeid ble godt dokumentert. Gaute Aslaksson var også en adelig lagmann, men trolig ikke like høyt i aristokratiet i forhold til Kolbjørnsson. Dessuten var han lagmann i en periode da hele kongedømmet var i nedgangstider, altså i perioden 1348 til 1365, da Norge ble angrepet av pestepidemier.¹⁴¹ Dette var garantert noe som påvirket hele embetsperioden hans. Om Amund Gautesson er det få kilder som omtaler adeligheten hans, men ettersom han trolig var sønnen til Gaute Aslaksson gjør dette han adelig, siden dette var arvelig. Berg Hermundsson var også en rik lagmann, han var sønnen til Hermund Bergsson, og begge var tydelig rike. Dette kan ses på de begge ga jordområder til ulike kirker i Østfold,

---

¹³⁷ Tøllefsen, 2022

¹³⁸ Tøllefsen, 2022

¹³⁹ Johnsen, 19289, s. 472-473

¹⁴⁰ Johnsen, 1929, s. 361

¹⁴¹ Johnsen, 1929, s. 363

også ved at Hermund Bergsson eide Gullsmiðgarðr.¹⁴² Dessuten er det en mulig sammenheng ved at den trolige søsteren til Berg Hermundsson, Margrethe Hermundsdatter giftet seg med Gaute Aslaksson, som var adelig.¹⁴³ Det var nemlig vanlig å gifte seg innenfor sin sosiale stand, noen giftet seg opp, men veldig sjeldent nedover.¹⁴⁴ Det er mulig å finne seglene til flere av lagmennene nevnt her, som viser at de var viktige kongelige embetsmenn.

Det er mulig å finne seglet til flere av disse lagmennene i boken *Norske Sigiller fra Middelalderen*. Disse seglene i middelalderen ble brukt som en slags underskrift, eller bevis på at man var den personen man utga seg for. Seglene var ofte formet som våpenskjold, men det er viktig å merke seg at dette ikke betød det samme som å være adelig.¹⁴⁵ Det er mulig å finne seglet til Berg Hermundsson i *Norske Sigiller fra Middelalderen*, her blir det beskrevet som et våpenskjold.¹⁴⁶ Det samme gjelder Guttorm Kolbjørnsson, Gaute Aslaksson og Amund Gautesson.¹⁴⁷ Disse seglene var intrikate og flotte, og hvis en sammenligner seglet til Gaute Aslaksson og Amund Gautesson er det mulig å se en tydelig likhet. Beskrivelsen av seglet til Gaute Aslaksson er "Trekantet Skjold, hvori en Skraabjelke fra høire med dobbelt Rand; paa den underste af disse staa 3 Lilier i Rad"¹⁴⁸. Mens skjoldet til Amund Gautesson er "Tr. Sk. med skraveret Bund; derover en bred Skraabjelke fra høire Skjoldhjørne, belagt med 3 paa Bjelken staaende Lilier"¹⁴⁹. Her er det mye likt, med trekantet skjold, tre liljer og en skråbjelke, den eneste store forskjellen er at Amund sitt segl hadde skravert bunn. Noe som styrker teorien om at disse var far og sønn, som også blir gjenspeilet i flere diplomer utstedt av og rundt disse to mennene.

Det var lite sosial mobilitet i denne perioden, dermed var normen at man endte innenfor samme stand som sine foreldre. Dermed, selv om embete lagmann var respektert og velansett var det ikke en overvekt av at den sosiale eliten ble lagmenn. Sett så langt i oppgaven var det flere lagmenn som var adelige. Det er ikke mulig å se noen sammenheng i utviklingen fra at lagmenn var adelige kontra borgere, siden Sjöfarsson, den siste lagmannen

---

¹⁴² Johnsen, 1929, s. 450 & RN VI 767

¹⁴³ RN VI 349

¹⁴⁴ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 318

¹⁴⁵ Bratberg, 2023

¹⁴⁶ Huitfeldt-Kaas, 1899, s. 56

¹⁴⁷ Huitfeldt-Kaas, 1899, s. 9, 10 & 71

¹⁴⁸ Huitfeldt-Kaas, 1899, s. 10

¹⁴⁹ Huitfeldt-Kaas, 1899, s. 71

oppgaven tar for seg, var adelig.¹⁵⁰ Derimot jo lenger ut i middelalderen en kom, desto mer virket det som at lagmannsembete mistet en del av sin uavhengige status. Embete var fortsatt kongens representant og stemme, men det mer åpnet opp for at dyktige rådmenn og borgere kunne bli lagmenn.¹⁵¹ Det ble altså på et vis lagt opp til mer sosial mobilitet, men igjen så er det trolig at en borger som ble lagmann, fortsatt bare var en borger. Det er et eksempel på dette i Bergen allerede i starten av 1300-tallet, hvor bylagmannen Eindride Simonsson satt med embetet i 20 år, og ble ridder med herretittel. Han fikk ikke denne tittelen før i 1316, som var etter at han hadde vært lagmann i åtte år.¹⁵² Det er viktig å merke seg at han ikke nådde opp til det øverste sjiktet av aristokratiet selv om dette, han var fortsatt bak sysselmannen og fehirden.¹⁵³ Her nevner Helle at han var den eneste bylagmannen med denne rangen i sin funksjonstid som er kjent, noe som antyder at det ikke var vanlig for lagmennene å være ridder.¹⁵⁴ I Tønsberg var det kun Kolbjørnsson som hadde denne rangen av lagmennene.¹⁵⁵ Uavhengig om Simonsson nådde det øverste sjiktet var han velholden, han eide jord og flere bygårder rundt om i Bergen, så han hadde en sterk sosial posisjon.

Det var en utvikling i hvem som ble lagmenn, og jurisdiksjonen til embete gjennom høymiddelalderen, dette var det flere årsaker til. En av de største faktorene var svartedauden, som tidligere nevnt tok pestbølgene livet av mange borgere, så mange som 79 prosent av alle bruk i Osloherad lå øde.¹⁵⁶ Dette førte til et ekstremt inntektsfall for både bøndene, kirken og staten. Nesten alle lagmenn i kongeriket døde også rundt 1350, det var bare lagmannen i Tønsberg og Frostating som overlevde den første store pestbølgen.¹⁵⁷ Selv om inntektene til alle institusjoner i middelalderen ble minsket enormt, eller ble borte, i andre halvdel av 1300-tallet, fikk fortsatt lagmannen lønn av kongen. Det var nemlig bare høvedsmannen og lagmannen som mottok lønn av kongen etter svartedauden, de andre som bedrev kongelige tjenester forsvant.¹⁵⁸ Dette viser hvor viktig kongen syntes lagmannen var i samtiden, trolig fordi det var behov for at noen skulle dømme, bestemme arvetvister og lignende. Det ble jo

---

¹⁵⁰ Johnsen, 1928, s. 474

¹⁵¹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 324

¹⁵² RN III 456

¹⁵³ Helle, 1982, s. 515

¹⁵⁴ Helle, 1982, s. 515

¹⁵⁵ Johnsen, 1929, s. 361

¹⁵⁶ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 338

¹⁵⁷ Johnsen, 1929, s. 363

¹⁵⁸ Nedkvitne & Norseng, 200, s. 388

ikke slutt på dette da befolkningen døde, heller mer. Det er bevart få dokumenter fra denne perioden, ta Gaute Aslaksson som var lagmannen i Tønsberg i perioden 1348-59. Fra hans periode med embete er det få diplomer, og enda færre er nevneverdige. Men selve embete endret seg ikke stort grunnet befolkningsnedgangen eller pesten, spesielt ikke i Tønsberg. Som nevnt tidligere ble bylagmannen og lagmannen i sysla slått sammen i både Bergen og Nidaros, dette var en reversering av den tidligere splittelse som kom fordi det var for mange folk.¹⁵⁹ Da ble Bergens lagmann omtalt som «Gulating og Bergens lagmann» istedenfor at det var to ulike embeter.¹⁶⁰ Dette skjedde ikke på samme måte i verken Oslo eller Tønsberg, grunnet at det aldri ble splittet i første omgang, men det gikk trolig hardt utover arbeidsmengden og økonomien deres.

2.1 Lagmannens inntekter og rikdom

Embete lagmann var langt ifra en dårlig stilling, og godene ved å være en lagmann viste hvor verdsatt, og viktig, det faktisk var for kongedømmet. Hvor viktig dette var for å bygge opp et profesjonalisert verdslig organ, og et samfunn som skulle følge en by- og landslov.

Lagmannen hadde flere forskjellige inntekter, trolig grunnet at det var mye jobb og tid som gikk til arbeidet. I Bergen hadde lagmannen inntekter fra kongelige jordegods, godtgjørelse for spesielle plikter, gebyr for embetshandlinger og en spesiell toll.¹⁶¹ Denne spesielle tollene var kalt for lagmannstoll, og var en betaling lagmennene tok for å gi orskurd og dom.¹⁶² Han hadde også rett på fri skyss og underholdning for seg og sitt følge mens han var i tjeneste, noe som peker på at lagmannen ikke hadde mange utgifter i utførelsen av embete sitt.¹⁶³ Dette samsvarer med at det var flere av lagmennene i Tønsberg som eide store jordområder, gårder, bygårder og lignende.

Ved å se på lagmannen Jon Karlsson, er det mulig å se en lagmann med store rikdommer. Karlsson eide tredjeparten av et skip, overtok en gård for gjeld, arvet større jordområder og kjøpte selv en hage i et kirkesogn.¹⁶⁴ Dette var alle tegn på velstand, spesielt

---

¹⁵⁹ Helle, 1982, s. 684

¹⁶⁰ RN VI 1115 & RN VIII 139

¹⁶¹ Helle, 1982, s. 513

¹⁶² Johnsen, 1929, s. 283

¹⁶³ Helle, 1982, s. 513

¹⁶⁴ Johnsen, 1929, s. 364-365

med tanke på at den vanlige mannen i gata knapt eide noe. Det er veldig interessant at lagmannen kunne kreve en hel gård i gjeld, slik som Karlsson gjorde fra Tore Hallvardsson.¹⁶⁵ Dette var gjeld til lagmannen, selv bare seks år etter at de hadde konstatert at Tore Hallvardsson eide gården, i en tvist han trolig hadde med sin egen bror.¹⁶⁶ Dette viser hvor mye en lagmann kunne tjene, og det er i samsvar med lagmenn i Bergen, og Oslo, som hadde store eiendommer. Vi kan dra en likhet til Eindride Simonsson fra Bergen, likt som Aslaksson eide han flere større eiendommer og ga god betaling for en gravplass ved siden av sin kone.¹⁶⁷ Om lagmennene tjente alle disse pengene ærlig og redelig er vanskelig å si, muligheten for korrupsjon er selvsagt tilstedeværende.

2.2 Korrupsjon?

Korrupsjon og partiske dommer var et problem de trolig måtte hanskes med, men det kan ikke ha vært veldig utbredt siden det knapt er omtalt i kildematerialet. Selv om det finnes eksempler på at lagmenn ble for grådige, og tok seg godt betalt for orskurden sin, dette skjedde i Tønsberg utover 1400-tallet.¹⁶⁸ Men som Nedkvitne og Norseng skriver, må dette ha vært innenfor rammene av det samfunnet fant akseptabelt. Gitt fraværet av et ordentlig rettssystem tidligere, måtte folk ha godtatt mye, siden de ikke visste bedre.¹⁶⁹ Bruken av tortur blir også tatt opp, for å få erkjennelser fra folk, men dette kan heller ikke ha vært en vanlig praksis. Selvsagt er det langt ifra utenkelig at dette skjedde, selv om det er logisk at dette ikke ble dokumentert.¹⁷⁰ Noe annet interessant å merke seg, er at det ikke er bevart mange dokumenter angående lovbrudd fra denne perioden. Dette var trolig grunnet i at disse diplomene i hovedsak omhandlet eiendomstvister, salg av jordområder og lignende saker. En annen forklaring kan ha vært at det hovedsakelig var gjaldkeren, eller byfogden, som tok seg av dette, så det ikke var behov for å dra lagmannen inn i det. Det var kun tre diplomer som omhandler byfogden i Tønsberg i perioden oppgaven ser på, alle disse omhandlet eiendomsoverførsel, ikke noe kriminelt.¹⁷¹ Det er heller ikke noe annet diplom som omtaler

---

¹⁶⁵ DN XI 97 & RN VIII 770

¹⁶⁶ RN VIII 211

¹⁶⁷ Helle, 1982, s. 515

¹⁶⁸ Nedkvitne & Norseng, 2000, 247

¹⁶⁹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 248

¹⁷⁰ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 248

¹⁷¹ RN IX 708, RN IX 843 & RN IX 1218

noe nevnt i dette avsnittet, som trolig var fordi det ikke ble ansett som relevant i samtiden. Men det vi vet med sikkerhet var at det ikke var alle som kunne bli lagmenn, men de som var det fikk gunstig økonomiske goder og dermed muligheten til å skaffe seg eiendommer.

2.3 Eiendommer og sosioøkonomisk drift

Som vi har sett så langt hadde de fleste lagmennene god økonomi, og dette var noe som førte til at de kunne kjøpe gårder, bygårder og jordområder. Som var noe lagmennene i Tønsberg uten tvil gjorde, spesielt når det kom til å kjøpe og eie bygårder.¹⁷² Dette var noe de fleste gjorde enten før, eller under, perioden de satt med embete sitt. Selv om lagmennene eide både gårder og jordområder var det ikke de selv som drev jorden her, det var mest sannsynlig leilendinger som fikk bo og drive jorden mot en årlig betaling.¹⁷³ Dette var trolig fordi lagmannen ikke trengte å gjøre dette selv, lagmannens juridiske område var veldig stort, og det var mye reising. Dessuten var jo også lagmannens stand over bøndenes, dermed var det ikke sosialt riktig at han skulle drive jorden sin. Men dette hindret dem ikke i å skaffe seg flere gårder, et eksempel her er Jon Karlsson som overtok en hel gård på 12 øresbol i gjeld til lagmannen.¹⁷⁴ Øresbol var en måleenhet som ble brukt til å beskrive størrelsen på en eiendom basert på dens årlige landskyld.¹⁷⁵ Altså ville den årlige landskylden på denne gården vært 12 øre i 1399, som viser til at det var en relativt stor gård i samtiden.

Det var lagmenn som holdt orskurden sin på sin egen gård, Torvid lagmann gjorde dette i 1325 hjemme på gården sin.¹⁷⁶ Denne gården ble kalt for lagmannsgården i Tønsberg, så det er tydelig at det var her lagmannen helst holdt orskurd. Dette var veldig likt det de gjorde i Oslo rundt 25 år senere, det var ikke før 1352 at lagmannen hadde en egen "lagmannsgård" her.¹⁷⁷ Selv om dette var da de begynte med et fast lokale for lagmannen i Oslo, dette gjorde de ikke i Tønsberg før lenge etterpå. Sammenlignet med Oslo og Bergen virker det som at lagmannsembete førte med seg gode inntekter, så det var mange som eide

---

¹⁷² RN VIII 558 & RN IV 639

¹⁷³ Nedkvitne & Norseng, 2000, 343

¹⁷⁴ RN VIII 770

¹⁷⁵ Bull, 1931, s. 124

¹⁷⁶ RN IV 337

¹⁷⁷ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 251

jordområder, noe interessant å merke seg er om det var noen i Tønsberg som eide bygårder. Dette var det nemlig flere som gjorde både i Bergen og i Oslo.

Bygårder i Oslo ble beskrevet som: "en gruppe hus med felles gårdsport og gårdsrom."¹⁷⁸ Det var gjerne en, eller to, familier som bodde her, og mange leide husrom. Det var lønnsomt å leie ut bygårder, og bedrive salg av kost og losji til besøkende, dermed var det lukrativt å eie en eller flere bygårder. I Bergen var det flere bylagmenn som eide bygårder, Eindride Simonsson er en tidligere nevnt lagmann som gjorde dette. Simonsson eide en bygård, som trolig var av en veldig høy standard, dette kan sies siden det var en grasgard her. Denne grasgarden var en urtehage, som det kun var kongen som ellers hadde.¹⁷⁹ Dette peker på at denne bygården var av en høy standard, og videre på hvor høy sosial status Simonsson faktisk hadde. Det var også flere lagmenn i Bergen som fikk låne bygårder av kongen midlertidig. Dette kunne gjøres siden kongen hadde forkjøps- og inndragsrett, dette ganget kongen at hans aristokrati fikk fotfeste i byen.¹⁸⁰ Slik virksomhet finnes det ikke eksempler på fra Tønsberg, men det er ikke utenkelig at kongen kjørte samme strategi her, som i Norges største by. Selv om det må bemerkes at dette ikke gjaldt alle bylagmennene i Bergen, det var flere som eide bygård- og gårder selv. Dette virker som at var normen i Tønsberg også, siden det er et par bygårder som en med ganske stor nøyaktighet vet var eid av lagmenn.

Bygårder var trolig ikke bare en ekstra inntekt og en verdi, det var mest sannsynlig også en sosial arena for de som eide dem. Utover middelalderen vokste bysamfunnet i alle de norske byene, og gatene ble et samlingspunkt hvor det ble bedrevet salg av ulike håndverkere og selgere gjennom boder.¹⁸¹ Disse bodene var gjerne knyttet til en bygård, og eieren av bygården leide gjerne ut bodene til selgerne, for en gitt pris. Dette var vanlig både i Oslo, Bergen og Tønsberg.¹⁸² Det peker på at det må ha vært veldig sosialt aktivt rundt bygårdene, og eierne av bygårdene må ha hatt en sentral og sosialt sterk rolle i bysamfunnet. Selv om de trolig allerede hadde dette fra før av, gitt at det var borgere, gjerne adelige, som faktisk eide bygårdene. Dermed kan det sees en sammenheng mellom lagmennenes stabile inntekter, og

---

¹⁷⁸ Nedkvitne & Norseng, 2000, 204-205

¹⁷⁹ Helle, 1982, s. 445-446

¹⁸⁰ Helle, 1982, s. 299

¹⁸¹ Helle, 1982, s. 276

¹⁸² Johnsen, 1929, s. 462

sterke sosiale nettverk, gitt at de eide sentrale bygårder i Tønsberg sentrum. Noe som også må merkes her, som vil bli tatt opp senere i oppgaven, er at dette trolig var en av grunnene til at de ulike kirkene i byen endte opp med flere av de større bygårdene.¹⁸³ Det er faktisk også mulig, gjennom kildematerialet, å finne ut hvilke lagmenn som eide hvilke bygårder.

2.3.1 Lagmennenes bygårder

Lagmannen og rådmennene samlet seg gjerne i setstuen til de større bygårdene, som vi allerede har sett var det noen av lagmennene som holdt samlinger på gården sin, men de vanligste samlingspunktene var som regel ikke eid av lagmannen selv. Disse store bygårdene i Tønsberg, der de samlet seg, het Jonsgården, Smoxgården og Mattrauden.¹⁸⁴ De var ikke eid av lagmennene selv, men de var altså store og viktige nok til å være et sted hvor de bedrev eiendomstransaksjoner og holdt ting.¹⁸⁵ Trolig holdt lagmannen ordskurdene og andre samlinger i disse store gårdene, men det er ikke utenkelig at de holdt mindre samlinger i sine egne bygårder. Dette gjorde Guttorm Kolbjørnsson i sin bygård i 1317, da holdt han en eiendomstransaksjon i "Guttorm lagmanns loft".¹⁸⁶ Dette er dessverre det eneste dokumentet som omtaler denne bygården, men det var ikke den eneste som Kolbjørnsson trolig eide. Kolbensgård var en bygård som også blir omtalt i diplomene, denne bygården har sannsynlig navnet til Guttorms far Kolbjørn, og i et diplom om jordeskifte blir det skrevet at de er i "stofu herra Gudþorms Kolbarnar".¹⁸⁷ Noe interessant å merke seg ved disse diplomene er at begge disse omhandler at Kolbjørnsson skiftet jord med andre jordeiere.¹⁸⁸ Dette viser atter en gang at Guttorm Kolbjørnsson ikke hadde dårlig økonomi, og tydelig eide mange eiendommer, i og rundt Tønsberg.

Torvid Trondsson, som var lagmannen som overtok embete mens Kolbjørnsson var "lagmann i kongsgården", hadde også en bygård i Tønsberg. Navnet på denne bygården var, passende nok, "logmanz garðenum"¹⁸⁹, eller lagmannsgården, og det var her Trondsson

---

¹⁸³ Johnsen, 1929, s. 462-463

¹⁸⁴ Johnsen, 1929, s. 349

¹⁸⁵ RN VII 415 & DN III 516

¹⁸⁶ RN III 1038

¹⁸⁷ DN III 155

¹⁸⁸ RN IV 739 & RN III 1038

¹⁸⁹ DN III 141

vanligvis holdt sin orskurd og samlinger.¹⁹⁰ Dette førte ikke til at denne bygården ble fast lagmannsgård heretter. Ved å følge kildematerialet finnes det ingen eksempler på at noen av de senere lagmennene brukte denne lagmannsgården. Muligheten er stor for at andre lagmenn brukte sine egne bygårder, eller andre større bygårder, som tidligere nevnt. Denne gården til Trondsson blir nevnt i en periode mellom 1325 til 1336, da det skjedde et eiendomssalg i «Torvid [Trondsson] lagmanns stue i Tønsberg»¹⁹¹. Dette var i en periode da Trondsson ikke var lagmann, det var heller ingen lagmenn til stede.¹⁹² Dette er siste gangen denne lagmannstuen blir omtalt i kildematerialet, så hva som skjedde med den er umulig å si. Muligheten er der for at bygården byttet navn er Trondssons død, selv om dette ikke var vanlig i samtiden. Det er også en stor mulighet for at bygården fortsatt var der, men det ikke ble utstedt noen flere diplomer herfra. Derimot var det mange andre lagmenn som det er bevart i kildematerialet om hvilke bygårder de eide, som Berg Hermundsson sin bygård.

Berg Hermundsson var en lagmann som også eide en bygård, denne bygården het "Gullsmiðgarðr"¹⁹³, og var trolig et sted hvor gullsmeden holdt til. Muligens fikk bygården navnet sitt før lagmannen tok over gården, ellers så er det ikke utenkelig at han også var gullsmed. Johnsen påpeker at Hermundsson var en rik Tønsbergborger, og han må ha tjent disse pengene på et vis ved siden av det å være lagmann.¹⁹⁴ Gitt at ikke alle de andre lagmennene blir sett på som like rike. Det som er interessant med denne bygården er at plassen der denne bygården stod, mener Johnsen at er kjent, han foreslår at dette var Storgaten 26.¹⁹⁵ Dette er basert på et arkeologisk funn av en formstokk av kobber, som er tydelig brukt til å lage smykker og medaljer.¹⁹⁶ Gitt at det ikke er nevnt andre gullsmeder i Tønsberg i denne perioden er det rimelig sikkert at det var her den var, og her Hermundsson faktisk bodde og bedrev forretningen sin. Hermundsson var ifølge Johnsen også at av adelige ætt, som forklarer hvorfor han var rik og belært nok til å kunne være en lagmann.

---

¹⁹⁰ Johnsen, 1929, s. 362

¹⁹¹ RN IV 729

¹⁹² DN II 174

¹⁹³ Johnsen, 1929, s. 450

¹⁹⁴ Johnsen, 1929, s. 450

¹⁹⁵ Johnsen, 1929, s. 450

¹⁹⁶ Johnsen, 1929, s. 326-327

En annen lagmann som ikke var av like høy sosial rang, men som også var rik, er Jon Karlsson. Karlsson eide trolig også en bygård i Tønsberg, men det er ikke anliggende bevis for dette i kildematerialet. I juli 1414 kjøpte Karlsson en "Græs garden"¹⁹⁷ i Tønsberg, som var en del av Peters kirkesogn, for en ukjent sum penger.¹⁹⁸ Her står det spesifisert i Regesta Norvegica i en fotnote "D v s kjøkkenhage"¹⁹⁹, dermed var trolig ikke dette en egen bygård. Men det var også en bygård i Tønsberg som het "Grasgarðr"²⁰⁰, dette er basert på et diplom fra 1340 hvor det er omtalt prisen på denne gården.²⁰¹ Denne prisen var over hva en grasgard vanligvis gikk for, men var heller lik prisen på en bygård.²⁰² Men det er dessverre lite som peker på at dette var samme grasgard, det er heller lite trolig grunnet at det blir spesifisert med "græs garden som ligger j Pæders kirkiu sokn j Tunsbergi".²⁰³ Ellers er det ikke direkte nevnt noe om bygården til Jon Karlsson, men det kan være tilfellet at han eide bygård i Borgharthing, siden han også var lagmann her. Dog blir ikke dette nevnt i noe diplom eller kilder, noe som også er tilfellet når det kommer til Jon Tormodsson, Brand Gunnarsson og Sigurd Sjofarsson. En mulig forklaring på dette var at det var perioden de begynte å ha faste samlingspunkt, at disse lagmennene ikke utstedte diplomer hjemme i bygården sin, men heller på de større bygårdene. Dette finnes det flere eksempler på fra både Jon Karlsson og Brand Gunnarson. Både Jonsgården, Matrauden og Smoxgården blir brukt av disse to når de utsteder domsbrev og vitnebrev.²⁰⁴ Forklaringen til dette kan være at det hadde vært en profesjonalisering av embete, og hyppigere bruk av rådmenn. Som førte med seg at det måtte være flere til stede, og dermed behov for mer plass.

Gaute Aslaksson er en lagmann vi, med stor nøyaktighet, vet eide en bygård, dette var bygården Gautagardr, eller Gautegård.²⁰⁵ Sannsynligheten for at Aslaksson var den første eieren av bygården er stor, gitt at de deler navn, som var vanlig i denne perioden. Gjerne navnga de bygården etter den første eieren av bygården, som her var Gaute, eller hva som ble

---

¹⁹⁷ DN II 633

¹⁹⁸ RN IX 1038

¹⁹⁹ RN IX 1038

²⁰⁰ Johnsen, 1929, s. 449

²⁰¹ RN V 327

²⁰² RN V 327 & Johnsen 1929 s. 449

²⁰³ DN II 633

²⁰⁴ RN IX 57, RN X 132 & RN VIII 87

²⁰⁵ Johnsen, 1929, s. 448

bedrevet der, som Gullsmiðgarðr.²⁰⁶ Aslaksson holdt, likt som Torvid Trondsson, stevner i Gautegård ved flere anledninger.²⁰⁷ Dette var nok trolig fordi Gautegård var en av de største bygårdene i Tønsberg på denne tiden, dermed var det en perfekt plass for å holde stevner. Noe interessant å merke seg var at Aslaksson ikke holdt stevner på noen av de andre større bygårdene heller, hovedsakelig holdt han stevner i ulike kirker, hvis det ikke var Gautegård.²⁰⁸ Det mest interessante med Gautegård er at det er mulig å følge hvem det var som eide gården i et par generasjoner etter Aslaksson, nemlig tok sønnen hans over gården etter sin far.

Dette var Amund Gautesson, som var lagmann på 1380-tallet, som overtok Gautegården. Han, likt sin far, utstedte flere domsbrev fra Gautegården, og eide hele denne store bygården selv.²⁰⁹ Selv om det kommer tydelig frem i kildematerialet at han ikke kun holdt stevner i sin egen bygård, han utstedte også flere diplomer i Matrauden og Smoxsgården.²¹⁰ Etter Gautesson er det bevart et testament som omtaler størrelsen på bygården, som vil bli gjennomgått bedre senere i oppgaven, men her blir det vist at den er delt inn i en nordre og søndre del. Amund Gautesson testamenterer den søndre delen til presten ved Mariakirken i Tønsberg, for en rekke med religiøse tjenester.²¹¹ Den som overtok den nordre delen av gården var datteren til Gautesson, "þoro amunda dottor"²¹² som eide den til sin død, før hun også testamenterte den videre.²¹³ Trolig kom ikke Gautegård i eierskap til en ny lagmann, men det er trolig at den ble solgt videre til adelsmenn eller lignende. Akkurat hvor denne gården lå er veldig vanskelig å vite, men det er ikke utenkelig at den var plassert sentralt i Tønsberg, siden det var en verdifull og stor bygård. Disse store bygårdene som flere lagmenn eide reflekterer lagmennesenes sterke sosiale posisjon i byen.

---

²⁰⁶ Johnsen, 1929, s. 448

²⁰⁷ RN V 1214 & 1050

²⁰⁸ RN VI 116 & 108

²⁰⁹ RN VII 826 & 1168

²¹⁰ RN VII 1450 & 586

²¹¹ RN VII 825

²¹² Storm, 1885, s. 653

²¹³ Johnsen, 1929, s. 448-449

2.4 Sosiale goder fra embete lagmann

Som sett frem til nå er det ingen tvil om at det ga en høy sosial status å være lagmann, for han var stemmen til kongen utad i byene, og dømte i kongens navn. Embete førte også med seg faste og gode inntekter, og en stor uavhengig tolkning av byloven. Dog ser det ikke ut som at dette holder seg gjennom hele høymiddelalderen, og inn i senmiddelalderen, siden lagmannens lovgivning gradvis ble preget av byrådets innblanding.²¹⁴ Lagmannen mistet trolig ikke plassen sin i rettsvesenet på grunn av byrådets økende innflytelse, slik som gjaldkeren gjorde. Siden byrådet utover høymiddelalderen tok over oppgaven som tidligere hadde vært underlagt gjaldkeren, og gjaldkeren ble gradvis utfaset og mistet sin sosiale status.²¹⁵ Selv om lagmannen gradvis ble mer støttet av byrådet, virker det ikke som at de ikke direkte tok over embetets oppgaver. Det virket som at byrådet i hele middelalderen hadde lagmannen i spissen, det tok ikke over rollen til lagmannen, men ble heller en støttestiller for å gi dommen til lagmannen styrke.²¹⁶ Men det er derimot noe som peker på at lagmannen mistet sin sosiale status, dette var at den sosiale eliten slutten å sitte med embete, men heller så ble gode rådmenn forfremmet. Dette skjedde ofte i Oslo etter 1400-tallet, og i Bergen fra midten av 1300-tallet.²¹⁷ Derimot er det ikke diplomer som viser direkte dette like tydelig i Tønsberg, at en rådmann faktisk ble en lagmann etter år i byrådet. Selv om det ikke var utenkelig at dette også skjedde her. Dette var en økning av sosial status, å gå fra rådmann til lagmann, og det fulgte med seg mange goder og verdier. Selv om lagmannsembete mistet mye av dette i andre halvdel av 1300-tallet, siden det var en enorm befolkningsnedgang og en generelt dårligere økonomi i Norge.

Det var en kraftig nedgang i den generelle økonomien i Norge på andre halvdel av 1300-tallet, dette var grunnet de kraftige pestbølgene som rammet landet i denne perioden. Men selv alt dette så var lagmannen og sysselmannen de eneste embetene som fikk beholde lønnen sin fra kongen, i Oslo.²¹⁸ Om det er samme tilfellet i Tønsberg er det vanskelig å si noe om, gitt manglende kildematerialet, men siden embete ikke ble borte eller mindre viktig kan

---

²¹⁴ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 250

²¹⁵ Helle, 1982, s. 252

²¹⁶ Helle, 1982, s. 537

²¹⁷ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 324, RN V 358 & RN V 573

²¹⁸ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 388

dette peke på at det også var kongelig lønn i Tønsberg. Det ble sannsynlig dårligere kår for lagmannen, siden det ble det for hele landet, færre tollere, mindre skatter og noe som ble kalt for landskyldfallet²¹⁹.²²⁰ Som vi har sett hadde mange av lagmennene jordområder som trolig leilendinger drev, men om selve lagmennene ble hardt rammet av dette kan ikke sies i Tønsberg. Så det kan sies at lagmannsembete fortsatt var høyt ansett og viktig for samfunnet hele perioden denne oppgaven ser på. Som sett nå fikk embete mer støtte av byrådet for at folk skulle følge dommen, og generelt for å stille som vitner, men de tok aldri over oppgavene til lagmannen. Slik som, eksempelvis, byrådet gjorde med gjaldkeren. Dette var nok grunnet i at lagmannen var såpass viktig for et rettssystem, mens gjaldkeren drev med mer generell organisering av bylivet.

---

²¹⁹ Landskyldfallet var at leilendinger ikke lenger betalte like mye til eieren av jorden de dyrket, dette kom som et direkte svar på at det knapt nok var igjen folk til å drive jorden som de var til leie

²²⁰ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 343

3 Utdanning og prosessen for å bli lagmann

Lagmennene i middelalderen var nødt til å ha en god oversikt over alle de forskjellige lovene som var skrevet ned i by- og landsloven, dermed var de avhengig av å kunne lese og tolke disse. I tillegg utstedte de flere diplomer hver, som er det som gir oss et innblikk i samfunnet på denne tiden. Dette krevde skriveferdigheter, og tilsvarer et høyt utdanningsnivå, spesielt i middelalderen Norge. Denne utdanningen som trengtes her var det ikke mange i middelalderen som hadde tilgang på, det var heller ikke noe universitet i Norge som kunne gi denne utdanningen. Dermed var det sannsynlig at mange dro til utlandet for utdanning, eventuelt at de gikk i lære hos andre som hadde utdanningen. Eventuelt om det var en form for utdanning i Norge også. Her er det også et manglende spesifikt kildemateriale om hvordan de ulike lagmennene fikk sin juridiske utdanning i Tønsberg. Dermed vil det bli gjort en sammenligning med andre embeter, lagmenn i de andre større byene og selv de geistlige. Dette kapittelet vil altså forsøke å finne ut hvordan lagmannen i Tønsberg fikk sin utdanning, og hvordan en person faktisk endte opp med dette omfattende yrket.

3.1 Norges forhold til utlandet i middelalderen

I perioden etter at by- og landsloven kom, var det en omfattende jobb med å bringe samfunnet sammen, og sørge for at alle faktisk fulgte lovene. Dette var annerledes enn før, da lover og rett var noe personlig en ordnet med ætten sin.²²¹ Det er langt ifra utenkelig at den norske kongemakten tok inspirasjon fra andre land, som allerede hadde fått dette på plass. Frankrike var vennlige mot Norge i perioden 1274 til første halvdel av 1300-tallet, dette kan ses på de mange gavene den franske kongen ga til den norske.²²² Det kan også ses delvis i Skottlands forsøk på å fri seg fra England, her var både Frankrike og Norge innblandet på Skottlands side. Norge var med på grunn av sine gode relasjoner til Skottland, og Frankrike fordi det gavnet dem på alle måter.²²³ Det er heller ikke utenkelig at Norge støttet Skottland i denne frigjøringen grunnet kongedømmets vennskap til Frankrike, som tydelig støttet Skottland. Det er sannsynlig at dette styrket forholdet mellom Norge og Frankrike enda mer.

---

²²¹ Sunde, 2005, s. 53

²²² Johnsen, 1973, s. 12 & 9

²²³ Johnsen, 1973, s. 14-15

Ut av dette vennskapet mellom disse landene førte det med seg at flere norske embetsmenn fikk ta utdanning ved franske universiteter. I løpet av en 30 års periode blir det nevnt så mange som 26 magistrater som tjenestegjorde i Norge. Denne tittelen ble oppnådd etter en utdanning utenlands.²²⁴ Det var også ytterligere 9 nordmenn som med sikkerhet studerte i Frankrike. Problemet her er at det til en viss grad er vanskelig, og noen ganger umulig, å vite akkurat hvem dette var.²²⁵ Selv om det er vanskelig å vite akkurat hvem som satt med disse utdanningene, så gir det et innblikk av hvor mange som faktisk fikk utdanning utenlands. Litt i overkant av 30 utdannede er ikke akkurat veldig mange, men gitt hvor dyrt det trolig var å reise utenlandsk og ta en hel utdanning, er dette fortsatt et imponerende tall. Noen av disse som fikk utdanning utenlandsk var også geistlige, biskoper og proster, men de var altså ikke kongelige embetsmenn. Det var til og med en prost, Pål Bårdsson som hadde en dobbel doktorgrad, som tilsvarende mange år med utdanning i utlandet.²²⁶ Men det er ikke noen sikre bevis på at noen lagmenn fikk utdanningen sin i utlandet. Selv om det er langt fra utenkelig, siden dette var et viktig embete, på linje med sysselmenn og fehirden. Det var nemlig slik at i Tønsberg, rundt 1320, var sysselmannen og fehirden, Bjarne Audunsson, utdannet ved et fransk universitet.

3.1.1 Bjarne Audunsson

Bjarne Audunsson var en interessant borger som bodde i Tønsberg, han var nemlig både fehirde og sysselmann i starten av 1300-tallet. Ikke bare det, men han var også en av få mennesker i kongedømmet med utenlandsk utdanning. Audunsson hadde nemlig studert i Bologna i Frankrike, trolig romerrett og lignende juridisk utdanning.²²⁷ Det kommer ikke som noen overraskelse at han også var i aristokratiet, og en del av eliten i samfunnet.²²⁸ Det var veldig dyrt med utdanning i utlandet, og selv vanlige bønder kunne bare drømme om å ha råd til dette. Det er bevart mange diplomer fra perioden Audunsson var aktiv, han utstedte en stor mengde med gavebrev til ulike kirker i både Oslo og Tønsberg, som viser hvor store verdier han eide.²²⁹ I testamentet som Audunsson fikk skrevet i 1320, blir det også nevnt en stor

---

²²⁴ Johnsen, 1973, s. 18

²²⁵ Johnsen, 1973, s. 18

²²⁶ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 128

²²⁷ Johnsen, 1973, s. 3

²²⁸ Huitfeldt-Kaas, 1899, s. 4

²²⁹ RN IV 4, RN IV 6 & RN IV 7

mengde med eiendommer, bygård i Bergen, bøker og verdisaker.²³⁰ Han var også en nær bekjent med kongen, og det fremgår at han i 1320 var i Bergen sammen med Guttorm Kolbjørnsson.²³¹ Her blir han nevnt før Kolbjørnsson, som for øvrig også blir kalt lagmann, "Biarnne Audunar son, Gudþormmer Kolbiernar son loghmaðr"²³². Dette viser at han hadde større sosial status enn Kolbjørnsson, dette var nok grunnet at han var sysselman, som ga en høy sosial status. Det kan være han fikk denne høye sosiale statusen gjennom hans høye utdanningsnivå, han nære forhold til kongen eller embete som sysselman, det er vanskelig å si.

Om Audunsson hadde høyere sosial status enn Kolbjørnsson etter at han ble lagmann i kongsgården er umulig å si, gitt at Audunsson trolig var død innen han fikk dette embete. Det er ingen tvil om at Sysselmanen og fehirnen hadde større sosial status enn lagmannen, men mye tyder på at «lagmannen i kongsgården» ga større status enn sysselmanen igjen. I 1321 utstedte Kolbjørnsson et diplom sammen med etterfølgeren til Audunsson, Håkon Ogmundsson, og her blir Kolbjørnsson nevnt først.²³³ Som tidligere nevnt ble personer nevnt etter sosial rang i brevene, og dette beviser at Kolbjørnsson nå var over sysselmanen. Men om det hadde vært samme tilfelle om det var Audunsson, er vanskelig å si, siden han hadde et stort nettverk, vært i stillingen lenge, og store eiendommer. Det råder ingen tvil om at Kolbjørnsson og Audunsson var bekjent, siden de har utstedt en rekke diplom sammen. 21 juni 1320 var begge to i Bergen og delaktige i et domsbrev, her blir Kolbjørnsson omtalt som «lagmann», mens Audunsson ikke har noen tittel.²³⁴ Dette var fem måneder etter utstedelsen av testamentet til Audunsson, så trolig var han en gammel mann, men tydelig fortsatt aktiv i det juridiske.²³⁵

Det er mye som styrker teorien om at Guttorm Kolbjørnsson og Bjarne Audunsson var bekjent, det er flere diplomer i perioden 1319/1320 hvor begge var delaktige.²³⁶ Audunsson satt som sysselman, som på sitt vis ga mer status og makt enn det å være lagmann, som kan

---

²³⁰ RN IV 9

²³¹ RN IV 52

²³² DN II 137

²³³ RN IV 100

²³⁴ RN IV 52

²³⁵ RN IV 9

²³⁶ RN III 1096 & RN III 1129

forklares i utdanningskravet. Selv om det altså ikke er utenkelig at Kolbjørnsson også hadde en utenlandsk utdanning. Dessverre er det ingen kilder som omtaler dette, men siden det var så mange som 35 magistrater i Norge på denne tiden er det ikke utenkelig. Disse magistratene var fra en periode før 1350, men det blir ikke nevnt spesifikke navn. Gitt at ingen lagmenn blir nevnt spesifikt, minsker det sjansen for at disse faktisk fikk utdanningen sin i utlandet.

Noe annet som peker mot dette er at lovene var skrevet på norrønt, mens de lærte latin og fransk ved disse franske universitetene. Dette kan ses siden Audunsson testamenterte bort en bok ved navn *Liber de regimine principis*²³⁷, denne var skrevet av en romersk filosof i denne tidsperioden, som ble oversatt til fransk og en rekke andre språk.²³⁸ Guttorm Kolbjørnsson var også en litterær mann med, trolig, flere bøker. Det er nemlig med stor sikkerhet funnet ut at det var Kolbjørnsson som skrev *Codex Tunsbergensis*, som var en lovbook med lover brukt av lagmenn i Tønsbergsysla.²³⁹ Grunnen til at det er rimelig sikkert at det var Kolbjørnsson som skrev dette, er fordi de første 317 sidene var skrevet av en med likt språk og skrivestil som han, og de ble produsert mellom 1320 og 1330.²⁴⁰ Dette viser hvor lovkyndig og utdannet Kolbjørnsson også var, dermed er det ikke utenkelig at han også hadde en dypere forståelse for lover og tekst, lignende det Audunsson fikk i Bologna. Dessverre grunnet manglende kildematerialet er altså dette umulig å si med sikkerhet, men det er ingen tvil om at Kolbjørnsson var utdannet og hadde god kontroll over både skriving, språket og lovene.

3.2 Erfaring gjennom praksis og deltakelse

Det er ingen tvil om at lagmenn måtte ha en form for erfaring for å faktisk kunne utføre jobben sin riktig, og det å ha kontrollen over så mange lover krevde en viss form for lesekyndighet. En mulighet for å oppnå dette kunne være å gå i lære hos den lagmannen man skulle ta over for. Dette er noe Didrik Arup Seip nevner som en mulighet at Gaute Aslaksson gjorde hos Guttorm Kolbjørnsson, siden han var delaktig i utstedelsen av et salgsbrev fra Arne

---

²³⁷ RN IV 9

²³⁸ Johnsen, 1974, s. 4-5

²³⁹ Storm, 1885, s. 425

²⁴⁰ Storm, 1885, s. 426

Andresson til Kolbjørnsson.²⁴¹ Dette er en slutning som blir trukket fra kun et diplom, Aslaksson var ikke med i noen andre brev, men tydelig delaktig i dette salgsbrevet. Det står at brevene var "Beseglet av utstederen, Gaute Aslaksson og Bergsvein Steinarsson."²⁴², som betyr at disse to brukte sine segl til å vitne på dette salget. Bergsvein Steinarsson står det ellers ingenting om, men han var muligens en rådmann siden han brukte sitt segl på diplommet. Dessverre finnes han ikke i registeret over segl i middelalderen Norge. Men det som derimot er sikkert er at det ikke var en lagmann som hadde dette navnet, dermed var det usannsynlig at han også var i lære.

Johnsen mener også at et tidligere salgsbrev fra 1322 også er med på å fremme denne hypotesen om at Aslaksson gikk i lære.²⁴³ Da var Gaute Aslaksson med på å kunngjøre et jordsalg mellom Dan Gunnarson og Gaute Vank, her står det nederst i diplommet "ok till sans vitnisburdr þa settom mer var insigli firir þetta bref er gjort var a fyr nemdom dægi ok are."²⁴⁴ Dette betyr kort at disse tre utstederne av brevet setter sine segl og vitnesbyrd til brevet på at dette salget er utført ærlig og redelig. Disse tre utstederne var Eirik Jokelsson, Jon gjest og Gaute Aslaksson, hvor alle må ha vært innenfor rettsvesenet og førte sine egne segl.²⁴⁵ Dette viser til at Aslaksson faktisk var delaktig på flere salgsbrev i en seksårs periode, utfra de diplomene som er bevart, så det er ikke utenkelig at han faktisk gikk i lære hos andre lagmenn eller juridisk kyndige adelige. Mest interessant er det at Aslaksson ikke ble omtalt som "lagmann i Tønsberg" før så sent som i 1348, som tilsvarer over 20 år hvor man ikke vet hva han drev med.²⁴⁶ Angående de andre lagmennene er det lite som omtaler noen tidligere deltagelse i utstedelsen av diplom, dermed er det i grunnen bare Gaute Aslaksson som man kan se var delaktig i rettspraksisen i lang tid før han selv ble lagmann. Muligens var han en del av byrådet, eller noe lignende, med de andre han utstedte diplomer med. Det er selvsagt en mulighet at de fikk skriftlig lære på skoler, men disse var det ikke mange av, spesielt som ikke var kristne.

---

²⁴¹ Seip, 1928, s. 195

²⁴² RN IV 639

²⁴³ Johnsen, 1929, 363

²⁴⁴ DN II 145

²⁴⁵ RN IV 166 & Huitfeldt-Kaas, 1899, s. 10

²⁴⁶ RN V 1050

3.3 Bibelskoler

Tidlig middelalder i Norge var det svært få som var lærde, i all hovedsak var det kun de geistlige som kunne lese og skrive både latin og norsk, for å spre budskapet om kristendommen. Dette var noe som endret seg da kongen fikk et behov for skriftkyndige embetsmenn.²⁴⁷ Hovedsakelig gjennom hele middelalderen var det kun kristne skoler, men embetsmenn fikk muligheten til å ta utdanning her, spesielt ved Mariakirken.²⁴⁸ Det var også flere kristne som tok utdanning i utlandet, større utdanninger som doktorgrad og lignende. Selv om det her i Norge på disse skolene var mest fokus på grammatikk og retorikk, ikke på rettsvitenskap og juridisk utdannelse.²⁴⁹ Dette var ingen mulighet som ble tilbudt til den brede befolkningen, som de fattige og de fleste i tredjestanden, men for de adelige og rikere. Det er ingen bevarte register på hvem som deltok på disse skolene, heller ikke omtalt i noen diplomer, men det er langt fra utenkelig at flere lagmenn gikk ved en slik skole. Som nevnt var lagmannsembete et som krevde stor lesekyndighet, kunnskap om lover og en evne til å reflektere rundt ulike saker. Dette er ikke noe som en ulært analfabet bare kan plukke opp og mestre. Det er to brødre ved navn Jon og Gunnar Holtessønner som begge var lagrettmenn, Gunnar ble senere sysselmann i Hedmark, som gikk på skole i Oslo.²⁵⁰ Dette var trolig ved Mariakirken i Oslo, siden dette var en av få kirker som faktisk hadde en skole på denne tiden. De var kongelige embetsmenn og hadde fått sin utdanning med en kristen skole, og grunnen til at dette er kjent er fordi de sverget ved dette i et bevart diplom.

3.4 Konkurransen mellom kirken og de verdslige?

Kirken i middelalderen fikk i hovedsak gjennom hele perioden styre sine egne juridiske saker. Det var juridisk utdannede geistlige som tok seg av saker som omhandlet brudd på kirkeretten og saker som involverte prester.²⁵¹ Det var nemlig slik at lagmannen ikke skulle dømme i slike saker, men det var heller en egen gruppe som ble kalt "Official", som hadde dette ansvaret.²⁵² Det faktum at kirken hadde velutdannede jurister var nok ikke negativt i samtiden.

---

²⁴⁷ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 291

²⁴⁸ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 292

²⁴⁹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 127 & 292

²⁵⁰ RN X 674 & Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 291

²⁵¹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 244

²⁵² Blom, 1997, s. 200

Tvert imot kan dette ha vært med på å øke presset på de verdslige til å ta utdanning, og oppnå en kompetanse som mulig ikke hadde blitt nådd uten. I tidligere tider hadde kongen vært avhengig av de geistlige i administrasjonen av kongeriket. Dette i form av skrivere og regnskapsførere, men utover middelalderen kom det et skifte til at de verdslige ville sitte med dette ansvaret selv.²⁵³

Det er knapt med eksempler på lagmenn som dømte verken kanniker, biskoper eller noen geistlige i Tønsberg. Men lagmannen Jon Karlsson utstedte flere diplom sammen med Hallbjørn Bjørnsson, som var kannik i Oslo og prost ved Lavranskirken i Tønsberg.²⁵⁴ Det kan være flere ulike forklaringer for dette samarbeidet, en av disse kan være en måte for å styrke dommen de kommer med. Det var nemlig eksempler på selv geistlige som ikke hørte på dommen til andre juridiske geistlige.²⁵⁵ De kan ha utstedt diplom sammen siden disse brevene omhandlet tvister mellom geistlige og verdslige personer, dermed er en del innenfor hver av disse sine jurisdiksjonsområder, selv om det vanligvis var de geistlige som tok dette alene. Som sett så langt i oppgaven var Jon Karlsson en dyktig lagmann, men disse brevene ble skrevet i starten av perioden han satt med embete. Dermed er det ikke utenkelig at han samarbeidet med Bjørnsson for kunnskapen hans. Det er altså på mange måter positivt at det var en konkurranse mellom disse to instansene, da den trolig bedret kunnskapsnivået hos både lagmenn, sysselmenn og andre kongelige embeter.

3.4.1 Motstand mot selvstendig kristen jurisdiksjon

Rundt århundreskiftet mellom 12- og 1300-tallet var det sterk motstand hos de verdslige rundt dette at kirken skulle ha egen domsrett over kristensaker, det var en sterk verdslig aristokrat ved navn Bjarne Erlingsson som var i spissen av dette. I 1280 ble han lyst i bann av erkebiskopen i Nidaros, grunnet at han var ledende i en antikirkelig politikk.²⁵⁶ Han mente at lagmenn skulle dømme i kristensaker, ikke kristne juridisk utdannede, dette var noe han selv tok opp på tinget i 1282.²⁵⁷ Altså selv etter at kirken gjorde alt for å hindre han, stoppet ikke dette Erlingsson, som trolig ikke kan ha vært veldig kristen, gitt at han ikke ga seg. Som sett

---

²⁵³ Belsvik, 1997, 56-57

²⁵⁴ RN VIII 572, RN VIII 835 & RN VIII 1203

²⁵⁵ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 244-245

²⁵⁶ Helle, 1972, s. 576-577

²⁵⁷ Sunde, 2005, s. 168

så langt i oppgaven hindret dette ikke kirken i å få gjennomførelse når det kom til selvstendig jurisdiksjon når det kom til brudd på kristenretten og lignende. Men det viser at ikke alle var like åpne for dette, og at det var tydelig motstand. Det er ikke mulig å se noen rester av denne motstanden av dette i kildematerialet tilgjengelig, spesielt ikke i Tønsberg, dette er nok mye grunnet Erlingssons død i Bergen, 1309. Dette var helt i startfasen til Kolbjørnsson sin første periode som lagmann i Tønsberg, og da hadde han trolig lite kontakt med disse motstanderne. Dessuten kan kildematerialet vise at Kolbjørnsson selv var kristen, spesielt siden han ga gaver til kirker.²⁵⁸ Når man først er inne på Kolbjørnsson er det et interessant punkt om hvordan han fikk erfaringen sin.

3.5 Utdannelse eller praksis?

Som nevnt i dette kapittelet er det mulig at noen lagmenn fikk utdanning i utlandet, som Guttorm Kolbjørnsson muligens fikk. Selv om det er noen problemer med å trekke en slik konklusjon, siden det ikke er noe kildemateriale som støtter dette, verken hos universiteter eller i diplomene. Det er åpenbart at lagmennene måtte være lesekyndige, og ha en nær relasjon til landsloven, for å tolke ulike situasjoner og anvende loven riktig. Dette kan ha blitt lært på bibelskoler, som hadde fokus på å lære bort grammatikk og retorikk. Det er heller ikke utenkelig at de tilegnet seg mye av denne kunnskapen gjennom å gå i lære hos andre lagmenn. Altså at de lærte seg denne kunnskapen gjennom flere år hvor de fulgte mer erfarne juridiske menn. Dette er det flere historikere som mener har skjedd i Tønsberg, både Johnsen og Seip. Selv om det ikke blir bekreftet i kildematerialet tilgjengelig, sett bort fra to diplomer utstedt over 20 år før han selv ble lagmann. Trolig var begge disse måtene for å få utdannede lagmenn brukt, men problemet er at det ikke ble dokumentert i noen stor grad. Det blir en relativt rask konklusjon å trekke dette ut fra de to diplomene Aslaksson var delaktig i på 1320-tallet. Selv om det er sikkert at de må ha fått en form for utdanning eller lignende på et eller annet vis. Kirken og de geistliges relativt høye utdanningsnivå, var trolig også med på å fremme en form for konkurranse her. Gitt at de fleste var kristne i samtiden, vil det ikke være utenkelig å tenke seg til at dette var en form for sunn konkurranse.

---

²⁵⁸ RN IV 1218

4 Lagmannsembetets forhold til kirken

Som sett så langt i oppgaven er det ingen tvil om at det var en kontakt mellom lagmenn og de geistlige, eller kirken, og det var trolig både positiv og negativ kontakt mellom disse instansene. Det er relevant å se på hvordan de ulike lagmennene behandler de ulike kirkene, for på denne tiden var de aller fleste beboere i Norge påvirket av kirken i ulik grad. Det er vanskelig å fastslå i hvilken grad selve befolkningen var kristne, men det tydelig at kirken og kristendommen hadde en betydelig innvirkning på deres vaner og handlinger.²⁵⁹ I dette kapitlet vil det i hovedsak bli sett på hvordan de ulike lagmennene behandlet de ulike kirkene. Det vil også komme en introduksjon av de ulike relevante kirkene, før det blir et dypdykk i enkelte lagmenns gaver. Disse gavebrevene, testamenterte områder og lignende fra lagmenn til kirken, vil gi et viktig innblikk i deres sosiale posisjon, hvor mye jord de faktisk eide og hva de ga for sin frelse. Det var nemlig vanlig i denne perioden at man ga jordområder eller andre verdisaker til kirker for ulike grunner. Disse var; frelse, for å bli minnet av kirken gjennom sjelemesser, messeoffer og ringing.²⁶⁰ Det er vanskelig å si noe direkte og klart om flere av lagmennes forhold til de ulike kirkene, grunnet at de geistlige hadde sine egne juridisk utdannede som dømte i kristensaker. Dette førte til at det er få kilder hvor en lagmann dømmer en geistlig, eller i saker som omhandlet dem, men det er flere eksempler hvor de dømte sammen med en annen geistlig. Selve målet med dette kapitlet er altså da å få et innblikk i lagmennes sosiale posisjon, gjennom deres gavebrev. Før dette må det nesten komme en kort introduksjon av de ulike store kirkene i Tønsberg på denne tiden, for å utvide forståelsen av hvorfor lagmenn ga til ulike kirker, eventuelt like.

4.1 De individuelle kirkene i Tønsberg

4.1.1 Lavranskirken

Det var flere kirker i middelalderen Tønsberg, denne oppgaven vil i hovedsak ha fokus på de fire største i perioden mellom 1300- og 1400-tallet. Disse kirkene er Mikaelkirken, Mariakirken, Peterskirken og Lavranskirken. Flere av disse kirkene mottok store gaver fra velstående Tønsbergenser i løpet av middelalderen, som var med på å gjøre dem mektige og

---

²⁵⁹ Moseng et. al., 2007, s. 225

²⁶⁰ Johnsen, 1929, s. 201

ikke minst rike.²⁶¹ Dette var tilfellet frem til midten av 1300-tallet, det var denne perioden da de mange pestepidemiene rammet landet. Disse førte til en ekstrem befolkningsnedgang, noe som igjen førte til at kirkene ikke fikk noen til å drive jorodområdene sine. Epidemiene påvirket alle kirkene, men kanskje spesielt en av de eldste kirkene i Tønsberg, nemlig Lavranskirken, som rundt 1400 hadde inntekter fra gårder og gårdparter så lavt som en tredjedel av tidligere verdier.²⁶² Tidligere i middelalderen hadde Lavranskirken vært en residenskirke²⁶³ for biskopen, men kongen ville ikke at Tønsberg skulle bli et fast bispesete.²⁶⁴ Dette var trolig for og ikke gi kirken mer makt i byen, som kongen på denne tiden oppholdt seg mest i, og ville bygge opp. Lavranskirken hadde tidligere vært en stor kirke med et stort presteskap, men den ble hardt rammet av både pestepidemiene og det at Tønsberg ikke ble et bispesete. Tidligere hadde kirken vært betjent av et større antall prester og annen kirkelig betjening, men i 1396 var det nemlig bare en prest i kirken.²⁶⁵

Det er interessant å merke seg at det ikke er bevart gavebrev fra noen lagmenn til Lavranskirken, i perioden som oppgaven omfatter. Selv om kirken mest sannsynlig var bygget på kongens initiativ. Dette kan ha vært grunnet i at kirkens sosiale status var for høy for at lagmennene kunne ha dem i nettverket sitt, selv om denne hadde sunket. Mye grunnet mindre presteskap og generelt dårligere økonomi, spesielt nærmere 1400-tallet. Selv om Brendalsmo nevner at Mariakirken og Peterskirken var velstående på 1400-tallet, men fortsatt ikke i nærheten av Lavranskirken.²⁶⁶ Det er bevart flere diplom fra Bjarne Audunsson, som på tidlig 1300-tallet bygde et eget sidekapell i Lavranskirken, og ga kirken store eiendommer for å velge seg ut en gravplass.²⁶⁷ Dette vil bli tatt opp igjen senere i oppgaven, men det viser hvor sterk sosial posisjon Lavranskirken hadde på tidlig 1300-tallet, trolig mistet ikke kirken denne i løpet av hundre år. Men en mulig årsak for at lagmenn ikke ga noe til denne kirken var at de hadde større interesse i å støtte andre kirker, eventuelt ikke høy nok sosial status.

---

²⁶¹ Brendalsmo, 2021, s. 49

²⁶² Johnsen, 1929, s. 186

²⁶³ En residenskirke var en kirke hvor biskopen oppholdt seg mens han bedrev arbeid i bispedømmet. Dette endret seg etter at det ble et fast bispesete i Oslo.

²⁶⁴ Belsvik, 1997, s. 56

²⁶⁵ Brendalsmo, 2021, s. 49

²⁶⁶ Brendalsmo, 2021, s. 82

²⁶⁷ RN III 940

4.1.2 Mikaelkirken

Mikaelkirken var en kirke hvor kongen tydelig var hovedforsørger, ikke bare var den bygget inne i borggården på Tunsberghus, men den fikk også hovedsakelig støtte av kongen.²⁶⁸ Desember 1317 gir nemlig kong Håkon Magnusson, Mikaelkirken 110 markebol i en rekke navngitte gårder til Mikaelkirken, som var en enorm verdi i samtiden.²⁶⁹ Selv om det må bemerkes at Mikaelkirken, på samme måte som Lavranskirken, hadde få individuelle gavebrev rettet mot seg fra lagmenn. Denne kirken var en kollegiatkirke²⁷⁰, med en egen prost, fire kanniker, to diakoner, en klokker, en driftsbestyrer, en egen kokk og en kokkesvinn.²⁷¹ Dette viser at det var en stor kirke med tydelig god økonomi, når den klarer å ha alle disse personene i tjeneste. Men denne kirken var trolig ikke ment for alle, den var nok øremerket for de kongelige da de oppholdt seg i Tønsberg. Brendalsmo peker på at Mikaelkirken trolig ble grunnlagt fordi kongen ville ha en egen lojal geistlighet, helt uavhengig av biskopen og kirken.²⁷² Det var nemlig slik at kongen var avhengig av geistlige i administrasjonen av byen, grunnet deres gode utdanning, spesielt i perioden da de bedrev oppbygningen av en verdslig administrasjon.²⁷³ Men det var altså ingen lagmenn, og knapt med noen som skjenket Mikaelkirken gaver og verdier, dette kan ha flere mulige forklaringer. En mulig forklaring kan være at denne var støttet hovedsakelig av kongen, og altså da ment for de som var kongelige. Når det var kongens, nesten, private kirke i Tønsberg, måtte dette ha gitt den en enorm sosial status, selv mye høyere enn lagmannens nivå. Dette kan være en mulig forklaring, en annen kan ha vært at det var mer fruktbart å gi gaver til de andre kirkene i Tønsberg, som Mariakirken og Peterskirken.

4.1.3 Mariakirken

Mariakirken var en av de eldste kirkene i Tønsberg, noe som førte med seg at den var høyt ansett, så høyt at det ble sluttet våpenhvile ved kirken i 1217.²⁷⁴ Kirken var plassert sentralt i

---

²⁶⁸ Brendalsmo, 2021, s. 69

²⁶⁹ RN III 1039

²⁷⁰ En kollegiatkirke var en kirke med et tilhørende prestekollegium, bestående av kanniker og under ledelse av en prost. (Brendalsmo, 2021, s. 69-70)

²⁷¹ Brendalsmo, 2021, s. 69-70

²⁷² Brendalsmo, 2021, s. 70

²⁷³ Belsvik, 1997, s. 56-57

²⁷⁴ Brendalsmo, 2021, 94 & Johnsen, 1929, s. 190-191

Tønsberg sentrum, på samme tomt som rådhuset er plassert nå i dag.²⁷⁵ Som konsoliderer den sosiale posisjonen som kirken må ha hatt i perioden den ble bygget, gitt at dette også var et like sentralt område i middelalderen. Grunnet Mariakirkens alder nevner Brendalsmo at den ifølge noen kilder hadde et sogn utenfor byen, som er noe som peker på at det var en sognekirke.²⁷⁶ Dette forklarer at det var mange som ga gaver kirken, og hvordan den holdt sin sosiale status gjennom middelalderen, om mulig økte den. Johnsen viser til en kilde fra 1398, hvor en biskop fra Oslo registrerte kirkens verdier og eiendommer, og det var tydelig at Mariakirken må ha fått mange gaver i løpet av 1300-tallet.²⁷⁷ Dette gjorde Mariakirken til en velholden kirke i samtiden, som må ha gjort det mer attraktivt for rike tønsbergensere å gi kirken gaver. Det blir nevnt at Håkon V. startet en mote i de høyere lagene at man skulle gi jordområder og store verdier i gave til kirker, og det virker som at dette holdt seg gjennom hele 1300- og 1400-tallet.²⁷⁸ Dette utviklet seg da videre til et sosialt gavemønster hvor man ga gaver til kirker man mente befant seg i samme sosiale posisjon som seg selv.²⁷⁹ Noe interessant å merke seg ved Mariakirken da, er om det var noen lagmenn som ga gaver til kirken.

Mariakirken mottok mange verdier fra ulike lagmenn og eliten gjennom middelalderen, både gjennom gavebrev og gjennom testamenter. Det er bevart diplomer fra både Bjarne Audunsson, Guttorm Kolbjørnsson, Gaute Aslaksson, Amund Gautesson og Berg Hermundsson.²⁸⁰ Disse vil det bli gått dypere inn på senere i oppgaven, da det er interessant å se på mengden jord de ga, og hvorfor de ga disse gavene til kirkene. Noe som var normen på denne tiden var at man ga jordeiendommer eller andre verdier til ulike kirker for å velge ut sin gravplass, som var noe kun de rikeste i samfunnet hadde råd til.²⁸¹ Det var heller ikke uvanlig å gi gaver, eller testamentere, til kirken for at de skulle holde sjelemesser og årtidhold²⁸². Noe interessant å merke seg ved Mariakirken er at den svarte til biskopen og de høyere geistlige, i kontrast til Mikaelkirken, men fikk fortsatt flest gaver fra kongelige embetsmenn. Dette kan

---

²⁷⁵ Brendalsmo, 2021, s. 35 & 104

²⁷⁶ Brendalsmo, 2021, s. 94

²⁷⁷ Johnsen, 1929, s. 195

²⁷⁸ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 170-171

²⁷⁹ Brendalsmo, 2021, s. 102

²⁸⁰ Brendalsmo, 2021, s. 102

²⁸¹ Johnsen, 1929, s. 197

²⁸² Årtidhold var en avtale hvor kirken skulle stå for at det ble holdt bønner årlig på dødsdagen til giveren, størrelsen på gaven bestemte hvor mange år kirken skulle opprettholde det.

det være mange forklaringer på, trolig den mest sannsynlige var at Mikaelkirken var en ren kongelig kirke, det var trolig ikke mulig å betale for gravplass her.

4.1.4 Peterskirken

Den siste kirken, nemlig Peterskirken, er den fjerde kirken som vil bli presentert i denne oppgaven, og en av hovedkirkene i Tønsberg. Dessuten var også Peterskirken en av de mest ansette kirkene på 13- og 1400-tallet i byen, og omtrent lite velstående som Mariakirken i jordegods.²⁸³ Disse to kirkene hadde veldig mye til felles, spesielt med tanke på at begge var sognekirker²⁸⁴, med sogn utenfor selve byen. Gjennom middelalderen hadde de tidvis samme prest også.²⁸⁵ Det at Peterskirken også hadde sogn utenfor selve byen, peker mot at denne også var en gammel kirke, som må ha blitt bygget i en periode rundt da Mariakirken må ha blitt anlagt. Peterskirken mottok også flere gaver og verdier gjennom testamenter gjennom middelalderen, både fra biskopen i Oslo, rike bygårdseiere og kongelige embetsmenn.²⁸⁶ En av disse kongelige embetsmennene var lagmannen Jon Karlsson, som ga 24 øresbol i eiendommer til kirken.²⁸⁷ Dette var en stor sum og en verdifull gave, men det står ikke noe om hva denne gaven var for, men det står i brevet «til Peterskirken i Tønsbergs prestebord og bygningskasse»²⁸⁸. Dette peker på at halvparten var en gave direkte til prestene, mens andre halvdelen var til vedlikehold av selve kirken. Trolig var dette en måte for Karlsson å utvide sitt sosiale nettverk. Som sett var det altså ikke bare for å være snill at de ga gavebrev til ulike kirker, ofte var det en baktanke bak det, enten for å bygge nettverk eller gjerne religiøse grunner.

4.2 Grunner for gavebrev

Det var flere ulike grunner til at mennesker i middelalderen ga gaver til kirken, det kan ha vært for å gjøre bot for synder, bestemme gravsted, forberede seg på livet etter døden eller for å utvide nettverket sitt.²⁸⁹ I all hovedsak er de fleste gavebrev fra Tønsberg fokusert rundt det

---

²⁸³ Brendalsmo, 2021, s. 82

²⁸⁴ En sognekirke er en primærkirke i et sogn, altså ikke noen domkirke eller hovedkirke for et bispedømme

²⁸⁵ Brendalsmo, 2021, s. 80

²⁸⁶ Brendalsmo, 2021, s. 82

²⁸⁷ DN XI 101 & RN VIII 882

²⁸⁸ RN VIII 882

²⁸⁹ Brendalsmo, 2021, s. 81 & Johnsen, 1929, s. 260

å velge et gravsted og bli minnet i messer. Dette gjelder både lagmennene og andre embetsmenn. Bjarne Audunsson, sysselmannen og fehirde i Tønsberg, etterlot seg et omfattende testament i 1320 som tar for seg mange av disse.²⁹⁰ I denne perioden var det kun de mest velstående og eliten i samfunnet som hadde råd til å velge sin egen gravplass. Disse ble ofte reservert i et eget område innenfor kirkegården, mens de aller rikeste kunne til og med bli gravlagt inne i kirken.²⁹¹ Dette gjorde Bjarne Audunsson i Lavranskirken, han ga så mye som over 23 øresbol til kirken for sin gravplass, som er en enorm mengde eiendom for en gravplass.²⁹² Dette peker mot at han ble begravet inne i kirken, muligens i nærheten av dette kapellet han selv var ansvarlig for å bygge. Bjarne Audunsson var ansvarlig for byggingen av dette sidekappellet gjennom en stor gave, og han presiserte at denne gaven skulle brukes til lønn for presten og generelt utstyr for å drive messer ved alteret.²⁹³

Dette glir veldig inn i noen av de andre grunnene for gavebrev, det var nemlig flere som ga gaver for at en prest skulle holde messe for dem. Dette innebar at kirken skulle tenne vokslys, ofre, ringe med klokker og holde messer til minne for dem og deres familie.²⁹⁴ Grunnen til at de gjorde dette var for at livet etter døden skulle bli bedre, og trolig mye inspirert takket være tanken på paradiset. Det ble i visse tilfeller tatt lite hensyn til arvtagere, og normen var å ofre jordeiendommer for dette, som var med på å gjøre de ulike kirkene så rike som de ble.²⁹⁵ Noe annet som også er gjentagende i flere diplom er at man vil betale til seg frelse, og sjelemesse, for seg og sine forfedre. Dette gjorde også Bjarne Audunsson i sitt testamente, og dette var vanlig praksis i middelalderen. Det finnes også flere bevarte gavebrev til kirken fra de individuelle lagmennene, som kan gi interessant informasjon om deres sosiale posisjon og rikdom.

4.3 Individuelle lagmenns gaver til kirken

Før introduksjonen av de individuelle lagmennenes brev, og gaver, må det kommenteres at det ikke er mange bevarte diplom fra lagmenn til kirken. Dette kan være fordi det ikke var ansett

---

²⁹⁰ RN IV 9 & RN IV 2

²⁹¹ Johnsen, 1929, s. 197

²⁹² RN IV 2

²⁹³ RN III 940

²⁹⁴ RN VI 116 & RN III 940

²⁹⁵ Johnsen, 1929, s. 254

som like viktig å ta vare på gaver som omhandlet verdifulle objekter kontra eiendommer. Det er mulig å se dette ved at det var flere av lagmennene hvor det ikke er bevart noe gavebrev, slik som Torvid Trondsson. Det er også eksempler hvor det er stadfestningsbrev angående brevets eksistens, men selve gavebrevet har blitt borte. Dette skjedde med et domsbrev og gavebrev fra Berg Hermundsson, som til og med ble stadfestet av kong Olav Håkonsson. "utst av kong Olav [IV Håkonsson]: Han bekrefter lagmann Berg [Hermundssons] domsbrev og vedfestede gavebrev."²⁹⁶ Problemet med dette er at det ikke er sikkert at det var gavebrev fra Hermundsson, men det er ikke utenkelig. Spesielt hvis en ser hvordan de andre velstående lagmennene ga jordområder til kirken for ulike grunner. Som tidligere nevnt var også Hermundsson en velstående lagmann, og man har bevart et gavebrev fra faren hans på dødsleiet. Dette brevet sier at Hermund Bergsson ved dødsleiet ga Peterskirken 1 markesbol for at årtiden hans skulle holdes 22. september.²⁹⁷ Dette peker på at slekten til Bergsson var sterkt kristne, og styrker teorien om at han også ga gaver til kirken for ulik grunn, enten for å velge gravsted, sjelemesse eller årtid. Dessverre kan ikke dette bekreftes, men det er andre lagmenn hvor det er bevart gavebrev og testament fra, som Guttorm Kolbjørnsson.

4.3.1 Guttorm Kolbjørnsson

En mann det er interessant å nevne innenfor dette området, er Guttorm Kolbjørnsson. Som det fremgår så langt i oppgaven var han en velstående mann med store eiendommer og et stort nettverk. Han utstedte flere diplom sammen med, og i nærvær av, Bjarne Audunsson og Håkon V Magnusson, som begge var kristne og ga store gaver til ulike kirker. I et diplom datert [Ikke meget senere enn 1336]²⁹⁸, gir Kolbjørnsson 7 laupsland til Mariakirken i Tønsberg.²⁹⁹ Dette er et av de siste brevene som omtaler Kolbjørnsson, det står ikke spesifikt hva dette er for, men det er ikke utenkelig at dette var noe han utstedte på dødsleie. 7 Laupsland var en betydelig verdi, og det kunne tilsvart det å velge seg gravplass eller noe

---

²⁹⁶ RN VII 1193

²⁹⁷ RN VI 767 & DN XI 50

²⁹⁸ RN IV 1218

²⁹⁹ RN IV 1218

mer.³⁰⁰ Spesielt hvis det ses det i sammenheng med Bergssons gavebrev lenger opp, som ga 1 markesbol for at årtiden hans skulle holdes med både offer og voksllys.³⁰¹

I samme tidsperiode ga også Kolbjørnsson 1 øresbol til to kirker i Botne sogn og Ramnes sogn som tiendebetaling.³⁰² Denne tiendebetaling utgjorde omtrent 10 prosent av all inntekt, som gikk direkte til kirken.³⁰³ Dette tyder på at Kolbjørnsson må ha hatt jordområder i disse kirkesognene, som er begge nord for Tønsberg, men trolig innenfor byens lagmannssogn. Dette vil da omtrentlig tilsvare at disse eiendommene ga en inntekt på rundt 1 2/8 mark årlig til Kolbjørnsson, og det bekrefter det tidligere nevnte at han var en rik lagmann i perioden han levde. Spesielt siden det ikke er bevart noen diplom angående dette fra Tønsberg, altså hvor mye han betalte i tiende til kirkene i byen. Det er selvsagt mulig at dette diplommet fra Kolbjørnsson til Mariakirken var tiendebetaling, men dette er lite trolig, både grunnet mengden, og at det ikke blir spesifisert i brevet.

4.3.2 Gaute Aslaksson

Gaute Aslaksson og Amund Gautesson har et par interessante diplom fra sin levetid, noe å merke seg ved disse, er at det gjerne ikke er de selv som har utstedt dem, men gjerne kona og barnet. Det er bevart et gavebrev fra kona til Gaute Aslaksson, Margreta Hermundsdatter, hvor hun ga 4 markesbol i «Romerike ved Vormsund»³⁰⁴ til Mariakirken og presten ved kirken.³⁰⁵ Det er ikke umulig at dette var medgiften som hun fikk når hun giftet seg med Aslaksson, det er nemlig bevart et diplom som nevner disse jordområdene hun fikk som medgift når hun giftet seg.³⁰⁶ Bortsett fra disse jordområdene er det ikke bevart noen spesifikke diplom vedrørende om Gaute Aslaksson ga noen gaver til kirken. Selv om det kan tyde på at han faktisk gjorde dette, siden kona hans også gjorde det. Noe annet dette bekrefter er Aslakssons sosiale posisjon, når han giftet seg med ei dame som fikk med så mye i medgift, stadfester dette hennes sosiale posisjon. Det var nemlig uvanlig å gifte seg ned i sosial rang,

---

³⁰⁰ 7 laupsland tilsvarte 2 1/3 markebol

³⁰¹ RN VI 767

³⁰² RN IV 1217

³⁰³ Store Norske Leksikon, 2020

³⁰⁴ RN VII 882

³⁰⁵ DN VII 309

³⁰⁶ RN VI 349

normen var at man giftet seg med noen i tilsvarende rang, eller høyere.³⁰⁷ Det er tydelig at slektskap var viktig, og det var en tanke om at en skulle skille seg ut fra den generelle bybefolkningen og de andre stendene. Noe annet som kan merkes ved dette diplommet at det kun står "for bønnehold"³⁰⁸, ikke noe om mannen hennes etterliv eller forfedrene hennes. En årsak til dette kan være at det er mye manglende fra dette brevet, i *Diplomatarium Norvegicum* kan det ses at det er mye mellomrom mellom ulike setninger hvor det er tekst som mangler.³⁰⁹ Dette kan omtale den manglende informasjonen som mangler angående Gaute Aslaksson.

Noe annet dette diplommet konstaterer er hvordan det var vanlig å prioritere livet etter døden over arvingene sine, folk ga heller jordområder til kirkene enn å eksempelvis gi det til sønnen sin. Det er selvsagt mulig at Hermundsdatter her hadde flere jordområder som hun ga videre. Det er nemlig nevnt i et annet diplom at Gaute Aslaksson solgte henne flere jordområder i Ramens, Botne og Gjein sogn, og mange objekter av stor verdi.³¹⁰ Dette er ikke de samme jordområdene som blir nevnt i gavebrevet til Mariakirken, så det er mulig at dette gikk videre til Amund Gautesson, sønnen hennes.

4.3.3 Amund Gautesson

Amund Gautesson, i motsetning til sin far, finnes det bevis på at ga eiendommer til Mariakirken i Tønsberg, dette gjorde han i testamentet sitt og omhandlet Gautegård. Dette er et velbevart og omfattende dokument, som viser hvor kunnskapsrik Gautesson var innenfor rettsdokumenter. I all hovedsak omhandler dette testamentet om hva kirken skulle gjøre etter at han og kona, Brynhild Skjeggesdatter, var døde.³¹¹ Men det innebærer også mye annet, kanskje mest spesielt omhandler det at kirken "forpliktet til å markere årtid med licksang, sjelemesse, voks og offer, for foreldrenes, Amunds, Brynhilds og for sira Guttorms sjel."³¹² Som viser til at Amund tenkte på foreldrene sine, kona si og Guttorm, trolig en nær venn. Det er mulig at Gaute Aslaksson ikke ga noe til kirken siden sønnen nevner han her, men det er

---

³⁰⁷ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 318

³⁰⁸ RN VII 882

³⁰⁹ DN VII 309

³¹⁰ RN VI 350

³¹¹ RN VII 825

³¹² RN VII 825

ikke første gangen noen betaler for frelse og sjelemesse flere ganger. Gautesson valgte også gravstedet sitt, i Mariakirken i Tønsberg, som kan peke på at han valgte det inne i selve kirken, som var en kostbar plass å bli begravet. For disse tjenestene ga han "hele søndre Gautegården i Tønsberg, som faren tidligere eide, til presten ved Mariakirken, med steinkjeller, alle hus, tomter, alt redskap og bryggekjeler".³¹³ Dette viser hvor store verdier som faktisk lå i Gautegården, og hvor mye verdi en halv bygård faktisk var verdt. Det må bemerkes at det fortsatt var halve verdien av Gautegården, det var også Nordre Gautegård, som vil bli nevnt senere.

Noe annet som kan leses i dette brevet er den regelrette trusselen fra Amund Gautesson, til presten i Mariakirken, hvis disse kravene i testamentet ikke ble opprettholdt. "Holder presten ikke avtalen, må han svare for Gud på dommedag."³¹⁴ Dette var en enorm oppgave for en prest å opprettholde, siden gaven var tydelig veldig verdifull og den førte med seg mange tidkrevende krav fra Gautesson. Det blir ikke omtalt noe mer vedrørende om presten holdt avtalen eller ikke, men Brendalsmo påpeker at dette skulle foregå uavlatelig og til evig tid.³¹⁵ Søndre Gautegård gikk til Mariakirken, men bygården holdt seg ikke lenge i kirkens eie, allerede i 1399 fant presten ved Mariakirken ut at bygården var for stor til å vedlikeholde, dessuten trengte også kirken store reparasjoner.³¹⁶ Løsningen ble da å selge Gautegård, for 134 mark, deretter brukte de disse pengene på reparasjon av Mariakirken, og vedlikehold av den gamle prestegården. Dette brøt ikke med avtalen fra Gautesson, siden det står spesifikt at dette var for at bønne- og årtidhold skulle bli opprettholdt. Det står derimot at kona hans, Brynhild skulle råde over gården til sin død, men dette ble skrevet i 1379, og trolig var begge døde 20 år senere.³¹⁷

Så langt har bare Søndre Gautegård blitt omtalt, det var også en nordre del som ikke ble gitt til Mariakirken, denne fikk datteren til Gautesson, nemlig Thora Amundsdottir. I *Norges gamle Love* blir Thora nevnt, og her blir det omtalt en dødsnotis fra "Slutningen af 14de Aarhundre".³¹⁸ Dette var Amundsdottir og i denne notisen står det om overdragelsen av

---

³¹³ RN VII 825

³¹⁴ RN VII 825

³¹⁵ Brendalsmo, 2021, s. 102

³¹⁶ RN VIII 769

³¹⁷ RN VII 825

³¹⁸ Storm, 1885, s. 653

hele Gautegaard etter hennes død, til presten ved Lavranskirken, Hallbjørn Bjørnsson, på Mariakirkens vegne.³¹⁹ Bjørnsson hadde nemlig fått i oppgave fra biskopen om at han skulle stå for salget av Gautegården for Mariakirken, og han solgte den til høvedsmannen på Tunsberghus for 134 mark.³²⁰ Som var et betydelig beløp, og hjalp trolig kirken mye med renovasjoner og lignende. Videre blir gården solgt til ulike adelige og rikfolk, men den gikk ikke inn i eie til en lagmann igjen i løpet av perioden oppgaven fokuserer seg på.

4.3.4 Jon Karlsson

Som nevnt er det imponerende få testamenter bevart fra denne perioden, det er heldig at det er bevart noen fra lagmenn i det hele. Jon Karlsson var lagmann i perioden 1395 til 1422, og utstedte en hel mengde med diplom i denne lange perioden som lagmann.³²¹ Noe interessant å merke seg ved Karlsson, er hvordan han ofte utstedte diplom sammen med presten i Lavranskirken, nemlig Hallbjørn Bjørnsson. Så mange som 7 diplom utstedte de i lag, og i alle brevene blir Bjørnsson nevnt før Karlsson, som peker på at han hadde høyere sosial posisjon. "Halbiorn Biorsson koorsbroder j Oslo ok profaster at Lafranz kirkiu j Tunsberge ok Jon Karlsson lo(g)man j sama stadh"³²² Det er interessant hvor mange diplom disse utstedte sammen, akkurat hvorfor dette skjedde er vanskelig å si, siden tidligere lagmenn gjerne ikke hadde med en prest. En mulig forklaring var, som tidligere omtalt, å styrke dommen slik at færrest mulig fulgte avgjørelsen, siden dette var i perioden da lagmenn begynte å benytte seg av rådmenn mer.³²³ Det var tydelig at Karlsson så verdien i å ha flere med seg, ikke bare for å sikre dommen, men også for at det skulle være en større juridisk kompetanse. Dette menes siden rådmennene gjerne hadde juridisk kompetanse også, dette var spesielt vanlig i Oslo fra 1360-tallet.³²⁴ Det var også eksempler på rådmenn i Oslo som endte opp med embete lagmann, som viser hvor juridisk kompetente de også var.³²⁵

Selv om det nå er nevnt at Jon Karlsson samarbeidet med presten i Lavranskirken er det eneste gavebrevet fra han til Peterskirken i Tønsberg. Peterskirken var omtrent på

---

³¹⁹ Johnsen, 1929, s. 449

³²⁰ RN VIII 769

³²¹ RN VIII 395 & RN X 217

³²² DN I 586

³²³ RN VIII 1231

³²⁴ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 250

³²⁵ DN IV 761 & DN IV 821

størrelsen på Mariakirken, og fikk i 1400 sammenlagt 24 øresbol av Karlsson. Disse 24 øresbolene var oppdelt i to jordområder, de første 12 gikk til prestebordet, og de andre 12 gikk til bygningskassen.³²⁶ Prestebordet gikk direkte til prestene, mens denne bygningskassen gikk til vedlikehold av bygningene deres. Åtte øresbol tilsvarte et markebol, så disse gavene fra Karlsson tilsvarte 1 1/2 markebol til hver del, og var en stor gave. Interessant nok var det ikke noen form for ønske med gaven, men siden dette ble gitt i 1400 og Karlsson ikke døde før utpå 1420-tallet, kan det ikke ha hatt sammenheng med hans liv etter døden. Det er et diplom fra 1435 som er interessant når det gjelder Jon Karlsson, dette omtaler testamentet hans, og nevner at han ga 4 øresbol i Ramnes til Peterskirken i Tønsberg.³²⁷ Dette beviser at Karlsson utstedte et testament, men dette har forsvunnet. Det blir heller ikke nevnt i dette diplommet hva disse øresbolene var for, men disse gavene styrker teorien om Karlsson sin sosiale posisjon i samfunnet. Spesielt når han i løpet av så mange år har gitt såpass verdifulle gaver til Peterskirken i Tønsberg.

4.4 Sammenheng mellom gavebrevene?

Noe interessant å merke seg ved disse lagmennene, nevnt ovenfor, er at det er de som har bevarte gavebrev til kirkene i Tønsberg. Det ville vært interessant å se om det var mulig å identifisere et mønster i hvilke kirker lagmenn ga gaver og testamenterte områder til, men dette er vanskelig basert på et begrenset antall diplomer. Så langt kan det ses at Kolbjørnsson ga gaver til Mariakirken, det samme gjorde både Aslaksson og Gautesson, far og sønn. Karlsson ga gavebrev til Peterskirken i Tønsberg, men arbeidet også mye sammen med presten i Lavranskirken. Det finnes altså ikke noe åpenbart mønster som viser at lagmenn ga jordområder til spesifikke kirker, selv om det er interessant at tre av fire ga områder til Mariakirken. Det er enkel slutning å tenke seg at lagmenn, det kongelige embete, skulle gi områder til kongelig støttede kirker, som for eksempel Mikaelkirken. Men dette var altså ikke tilfellet. Brendalsmo peker på at det var vanlig med et "sosialt gavemønster", som betyr at man gir gaver til kirker på sitt eget sosiale nivå.³²⁸ Som på et vis kan forklare dette, Mariakirken og Lavranskirken var trolig de største kirkene på starten av 1300-tallet, som

---

³²⁶ RN VIII 882

³²⁷ DN XI 157

³²⁸ Brendalsmo, 2021, s. 102

forklarer hvorfor Bjarne Audunsson og Guttorm Kolbjørnsson ga til dem. To medlemmer av den sosiale eliten i Tønsberg, ga gaver til de to største kirkene på denne tiden. Mariakirken opprettholdt sin sosiale posisjon gjennom 1300-tallet, som kan forklare gavene fra far og sønn, mens Peterskirken ikke ble like velstående som Mariakirken før rundt 1400-tallet.³²⁹ Dette kan være en forklaring på hvorfor Karlsson ga områder til Peterskirken kontra Mariakirken.

Lavranskirken var rikere enn alle disse kirkene gjennom store deler av 1300-tallet, og hadde god kontakt med både biskopen i Oslo og i Nidaros, dette var også byens hovedkirke.³³⁰ Siden kongen ville bygge opp det verdslige aristokratiet i Tønsberg, valgte de at bispesete ikke skulle være i Tønsberg, men heller i Oslo.³³¹ Dette kan ha hatt en påvirkning på de verdslige embetenes gaver til de andre kirkene. Selv om Audunsson ga en stor gave til Lavranskirken for å bygge et sidekapell, som viser at selv en tidligere sysselmann støttet kirken. Det er generelt vanskelig å si nøyaktig hvorfor forskjellige lagmenn ga gaver til ulike kirker. Årsakene kan være så enkle som plassmangel på gravsteder, eller den sosiale posisjonen til de enkelte kirkene i samfunnet.

Når først dette temaet er oppe må det kommenteres hvorfor det kun er bevart fire lagmenns gavebrev til kirkene, dette er nok hovedsakelig grunnet at det er lenge siden disse brevene ble utstedt. Mange er nok tapt, slik som Berg Hermundssons gavebrev og domsbrev, som ble stadfestet av selveste Kong Olav Håkonsson.³³² Derfor er det vanskelig, om ikke umulig, å trekke noen faste konklusjoner om hvorfor noen lagmenn ikke ga gaver til kirkene. Som allerede tidligere nevnt var det utrolig viktig for folk å ha frelse etter døden, til den grad at flere ofret store deler av arven sin for dette.

---

³²⁹ Johnsen, 1929, s. 203

³³⁰ Johnsen, 1929, s. 185

³³¹ Belsvik, 1997, s. 56

³³² RN VII 1193

5 Sosiale nettverk

Det var ikke bare nytt og annerledes for befolkningen at det kom en helt ny by- og landslov i 1274, det skjedde også større endringer i samfunnet generelt. Frem til nå hadde ætten og sosiale nettverket rundt seg vært kritisk for både rettslig sikkerhet og håndteringen av de fleste sosiale konflikter. I vikingtiden var dette vanligvis kalt for vennskap, og var de viktigste sosiale båndene som kunne knyttes i samfunnet.³³³ Dermed var det normen i tidlig middelalderen Norge at en bygde ut nettverket sitt, ætten var nemlig mer enn bare den nærmeste familien, det innebar også bånd på tvers av ekteskap.³³⁴ Selv om kongen, kirken og de verdslige institusjonene gradvis tok over dette, i hvert fall den rettslige delen, er det langt ifra utenkelig at denne tankegangen fortsatt eksisterte i samfunnet. Dette kapittelet vil til den grad det er mulig, se på de sosiale nettverkene til ulike lagmenn, og til en viss grad være innom en nettverksanalyse av noen av disse. Det vil altså bli gjort et dypdykk i noen av de mer kjente lagmenneses sosiale nettverk, som Guttorm Kolbjørnsson og Gaute Aslaksson. Dette er mulig takket være de mange diplomene disse utstedte, også der det er testamenter bevart. Det kan være lønnsomt å se på eventuelle gaver og testamentariske gaver til ulike kirker, siden det nemlig var vanlig å gi gaver til kirken på sitt sosiale nivå.³³⁵ Det må presiseres at det ikke vil bli presentert fulle nettverksanalyser, da disse kan bli enorme, og det er heller ikke mulig å se uformelle sosiale relasjoner i denne tidsperioden.³³⁶ Der det er mulig å indentifisere potensielle nettverksrelasjoner, gjennom ulike diplomer, vil dette bli gjort og presentert i dette kapittelet.

Det var flere forskjellige typer nettverksrelasjoner i middelalderen, så mange som fire forskjellige. Disse er: ekteskapsrelasjoner, økonomiske relasjoner, politiske relasjoner og personlige bånd.³³⁷ De som i all hovedsak vil bli presentert her er politiske relasjoner, gitt at kildematerialet er juridiske dokumenter, utstedt av kongelige embetsmenn. Men det vil også bli vist en del ekteskapsrelasjoner, siden dette innebærer slektskap, som forholdet mellom foreldre og barn.³³⁸ En problemstilling som er viktig å merke seg her, er det faktum at det

---

³³³ Teige, 2013, s. 151

³³⁴ Sunde, 2005, s. 53

³³⁵ Brendalsmo, 2021, s. 102

³³⁶ Teige, 2013, s. 140

³³⁷ Teige, 2013, s. 149-150

³³⁸ Teige, 2013, s. 149

nettverket historikere ofte oppdager kan være konstruert av historikeren selv, som til en viss grad kan skje i dette kapittelet også.³³⁹ Muligheten for at det ikke var noe relasjoner mellom ulike personer, men at de utstedte diplom sammen, er selvsagt der. Men det er vanskelig å trekke noen slutning omkring sannsynligheten for dette. Uavhengig av dette viser brevene at det har vært en form for kontakt mellom personene i brevet, om denne kontakten var opprettholdt utenfor de politiske relasjonene er vanskelig å si utfra kildematerialet.

Som sett så langt i oppgaven var det langt fra uvanlig å gi gaver til kirker og prester ved disse ulike kirkene, dermed er det ikke utenkelig at en gjerne hadde en kirke i nettverket sitt. En av disse giverne var Bjarne Audunsson, som ga jordområder til Mariakirken i Oslo. Dette området var så stort som 20 markebol, og var en betydelig gave, som reflekterer både Mariakirken i Oslo og Audunssons sosiale posisjon.³⁴⁰ Det har gjentatte ganger i denne oppgaven blitt bevist at Audunsson var en ansett mann i perioden han levde, og han utstedte mange diplom sammen med Guttorm Kolbjørnsson. Disse to embetsmennene må til en viss grad ha delt nettverk, noe som kan ses i brevene de utstedte sammen. Ikke bare det, men også gitt at begge var høyt ansette kongelige embetsmenn i samme tidsperiode. Det er altså mulig å se hvem de individuelle lagmennene hadde i nettverket sitt, ut fra brevene de utstedte. De måtte nemlig ha vært i samme rom for å ha beseglet samme brev, siden besegling fungerte som en underskrift på at de var til stede.³⁴¹ Dermed er det mulig å få en viss oversikt over nettverket til individuelle lagmenn i perioden, gitt mengden diplom som er bevart faktisk reflekterer disse sosiale nettverkene i middelalderen.

5.1 Individuelle lagmenns sosiale nettverk

5.1.1 Guttorm Kolbjørnsson

Kolbjørnsson sitt nettverk i sin samtid må ha vært enormt, siden han var lagmann i Tønsberg i en lang periode, lagmann i kongsgården i over ti år og en velholden adelsmann. Som nevnt over utstedte han mange diplom sammen med Bjarne Audunsson, både i Tønsberg, Oslo og

---

³³⁹ Teige, 2013, s. 148

³⁴⁰ DN IV 138

³⁴¹ Bratberg, 2023

selv i Bergen.³⁴² Bare i et diplom fra 1319 er både Kolbjørnsson og Audunsson delaktige i utstedelsen av et diplom sammen med seks andre, som omhandlet fremtiden til riket og beskyttelsen av den kommende kongen, Magnus Eriksson.³⁴³ Dette ble utstedt sammen med flere adelige, som Havtore Jonsson og Pål Eiriksson merkesmann. Begge disse mennene var adelige og høyt oppe i aristokratiet i kongedømmet, dette kan ses siden begge blir nevnt før både Audunsson og Kolbjørnsson.³⁴⁴ Akkurat om disse var en del av Guttorm sin indre sirkel i nettverket er lite sannsynlig, siden dette var det eneste diplom de utstedte sammen. Mens derimot Audunsson kan med sikkerhet sies at var en del av den indre sirkelen, de utstedte 8 diplom sammen i løpet av perioden mellom 1319-1320. Dette var helt i slutten av livet til Audunsson, altså når han var ferdig som sysselmann og heller en adelig som fortsatt var del av eliten.³⁴⁵ Det er tydelig at Kolbjørnsson fikk kontakt med ekstremt mange gjennom at han var både lagmann i Tønsberg og i Kongsgården, gjennom embetet i kongsgården var han mye i Bergen, Oslo og Nidaros. Det er et diplom fra 1321 hvor Kolbjørnsson er i Nidaros, og han utsteder det sammen med mange andre menn, her er han nemlig nevnt først. Dette peker på at han var den med høyest sosial rang av dem alle, selv lagmannen i Nidaros, Sigurd Jonsson.³⁴⁶ Året etter utstedte han diplom sammen med den kommende lagmannen i Tønsberg, Gaute Aslaksson, som viser en kontakt mellom disse to embetsmennene.

Det er altså mulig å finne diplom hvor både Kolbjørnsson og Gaute Aslaksson var delaktige, dette peker mot at disse to var en del av hverandres nettverk. Til hvilken grad er vanskelig å si, men Johnsen nevner muligheten for at Aslaksson gikk i lære for å bli lagmann.³⁴⁷ Da var det altså en politisk relasjon mellom dem, muligens også personlige bånd, men dette er vanskelig å si sikkert. Som sett så langt i oppgaven var Kolbjørnsson en av den sosiale eliten i Tønsberg, og noe interessant å se på er at han valgte å gi gavebrev til Mariakirken. Dette peker på at Mariakirken allerede på starten av 1300-tallet var en sosialt velansett kirke, og at Kolbjørnsson anså seg selv som likeverdig. Det samme kan sies om både

---

342 RN IV 38 & 52

343 RN III 1096

344 RN III 1096

345 RN IV 39

346 RN IV 142

347 Johnsen, 1929, s. 363

Gaute Aslaksson og Amund Gautesson, selv om det ikke er bevart noen gavebrev direkte fra Aslaksson selv, men fra mange rundt han.

5.1.2 Gaute Aslaksson og Amund Gautesson

Far og sønn, begge lagmenn og trolig velstående i samtiden. Det er ingen tvil om at disse også hadde et utvidet nettverk, i og rundt Tønsberg. Ingen av dem besatt med rollen som "lagmann i Kongsgården", men de utstedte flere diplomer sammen med adelige, prester og andre embetsmenn. I 1352 utstedte Aslaksson et diplom sammen med Berg Hermundsson, som var faren til Hermund Bergsson, senere lagmann og en velstående Tønsbergenser.³⁴⁸ Dette er grunn til å tro at det var politiske relasjoner mellom dem, mellom Gaute og Berg. Aslaksson var også lagmann i skien en kort periode før han ble lagmann i Tønsberg, som trolig var med på å utvide nettverket hans enda mer.³⁴⁹ Muligens var han fra Skien, men dette blir ikke omtalt noe sted i kildematerialet. Derimot blir det nevnt hvor kona hans kommer fra, og dette er tydelig Vestfold, siden de fleste jordområder hun fikk hjemmefra da hun giftet seg med Aslaksson var fra Vestfold.³⁵⁰ Disse diplomene peker mot at Aslaksson selv var fra Tønsberg, men det er vanskelig å trekke noen solid konklusjon fra det. På en annen side, er Aslakssons deltakelse i et diplom utstedt i Tønsberg så tidlig som 1322, en indikasjon på hans tilknytning til Tønsberg. Dette var 37 år før hans siste diplom som lagmann i 1359, en tid da han må ha vært en eldre mann.³⁵¹ Det var langt ifra uvanlig å bli eldre i middelalderen, selv om gjennomsnittsalderen var rundt 30 år, var det mange som ble mye eldre. Dette var ifølge Sharon DeWitte mye grunnet den høye barnedødeligheten som trakk tallet ned.³⁵² Men det viser at Aslaksson må ha levd størsteparten av livet sitt i Tønsberg, og dette styrkes igjen med at han eide og bodde på Gautegård, en av de største bygårdene i byen, som gikk i arv til hans sønn.

Hos Amund er det en tydelig kobling mellom han og Mariakirken, med tanke på at han testamenterte hele Søndre Gautegård til den. Dette var en betydelig sum, og noe interessant å

---

348 RN VI 116

³⁴⁹ DN XIV 7

350 RN VI 349 & 350

351 RN IV 166 & RN VI 567

352 DeWitte, 2022

merke seg her er at det står "der hans foreldre også ligger"³⁵³, som peker på at Gaute Aslaksson faktisk ga noe til kirken for å bli gravlagt inne i den. Dette peker mot at nettverk til en viss grad gikk i arv, spesielt gavegiving på sitt sosiale nivå, som blir bevist i at både far og sønn gir til Mariakirken i Tønsberg. Hele Gautegård ender opp hos Mariakirken etter døden til datteren hans, Thora Amundsdottir, i slutningen av det 14. århundre.³⁵⁴ Trolig var det ikke Thora som testamenterte dette til kirken, men det var takket være det tidligere testamentet til Amund Gautesson, ikke noe som Thora utstedte selv.³⁵⁵ Men det var trolig etter hennes død, skal en følge det som er antydning i Norges Gamle Love. Selv om det er viktig å merke seg at Amund Gautesson på samme måte som sin far utstedte flere diplom sammen med ulike adelige og sosialt høyt ansette personer.

Det er et diplom hvor Gautesson utstedte et diplom sammen med en Torgeir Haraldsson, som var kannik i Oslo og prest ved Lavranskirken i Tønsberg.³⁵⁶ Som viser at han hadde kontakt med Lavranskirken også, ikke bare Mariakirken. Selv om det er mulig Lavranskirken hadde for høy sosial status for at disse lagmennene kunne gi gaver til dem, gitt at ingen lagmenn ga gaver til denne kirken.³⁵⁷ Men det betyr ikke at det er umulig at Gautesson hadde en av prestene deres i nettverket sitt, det ville jo da vært en politisk relasjon. Derimot er det flere lagrettmenn og rådmenn som tydelig var delaktig i nettverket til Gautesson, dette var i perioden da lagmennene begynte å bruke rådmenn mer aktivt i utstedelsen av diplom.³⁵⁸ Bruken av rådmenn mer aktivt i utstedelsen av diplom var noe en annen lagmann gjorde, denne lagmannen var Jon Karlsson.

5.1.3 Jon Karlsson

Lagmannen i perioden 1395-1422 var nemlig Jon Karlsson, han utstedte en stor mengde diplomer i forhold til sine forgjengere. To mulige årsaker til dette kan være grunnet at det er bevart flere diplom fra perioden, og ikke minst hans lange tid med embete. Karlsson utstedte mange diplomer sammen med Hallbjørn Bjørnsson, korsbror i Oslo, og prost ved

---

³⁵³ RN VII 825

³⁵⁴ Storm, 1885, s. 653

³⁵⁵ RN VIII 627

³⁵⁶ RN VII 1168

³⁵⁷ Brendalsmo, 2022, s. 57-58

³⁵⁸ RN VII 1450 & 1608

Lavranskirken i Tønsberg.³⁵⁹ Dermed kan det med relativt stor sannsynlighet sies at disse var i et nettverk, og hadde politiske relasjoner. Noe interessant å merke seg her er at Bjørnsson må ha hatt en høyere sosial status, gitt rekkefølgen de blir nevnt i brevene. Selv om det også var normen at geistlige skulle nevnes først verdslige i domsbrev.³⁶⁰ Men dette er jo ingen grunn for at de ikke kunne være i et nettverk, spesielt ikke når Karlsson hadde den statusen han selv hadde. Dette skulle ha pekt på at Karlsson hadde Lavranskirken i nettverket sitt, men dette var altså ikke tilfellet. Forklaringen for dette var trolig grunnet i at Hallbjørn Bjørnsson hadde juridisk utdannelse. Karlsson ga gaver til Peterskirken istedenfor Lavranskirken, mulig grunnet den sosiale statusen til den ene kirken kontra den andre. Dette forholdet mellom Karlsson og Peterskirken var da økonomiske relasjoner, til den grad man kunne ha dette med en hel kirke selvsagt.³⁶¹ Ellers er det mange diplomer utstedt av Jon Karlsson som ble utstedt i samarbeid med rådmenn, ikke mange tidligere eller kommende lagmenn, men rådmenn som holdt seg som rådmenn gjennom livet. Selv om det faktisk er en viss kobling mellom Karlsson og en senere lagmenn.

I 1397, helt i starten av perioden hans som lagmann, utstedte Margrethe Hermundsdatter jordområder til Karlsson.³⁶² Sannsynligheten for at denne Margrethe var søsteren til den tidligere lagmannen Berg Hermundsson er stor. Gitt at Hermund Bergsson døde i slutten av 1350-tallet, og Berg Hermundsson levde hvert fall til 1380, siden det er siste gang han nevnes som lagmann.³⁶³ Margrethe Hermundsdatter var også gift med Gaute Aslaksson i 1355, så det er ikke utenkelig at dette er samme dame som utstedte jordområder så mange år senere.³⁶⁴ Gitt at Margrethe Hermundsdatter trolig også da var moren til Amund Gautesson, er dette enda et nettverksbånd i Tønsberg. Dette viser at det var omfattende nettverksforbindelser mellom lagmennene i byen, med Margrethe Hermundsdatter som et slags midtpunkt. Dette ville faktisk ikke ha gjort Bergsson til den eneste lagmannen i nettverket til Karlsson. Brand Gunnarsson var delaktig i diplomer sammen med Karlsson etter sin tid som lagmann.³⁶⁵ Muligens satt han som rådmann på denne tiden, og støttet i ulike

---

³⁵⁹ RN IX 40, 565 & 57

³⁶⁰ Brendalsmo, 2022, s. 80

³⁶¹ Teige, 2013, s. 149-150

³⁶² RN VIII 558

³⁶³ RN VII 840

³⁶⁴ DN XI 45 & RN VI 349

³⁶⁵ RN VIII 572

saker, siden kunnskapen hans fra tiden som lagmann trolig ble ansett som viktig. Ellers ser det ut som at nettverket til Karlsson var stort, ikke så stort i kongedømmet, sett bort fra at han ble omtalt som Borgartings lagmann ved noen anledninger.³⁶⁶ Selv om det må påpekes at det var forskjellige styrker på relasjoner og bånd, noen var sterke og andre var svake.

5.2 Styrken på relasjoner

Som det har blitt sett så langt i kapittelet var mange mennesker delaktig i nettverk sammen med ulike lagmenn, i hvilken grad disse nettverkene var, er som nevnt vanskelig å si. Det er ikke dermed sagt negativt med svake bånd kontra sterke bånd, de hadde ifølge noen historikere ulike goder. En person som hadde mange sterke bånd innebar dette ofte flere nettverksrelasjoner med de samme individene, som for eksempel politiske relasjoner og ekteskapsrelasjoner.³⁶⁷ Men hvis personen derimot hadde mange svakere nettverksbånd, så ville han fått et større nettverk med flere mennesker, men du har ikke mange eller sterke nettverksrelasjoner til dem.³⁶⁸ Ved å se på nettverkene til lagmennene er det i flere tilfeller umulig å anslå styrken på relasjonen deres, men det er til en viss grad mulig å se hva slags nettverksrelasjon, som politiske relasjoner eller økonomiske relasjoner. Selv om det til en viss grad er mulig å se sammenhenger, som for eksempel mellom Berg Hermundsson og Gaute Aslaksson, hvor Aslaksson var gift med søsteren til Hermundsson, Margrethe Hermundsdatter.³⁶⁹ Mellom disse to må det altså da ha vært flere nettverksrelasjoner, som politiske relasjoner, ekteskapsrelasjoner og muligens personlige bånd. Ellers er flere av de nettverkene som har blitt presentert så langt, og som vil bli presentert i all hovedsak være svake nettverksbånd. Det er interessant å merke seg hvorvidt det er noen forskjell på nettverkene til lagmenn i Oslo og Bergen.

5.3 Oslo og Bergen

Det kan være lønnsomt for selve oppgaven å sammenligne lagmenn i Tønsberg med de i Bergen og Oslo, også se om det er eventuelle forskjeller i størrelsen på nettverk. Spesielt i

---

³⁶⁶ RN IX 422

³⁶⁷ Teige, 2013, s. 149-150

³⁶⁸ Teige, 2013, s. 152

³⁶⁹ Johnsen, 1929, s. 363 & RN VI 350

Bergen er det interessant å se nærmere på det sosiale nettverket til Eindride Simonsson, siden han var lagmann i en periode hvor en Tønsbergenser var i kongsgården og han satt lenge. Eindride var nemlig lagmann i Bergen i perioden 1308-1329, og satt i perioden da både Bjarne Audunsson og Guttorm Kolbjørnsson var i sine embeter.³⁷⁰ Han utstedte nemlig diplomer sammen med begge to, og det er et veldig interessant diplom han utstedte i 1325. Her var Guttorm Kolbjørnsson delaktig, han var lagmann i kongsgården, men det var også tre andre lagmenn til stede, gulatingslagmannen, frostatingslagmannen og lagmannen på Orknøyene.³⁷¹ Det er mye å analysere i dette diplommet, kanskje mest interessant var det at Simonsson blir nevnt først av de øvrige lagmennene, selvsagt bak Kolbjørnsson, men foran de andre. Dette peker på at lagmannen i Bergen hadde sterkere sosial posisjon enn distriktlagmennene, og at det mellom disse var det politiske relasjoner, som også trolig var svake. Noe annet var selve poenget med dette brevet, det var nemlig en abbed og en broder som klaget på vegne av et kloster at lagmannen på Orknøyene hadde tatt under seg områder som var klosteret sitt. Tidligere nevnt i oppgaven blir "official" nevnt, som var en geistlig juridisk utdannet som skulle ta for seg kristne saker, men det blir ikke nevnt noen her, men tvert imot mange lagmenn.³⁷² Muligheten for at det ble andre regler siden det var en lagmann som ble anklaget, og at de da benyttet seg av flere andre lagmenn for å styrke dommen. Det endte med et forlik, for "å unngå langvarig rettstrette".³⁷³ Uansett viser dette diplommet hvor stort det sosiale nettverket til Simonsson var, han utstedte nemlig diplomer sammen med en til fra Tønsberg, Bjarne Audunsson.

Bjarne Audunsson som levde på starten av 1300-tallet, som var sysselmann i Tønsberg og en del av den sosiale eliten i middelalderen Norge. Han var også delaktig i utstedelsen av et diplom sammen med Simonsson, dette var et diplom sammen med flere andre, mest merkelig kansleren og kanniken Ivar Olavsson.³⁷⁴ Dette var en del av den sosiale eliten i Bergen, og diplommet omhandlet noen kjøpmenn som klaget på at fehirde Eindride Simonsson og Einar Ambessons utøvelse av landsloven. Dommerne støttet fehirde, og det mest interessante å merke seg er at Simonsson her blir omtalt som en fehirde, og ikke

---

³⁷⁰ Helle, 1982, s. 514

³⁷¹ RN IV 346

³⁷² Blom, 1997, s. 200

³⁷³ RN IV 346

³⁷⁴ RN III 967

lagmann. Muligens var dette en periode da Simonsson var både fehirde og lagmann, selv om Helle omtaler Eindride som kun lagmann i denne perioden.³⁷⁵ Uansett er det interessant at Audunsson var delaktig i nettverket til Simonsson også, dette viser hvor stort det sosiale nettverket hans var. Selv om både Kolbjørnsson og Audunsson var de to kongelige embetsmennene fra Tønsberg som reiste mest rundt i kongedømmet i sin respektive periode. Det var lagmenn nærmere Tønsberg som også hadde et nettverk med lagmennene i byen, som for eksempel lagmannen i Oslo.

5.3.1 Oslo

For å se på en lagmann som var geografisk nærmere lagmannen i Tønsberg, er det ideelt å snu blikket sitt mot Oslo. Her var det nemlig en lagmann som utstedte diplomer sammen med lagmannen i Tønsberg, et par ganger i perioden rundt århundreskifte fra 1300- til 1400-tallet, som het Harald Kolbjørnsson. Han utstedte diplom sammen med lagmannen i Tønsberg Jon Karlsson, overraskende nok var han en av få lagmenn i Oslo som gjorde dette.³⁷⁶ Akkurat hvorfor Harald var den eneste til å gjøre dette, er vanskelig å si med sikkerhet, men som tidligere nevnt var nok dette for å gi dommens avgjørelse mer tyngde. Som sett frem til nå var det ikke unormalt for lagmannen i Oslo å dømme alene, uten verken lagrettmenn eller rådmenn.³⁷⁷ I det ene diplommet var Karlsson en del av konflikten, en konflikt angående noen gårder og arveretten på disse gårdene. Motparten til Karlsson hadde ingen bevis på at han eide disse, men han skulle få muligheten til å føre vitner for at det han sa var sant.³⁷⁸ Denne saken blir ikke omtalt videre i noen brev, så det er ikke mulig å vite resultatet. Men det var derimot et annet diplom hvor Jon Karlsson var delaktig i utstedelsen av en grensetvist sammen med Harald Kolbjørnsson.³⁷⁹ Dette diplommet ble utstedt sammen med flere andre høyt sosialt aktede personer, som biskopen i Oslo, og to riddere. Dette viser at Harald må ha hatt Karlsson i sitt sosiale nettverk, når de utstedte flere diplomer sammen. Dessuten er det interessant hvilken rekkefølge disse to lagmennene blir nevnt, Kolbjørnsson blir nemlig nevnt først, som peker på at han hadde høyere sosial status. Noe som er logisk siden allerede på denne tiden

---

³⁷⁵ Helle, 1982, s. 514-515

³⁷⁶ RN VIII 764

³⁷⁷ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 252

³⁷⁸ RN VIII 1183

³⁷⁹ RN VIII 764

var Oslo høyere ansett enn Tønsberg, med et eget bispesete og flere innbyggere. Ellers gir flere av brevene til Harald Kolbjørnsson et innblikk av at han, som flere av andre nevnte lagmenn, hadde et stort nettverk med både mennesker over og under seg sosialt sett.

Harald Kolbjørnsson utstedte også en rekke diplomer sammen med geistlige i perioden sin som lagmann, selv med eliten av de geistlige. Dette var nemlig erkebiskopen i Nidaros, og det var tydelig at Harald måtte ha hatt en form for kontakt med han, ettersom de utstedte et domsbrev sammen i 1395.³⁸⁰ Dette er en interessant sak som omhandler dømmingen av en biskop, som lagmannen ikke kunne gjøre alene, men som her fikk med selve erkebiskopen til å dømme med seg. Dette var ikke eneste gangen Kolbjørnsson dømte sammen med geistlige, han hadde også med seg kanniken ved Mariakirken i Oslo ved flere anledninger.³⁸¹ Dette viser at Kolbjørnsson, likt som sin kollega i Tønsberg, Jon Karlsson, hadde nær kontakt med Mariakirken i sin respektive by. Det er ikke bevart noen gavebrev eller testamenter som kan styrke denne teorien, så det er mulig at det kun var politiske bånd mellom Kolbjørnsson og kanniken, Hennike Jonsson.³⁸² Dermed kan dette verken bevises eller avkreftes, derimot kan Kolbjørnssons diplom styrke Nedkvitne & Norseng sin påstand om at lagmenn i Oslo ofte dømte alene.³⁸³ Som var noe lagmenn i Oslo gjorde helt frem til 1443, som var lenge kontra de andre norske byene.

Kolbjørnsson dømte alene ved flere anledninger, men likevel har rådmenn medbeseglet flere av disse diplomene.³⁸⁴ Det fremgår tydelig gjennom flere av disse brevene at Harald også hadde nær kontakt med mange rådmenn i nettverket sitt, siden det i flere diplomer blir gjentatt like rådmenn. Selv om det er en stor forskjell på å være med på beseglingen av et brev, og å dømme. Faktis var de fleste av disse brevene beseglet av rådmenn, de dømte ikke. Slik som var normen i Oslo i denne perioden.³⁸⁵ Et eksempel på dette er rådmannen Reidulv Jonsson, han er med Kolbjørnsson på så mange som 8 ulike diplomer over en periode på 12 år, og rådmann i alle.³⁸⁶ Dette er et nært forhold til rådmenn

---

³⁸⁰ RN VIII 353 & 354

³⁸¹ RN VII 1562 & 1563

³⁸² RN VII 1563

³⁸³ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 250-252

³⁸⁴ RN VIII 1333 & RN IX 102

³⁸⁵ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 250-251

³⁸⁶ RN VIII 499 & RN IX 400

mye likt som Jon Karlsson hadde med visse rådmenn mens han var lagmann, spesielt Asgaut Nikulasson, som var delaktig i 11 diplomer over 22 år.³⁸⁷ Dette kan forklares ved at lagmannen dømmer alene, men rådmennene er delaktig i beseglingen av brevene, slik som det er et par eksempler på fra Karlsson. "Beseglet av utst og medbeseglet av Ogmund Kinadsson, Asgaut Nikulasson og Gunnleik Arnesson, rådmenn i Tønsberg."³⁸⁸ Dette var jo trolig fordi lagmannens ord var kun det som trengtes for at noen skulle følge dommen, selv om det var mulig å nekte å følge dommen. Dette var noe som sjeldent skjedde, men hvis det skjedde gikk det videre til kongen.³⁸⁹ Siden det ofte ble dømt utfra by- og landsloven, og de bevisene som hadde mest tyngde, var det flere tilfeller hvor kongen var enig med lagmannen, selv om dømte muligens var uenige.

5.3.2 Lagmennes nettverk

Som det har blitt vist i dette kapittelet var nettverkene til lagmenn tydelig omfattende, de utstedte diplom sammen med toppen av det sosiale nettverket innenfor de geistlige og verdslige. Men det er også til en viss grad synlig at lagmennene hovedsakelig utstedte diplomer innenfor sine sogn, dette kan ses ved at det var få lagmenn som var delaktig i utstedelsen av diplomer i andre sogn. Selv det diplom som Jon Karlsson var delaktig, hendte dette i den ytre delen av Borgharthing, som er geografisk langt unna både Tønsberg og Oslo.³⁹⁰ Bortsett fra dette er det knapt med diplomer fra perioden hvor lagmannen i Tønsberg var med lagmannen i Oslo, og motsatt. Det er to andre diplomer fra så tidlig som 1260-tallet, som er fra perioden før landsloven kom, men ellers ingen.³⁹¹ Det samme gjelder i stor grad for Bergen også, sett bort ifra Guttorm Kolbjørnsson, som var lagmann i kongsgården, og Bjarne Audunsson, som var fehirde, er det ingen lagmenn som utstedte diplom sammen med lagmannen i Bergen. Dette var trolig mye grunnet de store avstandene mellom disse byene, lagmennene reiste tross alt allerede mye rundt i de sognene de hadde jurisdiksjon over, og de hadde rådmenn som gjerne var mer enn nok for å stadfeste et domsbrev. Det manglende samarbeidet kan også ha blitt påvirket av at lagmannen i Oslo ofte dømte alene. Som førte til

---

³⁸⁷ RN VIII 726 & RN X 132

³⁸⁸ RN VIII 831

³⁸⁹ Nedkvitne & Norseng, 2000, s. 242

³⁹⁰ RN VIII 764

³⁹¹ RN II 47 & 49

at det ble overflødig med flere enn en lagmann, dermed heller ikke noe nettverk mellom lagmennene i de ulike sognene. Derimot hadde lagmennene i Tønsberg store nettverk i byen, både til kirker og andre verdslige instanser, som ikke må glemmes.

Det var tydelig ikke bare andre embeter som lagmennene hadde i nettverkene sine i middelalderen, det var både geistlige, andre byborgere, bønder og rådmenn. Som sett så langt var de fleste nettverkene til lagmenn store, men disse båndene var trolig ikke så sterke. Heller mange svakere bånd, som absolutt ikke var negativt i samtiden, Teige bemerker styrken rundt disse svakere relasjonene, som gjerne også var uforpliktende.³⁹² Det kommer tydelig frem at de aller flest relasjonene lagmenn hadde til andre var politiske relasjoner, som i grunn gir mening gitt at kildene er rettsdokumenter. Men det er eksempler hvor det er tydelig at det er en viss kontakt gjennom ekteskapsrelasjoner, som det er mellom Berg Hermundsson og Gaute Aslaksson. Her giftet Aslaksson seg med Margrethe Hermundsdatter, noe som indikerer en form for kontakt med Hermundsson, selv om styrken til denne relasjonen er usikker. Men det viser en kontakt mellom lagmennene, det er i hovedsak formelle bånd som blir vist gjennom diplomene. Hvis det hadde vært en oversikt over alle uformelle bånd, hadde trolig nettverkene blitt altfor store til å ha oversikt over, det hadde heller ikke vært mulig.

---

³⁹² Teige, 2013, s. 152

6 Konklusjon

Denne oppgaven hadde et utgangspunkt som var å se på den sosiale posisjonen til lagmenn i Tønsberg i perioden fra 1274, til rundt 1430. Dette skulle gjøres gjennom en sammenligning med embete i andre større byer, nemlig Oslo og Bergen, også se om det var noen likheter eller ulikheter her. Det har kommet tydelig frem i oppgaven at selve embete var relativt likt, og at lagmannens sosiale posisjon var relativt høyt gjennom hele middelalderen. Lagmannsembete krevde god lesekyndig og lovforståelse, som gjorde at det førte med seg flere økonomiske goder. Det er ikke mulig å identifisere en klar utvikling i den sosiale standen til de som satt med embete, det var nemlig nesten likt med lagmenn som var adelige, og ikke adelige. Selv om det selvsagt er mulig å se at noen lagmenn var en del av den sosiale eliten i kongedømmet, mens andre trolig var mer delaktig i den lokale sosiale eliten. Dette kan ha mye med at kongen ikke oppholdt seg i byen like mye som han pleide, og Tønsberg mistet på sitt vis status utover 13- og 1400-tallet. Til tross for endringer i byens sosiale status, holdt lagmannsembete seg sentralt for utviklingen av et statlig organ. Dette gjenspeilet seg i de verdiene lagmennene opparbeidet seg i embete. Flere ga betydelige gaver til kirker for ulike grunner, og mange av dem eide en eller flere bygårder i byen. Selv om det er tydelig at lagmannen hadde en relativt høy sosial posisjon i middelalderens Norge, var de fortsatt rangert under geistligheten, sysselmanen og fehirnen.

6.1 Oppsummering

6.1.1 Sosial posisjon

Lagmannens sosiale posisjon er noe som holdt seg sterkt gjennom hele middelalderen, og det var en god blanding av adelige og ikke-adelige som innehadde dette embete. Det var derimot en utvikling fra at den sosiale eliten i kongedømmet innehadde embete, til at det derimot heller var en lokal elite. Spesielt i Tønsberg, som kan ha en sammenheng med at kongemakten gradvis flyttet seg vekk fra byen under middelalderen. Dette kan sees ved at rundt 1320 årene var lagmannen i kongsgården fra Tønsberg, dette var den eneste i denne rollen fra i Tønsberg i perioden denne oppgaven dekker. Likevel holdt lagmannsembete seg som et kongelig embete gjennom middelalderen i hele kongedømmet. Dette skyldtes i stor grad viktigheten med å innføre og opprettholde landsloven i samfunnet, og ikke minst ved at embete var et av bare to

som fikk lønn av kongen under pestepidemiene. Pestepidemiene i andre halvdel av 1300-tallet førte med seg store inntektsfall over hele kongedømmet, og landskyldfallet bidro til dette. Selv med nedgangstider og dårligere økonomi i Norge er det gjennomgående for lagmennene at de hadde god økonomi, flere av dem eide bygårder, jordområder og gårder. Dette er noe som ikke bare ses i Tønsberg, men også i Oslo og Bergen, som er med på å styrke synet om at lagmenns inntekter holdt seg relativt bra gjennom 1300-tallet. Disse bygårdene som lagmenn eide i Tønsberg hadde generelt store verdier, og det var trolig de rikeste som eide bygårder. Det er interessant å undersøke nøyaktig hvordan lagmenn kvalifiserte seg for embetene sine.

6.1.2 Utdanning

Det råder en generell usikkerhet rundt hvordan lagmennene ble kvalifisert til å bli jurister, en rolle som krevde god kjennskap til landsloven, og evnen til å tolke den. Men i denne perioden hadde kongehuset i Norge gode forhold til kongefamilien i Frankrike, og det var flere norske adelige som fikk utdanning i utlandet. Bjarne Audunsson, sysselmanen i Tønsberg, fikk for eksempel en slik utdanning, og det er mulig at Guttorm Kolbjørnsson også fikk det, selv om dette ikke er dokumentert.. Trolig fikk lagmennene lesekyndigheten og kunnskapen sin gjennom en blanding av utdanning og praksis. Mariakirken i Oslo var visst en av disse kirkene som hadde en skole, og som sett ellers i oppgaven var det her flere lagmenn ga gaver til. Om dette skyldtes at de var i samme sosiale rang, eller om det var fordi de hadde fått utdanning her er ikke mulig å trekke utfra kildematerialet. Dessuten er det heller ikke nevnt om Mariakirken i Tønsberg hadde samme belæring av retorikk og grammatikk. Uansett rår det ingen tvil om at de juridisk geistlige i middelalderen førte med seg en sunn konkurranse for de verdslige, som var med på å øke det generelle kunnskapsnivået for dem.

6.1.3 Forhold til kirken, gavebrev og testamenter.

Kirken spilte en tydelig og viktig rolle i utviklingen av bysamfunn i Tønsberg, kongen brukte geistlige til administrasjon, og det var et samlingspunkt for befolkningen. Det var flere kirker i byen i denne perioden, men de mest relevante for oppgaven er Lavrankskirken, Mikaelkirken, Mariakirken og Peterskirken. Kong Håkon V Magnusson innledet en trend ved at eliten ga gaver til kirkene for ulike grunner; både årtidhold, sjelemesse, ofringer og for å velge en gravplass. Denne trenden var noe som de adelige adopterte i Tønsberg, det er flere eksempler på lagmenn som ga jordområder og andre verdier til kirker for dette. Normen, som

Brendalsmo nevner, var at man ga gaver til kirken som var på samme nivå i det sosiale hierarkiet som seg selv. Det er derfor interessant å merke seg hvilke kirker som mottok gaver fra lagmenn, det er tydelig at dette hovedsakelig var Mariakirken og Peterskirken. Mangelen på gavebrev til Mikaelkirken og Lavranskirken kan sannsynligvis forklares ved denne sosiale gavegivingen. Lavranskirken var en veldig rik og mektig kirke, og Mikaelkirken var en kongelig kirke.

Denne oppgaven har tatt for seg Guttorm Kolbjørnsson, Gaute Aslaksson, Amund Gautesson og Jon Karlsson. Disse fire lagmennene er de det er bevart flest gavebrev fra, og som har gavebrev som reflekterer deres sosiale status. Det er nemlig dette gavebrevene gir en oversikt over, altså hvor mye hver enkelt lagmann kunne gi bort for å få sjelefred, og komme til paradiset. Dette var ikke kun for egoistiske motiver, ofte var disse gavene øremerket til å gjelde både familie, forfedre og i visse tilfeller venner. Testamentet til Amund Gautesson gir et innblikk i mye av dette, og her synes verdien av en bygård, han fikk enormt mye for å testamentere søndre Gautegård til Mariakirken. Testamentet til Gautesson viser også at det var vanlig å spare noe til barna sine også, som han gjorde da han ga datteren sin nordre Gautegård. Gjennom hele kapittelet er det tydelig at tanken om paradiset og kristendommen var høyt ansett, og mange ofret store verdier til kirkene for å oppnå dette.

6.1.4 Sosiale nettverk

Nettverk var noe som var uvurderlig for en person i middelalderen, det gjenspeilet din sosiale posisjon og kunne være enorme. Som sett i dette kapittelet var det forskjellige typer nettverksforbindelser; ekteskapsrelasjoner, økonomiske relasjoner, politiske relasjoner og personlige bånd. Hos lagmennene synes i hovedsak politiske relasjoner, dette er mye grunnet i at kildematerialet er juridiske diplomer, som gjør det vanskelig å finne de uformelle båndene. Hvis en kun hadde en forbindelse, var det gjerne svake bånd til dem, som ikke alltid var negativt. Det er mulig å finne bånd mellom ulike lagmenn, som for eksempel Gaute Aslaksson og Berg Hermundsson, her var nemlig Aslaksson gift med søsteren til Berg, som var en ekteskapsrelasjon. Siden det nå var to nettverksforbindelser mellom disse to lagmennene, kan det sies at de hadde et sterkt bånd mellom seg. Ellers kan utfra kildematerialet i denne oppgaven se at lagmennene i Tønsberg hadde store nettverk, med mange svake bånd. Sett i sammenligning til Bergen hadde lagmennene små nettverk, og det

var ingen lagmenn fra Tønsberg, bortsett fra Guttorm Kolbjørnsson, som hadde kontakt med lagmennene i Bergen. Dette var nok trolig grunnet den store geografiske avstanden, selv om det samme gjelder for lagmannen i Oslo. Det var få diplomer fra tidsperioden 1274-1430 hvor lagmannen i Tønsberg og Oslo dømte noe sammen, eller utstedte noen brev sammen. Dette kan enkelt forklares med at det ikke var behov for det, ettersom en lagmann vanligvis var tilstrekkelig for å utstede et diplom.

6.2 Videre forskning

Denne oppgaven åpner opp for en del videre forskning, siden det er visse områder som ikke kan bli diskutert og utforsket like mye innenfor omfanget til en masteroppgave. Dette omhandler spesielt de sosiale nettverkene deres, det er mulig å lage omfattende nettverkskart og utforske hvor stor kontakt de var mellom ulike personer. Men dette er ikke like relevant gitt denne oppgavens problemstilling, som er deres sosiale posisjon i samfunnet. Selvsagt er det viktig, og interessant, hvorvidt lagmenn hovedsakelig var med personer med mindre sosial rang eller høyere rang enn seg selv. Som er noe som denne oppgaven har fått sett på, selv om det ikke er gjort et like dypt dykk i kildematerialet som kan gjøres. Selvsagt er også det faktum at kildematerialet er ganske mangelfullt på visse lagmenn med på å vanskeliggjøre dette, men det er mulig å gå dypere inn enn denne oppgaven har gjort. Spesielt kanskje se på den sosiale endringen som skjedde da folk flyttet fra landsbygda og inn til byene, hvordan de sosiale nettverkene endret seg. Spesielt interessant hadde vært å se om det sosiale nivået til lagmannen endret seg grunnet dette, noe som det garantert gjorde, men som vil kreve en omfattende jobb med kildematerialet.

En synsvinkel som hadde vært interessant, hadde vært det å se på lagmenn i Norge, i forhold til andre skandinaviske land. Spesielt Danmark og Sverige, som begge hadde lagmenn eller lignende embeter i samme tidsperiode.³⁹³ Her kan man da få vist et større perspektiv av utviklingen til lagmenn i middelalderen på tvers av land. Det åpner opp for muligheter til å se på likheter og ulikheter, lignende utviklingstrekk og eventuelle samarbeid som kan ha skjedd. Selv om det må bemerkes at embete var fokusert på saker som skjedde i sine respektive byer, kontra utenriks. Det har ikke i denne oppgaven blitt oppdaget noe form for utenlandsk

---

³⁹³ Jørgensen, 2023

samarbeid, men det er selvsagt mulig det er noen like utviklingstrekk. En oppgave som vil se på embetene på landsbasis vil gjerne ikke gå like tett inn på enkeltindivider som denne oppgaven har gjort, da vil det være de store linjene generelt som er interessante. Det vil også være det problemet med at primærkildene gjerne vil være på tre forskjellige språk, dog like, kan vise seg å være utfordrende for mange.

Et annet punkt som denne oppgaven åpner opp for er en modernisering av kildematerialet angående bysamfunnet i Tønsberg, i middelalderen. Siden Oscar Albert Johnsen sin bok "Tønsbergs historie 1" fra 1929, har det ikke vært bemerkelsesverdig mye faglitteratur spesifikt angående de kongelige embetene og byhistorie i Tønsberg i denne perioden. Det er selvsagt moderne litteratur som benevner embeter i Tønsberg, men ikke som systematisk går gjennom og gir et like oversiktlig bilde av det hele. Dessuten åpner denne oppgaven opp muligheten til å trekke fram individene i historien, noe Johnsen også er god på, men som kan gjøres i enda større grad nå. Dette gitt at det har dukket opp mye ny informasjon om Tønsberg i middelalderen, spesielt arkeologisk om bygårder og lignende. Når det kommer til geistlige institusjoner, som kirker og klostre, tar Johnsen for seg en omfattende del av det, men dette har blitt modernisert. Jan Brendalsmo kom med en bok i 2021 som oversiktlig tar for seg dette temaet. Han bruker Johnsen aktivt, men komplementerer med informasjon som har dukket opp etter 1929. På samme vis kan det være relevant å gjøre dette når det kommer til den politiske historien og forvaltningen av byen, selv om de gamle diplomene er de samme nå som da Johnsen levde, så er det mulig å se på dem i et nytt lys.

Et annet fokus i denne oppgaven har vært å se en sammenligning til lagmannsembete i Oslo og i Bergen, hvor historikerne Arnved Nedkvitne, Per Norseng og Knut Helle har blitt brukt aktivt. Disse verkene hadde ikke fokuset sitt på lagmenneses sosiale posisjon spesifikt, men de er innom det flere steder i verkene sine. Som det har blitt sett i oppgaven hadde det vært mulig, og interessant å se på de sosiale nettverkene til flere av lagmennene her, siden det er bevart flere diplomer fra disse byene. Det vært veldig givende å gå dypere inn i lagmenneses sosiale posisjon i disse byene, siden det i denne oppgaven kun har blitt sett på et par lagmenn som disse verkene har tatt frem. Det er viktig å understreke at Nedkvitne og Norseng ikke direkte tar for seg lagmenneses sosiale posisjon i samfunnet, de har heller et mer rettshistorisk fokus på dem. Det er ingen tvil om at det er bevart flere testamenter,

gavebrev og salgsbrev som ville belyst den sosiale posisjonen til lagmenn som ikke har blitt nevnt i denne oppgaven. Som Helle omtaler i verket sitt var lagmannsembete og andre kongsmenn sosialt høyt ansett i byene de var, men det var i hovedsak rundt 1300-tallet. Kildene peker på at det jevnet seg mer ut etter hvert, men Helle har ikke vurdert lagmannsembetets sosiale posisjon i byens utvikling gjennom 1300- og 1400-tallet. Denne oppgaven har vist at den sosiale posisjonen jevnet seg mer ut, gjennom den høye sosiale statusen til Guttorm Kolbjørnsson, likt som Eindride Simonsson, sammenlignet med den noe lavere som Brand Gunnarsson hadde. Ikke minst blir både Helle, Nedkvitne og Norseng sine påstander om at lagmannens økonomiske situasjon holdt seg godt gjennom middelalderen, bekreftet i denne oppgaven.

7 Litteraturliste

- Belsvik, C. (1997). *Tønsberg - kongens by: Tønsberg som administrasjonssentrum for kongedømmet i middelalderen*. [C. Belsvik].
- Bratberg, T. (2023, 24. april) segl. I *Store Norske Leksikon*. <https://snl.no/segl>
- Brendalsmo, J. (2021). *Tønsberg i middelalderen: kirker, klostre, hospitaler, gilder og bispegård*. Novus forlag.
- Blom, G. A. (1997). *Hellig Olavs by: middelalder til 1537*. Universitetsforlaget
- Bull, E. (1931). *Fra omkring 1000 til 1280*. Aschehaug & co.
- DeWitte, S. (2022, 10. August) *Old age isn't a modern phenomenon – many people lived long enough to grow old in the olden days, too*. University of South Carolina.
<https://theconversation.com/old-age-isnt-a-modern-phenomenon-many-people-lived-long-enough-to-grow-old-in-the-olden-days-too-184625>
- Diplomatarium Norvegicum*, I-XXIII. Utg. C.C.A Lange. Norsk Kildeskriftskommission, 1846-2011 (forkortet DN)
- Helle, K. (1982). *Kongssete og kjøpstad: fra opphavet til 1536*. Universitetsforlaget.
- Huitfeldt-Kaas, H. J. (1899) *Norske Sigiller fra Middelalderen*. Kristiania Aktie-bogtrykkeriet
- Johnsen, O. A. & Tønsbergs bybokkomité (1929). *Tønsbergs historie: Bind 1: Middelalderen*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Johnsen, A. O. (1973) *En lærebok for konger fra kretsen omkring Håkon V Magnusson*. Universitetsforlaget
- Jørgensen, J. U. (2023, 27. Februar) *lagmand*. I *Den Store Danske på lex.dk*. Hentet 24. april 2023 fra <https://denstoredanske.lex.dk/lagmand>
- Kjus, A. (2011). *Død som straff i middelalderen*. Unipub.

Moseng, O. G., Opsahl, E., Pettersen, G. I., Sandmo, E. (2007). *Norsk historie 1: 750-1537* (2. utg). Universitetsforlaget.

Myhre, J. E. (2014). *Historie: en introduksjon til grunnlagsproblemer*. Pax forlag

Nedkvitne, & Norseng, P. G. (2000). *Middelalderbyen ved Bjørvika: Oslo 1000-1536*. Cappelen.

Regesta Norvegica, bind I–X. Utg. Erik Gunnes m.fl. Riksarkivet, 1978-2018 (forkortet RN)

Robberstad, K. & Lien, C. (1969). *Gulatinglovi* (3. utg.). Samlaget.

Seip, J. A. (1968). Lagmann og lagting i senmiddelalderen. I Holmsen, A. & Simensen, J. (Red.), *Norges nedgang. Senmiddelalderen*. (s. 142–170). Universitetsforlaget.

Seip, D. A. (1928) *Tønsberg og Vestfold i norsk språkhistorie*. I *Vestfold historielag. Vestfoldminne: Tidsskrift for arkeologi, historie og folkeminner*. (2. bind, s. 165-244) Tønsbergs Aktietrykkeri.

Store Norske Leksikon (27. desember 2020) tiende. I *Store Norske Leksikon*.

<https://snl.no/tiende>

Storm, G. (1885). *Norges gamle Love indtil 1387: Fjerde Bind*. Trykt hos Grøndahl & Søn.

Sunde, Ø. J. (2005). *Speculum regale – rettsspegelen: ein introduksjon til den norske rettskulturen si historie i eit europeisk perspektiv*. Fagbokforlaget

Taranger, A. (1962). *Magnus Lagabøters landslov* (3. oppl.). Universitetsforlaget.

Tøllefsen, T. O. (2022, 26. Januar) Stender. I *Store Norske Leksikon*. <https://snl.no/stender>